

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

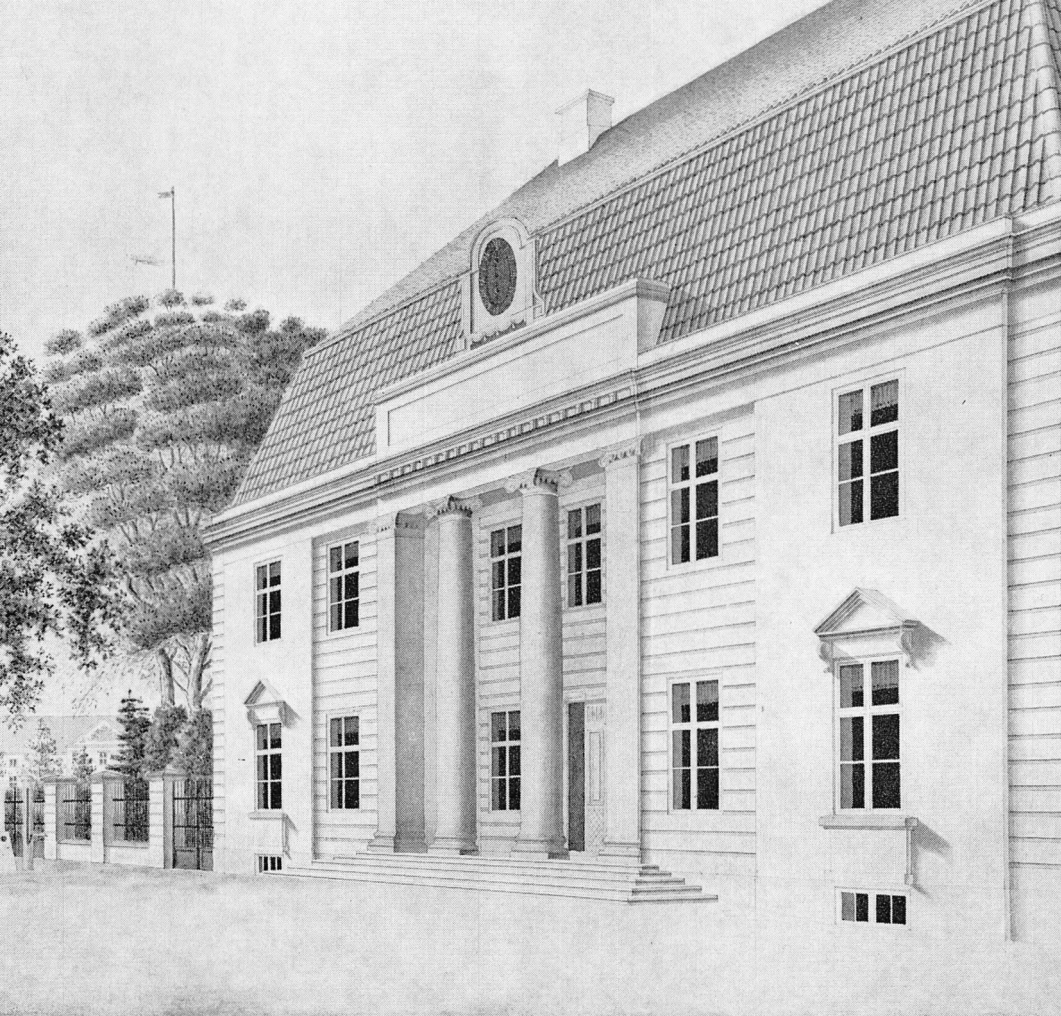
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSKE ÅRBØGER

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I. HALVBIND 1965

Dansk og tysk på Als 1812-48

I.

Bidrag til alsisk skolehistorie

Af *H. P. Clausen.*

Spørgsmålet om det tyske sprogs stilling i de dansktalende dele af hertugdømmet Slesvig dukker tidligt i 1800-tallet op i en speciel sammenhæng på Als. Vi træffer her en national og sproglig argumentation, der peger fremad i århundredet, og som samtidig er interessant derved, at den viser, hvordan det sprogligt-nationale ligesom voksede frem i nær sammenhæng med den indviklede administrative situation i Sønderjylland.

Baggrunden for debatten om sproget på Als må søges i de vanskeligheder, der fulgte af, at øen i gejstlig og verdslig henseende lå under forskellige jurisdiktioner. Verdsligt set var sagen klar nok. Als var en del af hertugdømmet Slesvig, slesvigsk ret var gældende, og i verdslige sager var overretten på Gottorp appelinstant. Men i kirke- og skolesager så billedet anderledes broget ud.

Sønderborg og Kegnæs sogne var en del af Sønderborg provsti, som lå under Slesvig stift.¹ Det betød, at man her også i gejstlige sager fulgte slesvigsk ret. Øverste myndighed var Tyske Kancelli, som i gejstlige anliggender udøvede denne myndighed gennem overkonsistoriet eller overretten på Gottorp.

Men resten af Als — og dermed langt størsteparten af øen — hørte gejstligt set sammen med Ærø under bispestolen i Odense og fulgte altså i gejstlige sager dansk lovgivning. Øverste myndighed i kirke- og skolesager var ikke Tyske, men Danske Kancelli.

Forholdene blev endnu mere uoverskuelige af, at Sønderherred med de syv sogne: Lysabild, Tandslet, Hørup, Ulkebøl, Ketting, Asserballe og Notmark hørte under hertugen af Augustenborgs patronat.² Her havde han kaldsret til præsteembederne og tog sig af skolevæsenet. I Nørreherreds fem sogne: Tontoft, Oksbøl, Sven-

strup, Havnbjerg og Egen,³ udnævntes præsterne derimod af kongen efter forestilling fra Danske Kancelli.

Hertugen af Augustenborg havde i 1756 og 1764 fået overladt det meste af Sønderherred af Frederik 5. som arveligt fideikommiss med alle adelige rettigheder,⁴ og fra disse overladelser stammede den hertugelige patronatsret, som i praksis udstraktes også til ordningen af skolevæsenet ved udstedelsen af skolereglementer for de enkelte skoler. Det var dog langt fra alle skoler, der før 1814 havde fået sådanne reglementer.

Det hertugelige patronatsområde var imidlertid ikke helt skarpt afgrænset, fordi det augustenborgske godsdistrikt ikke omfattede hele Sønderherred. I Lysabild sogn fandtes kongelige undersåtter, der hørte under Sønderborg amt,⁵ og i Notmark sogn sad kongelige undersåtter, som henregnedes til Nordborg amt.⁶ Det betød, at beboerne i Skovby, Skovbyballe, Fjelby og Vibøge sendte deres børn til Lysabild, hvor skolen var under hertugens patronat, skønt de altså boede på den kongelige del af øen. Helved skole derimod var en kongelig skole, skønt den lå i Notmark sogn, så læreren i et vist omfang havde ret til at modtage støtte af de notmarkske kirkemidler, som administreredes af hertugen.

Endelig hører det med til billedet, at slotspræsten i Augustenborg udnævntes af hertugen og stod uden for bispens tilsyn. Beboerne i flækken Augustenborg gik i kirke i slotskirken, men de hørte til Ketting sogn og havde deres gravsteder på kirkegården i Ketting.⁷

Tidlige forsøg på at afhjælpe ulemperne.

Als kan betragtes som en miniaturegengivelse af de forviklede administrative forhold, som de kendtes så mange steder i hertugdømmet. Allerede før år 1800 havde man taget tanken om større ensartethed i jurisdiktionen op, da der i 1798 nedsattes en kommission til at overveje reguleringen af grænsen mellem Jylland og hertugdømmet Slesvig.⁸

I praksis nåede man et skridt frem, da man fra 1799 fik henvist ægteskabsager til civiløvrigheden,⁹ som behandlede og pådømte dem efter slesvigsk ret. Det medførte, at danske love derefter stort set kun havde betydning for præsternes embedsforretninger, ritualer, præstelønningerne o. s. v., mens befolkningen mærkede

mindre til de kollisioner, der kunne opstå af den blandede jurisdiktion.

Dog bestod adskillige ulemper fortsat, og Als delte i så henseende skæbne med Tørninglen, der gejstligt hørte til Ribe stift.¹⁰ Det var f. eks. ikke uden videre let at skelne mellem verdslig og gejstlig ret med hensyn til ægteskabets borgerlige konsekvenser, og også på andre områder greb de kirkelige handlinger ind på den civile rets områder. Bl. a. måtte de gejstlige myndigheder på de felter, hvor de havde decisionsretten, søge den civile administrations støtte til at gennemføre de trufne bestemmelser over for genstridige borgere. Endelig stod præsterne nok under Danske Lov og anden dansk lovgivning i deres embedsførelse, men deres retslige forum lå i Slesvig.

Det kunne føre til, som provsten for Sønderherred, Christian August Burchardi i Ketting, anførte, at Danske Kancelli henviste en alsisk præst til at søge den ret, de danske love gav ham, ved overretten i Slesvig. Burchardi tænkte her på den sag, der opstod, da pastor Nicolai (Claus) Clausen, efter at han i 1809 var blevet sognepræst i Ulkebøl,¹¹ kom i strid med husfoged Ebeling, arvingen efter Clausens forgænger, om præsteenkesædet i Ulkebøl. Præsten støttede sig på en anordning, udstedt gennem Danske Kancelli, men dette henviste sagen til de civile domstole, og den gik da til overretten, hvor den fik lov at ligge på grund af retskollisionen.¹²

En forbindelse mellem gejstlig og verdslig jurisdiktion lå desuden i, at præsterne fra prædikestolen skulle bekendtgøre love og anordninger, der udgik fra de civile myndigheder, d. v. s. de slesvigske myndigheder og Tyske Kancelli. Kollisioner mellem jurisdiktionerne kunne altså let opstå, og i oktober 1803 havde Tyske Kancelli begyndt at brevveksle med Danske Kancelli om en ændring og forenkling af tilstanden.¹³ Danske Kancelli svarede allerede i januar 1804, at man intet havde at indvende imod, at Als også i gejstlige anliggender blev lagt til Slesvig. Derimod foreslog man, at Ærø helt blev frigjort fra det administrative fællesskab med hertugdømmerne, så øen også i civile sager blev lagt til Fyns stift.

De forskellige adspurgte myndigheder var stort set enige om denne løsning, og Tyske Kancelli sendte hele sagen til rente-

*Frederik Plum
(1760-1834)
var fra 1811 til sin død biskop
i Odense.
Indtil 1819 hørte Als til hans stift.
(Maleri fra 1831,
vístnok af W. F. Bendz.
Konsistoriesalen i Sct. Knuds kirke,
Odense).*

kammeret, for at Ærøs udsondring kunne foretages, når amtmandsposten i Nordborg skulle besættes. Under dette embede hørte jo Ærø. Rentekammeret tiltrådte kancelliets mening, men tilføjede, at spørgsmålet om Als burde henskydes til kommissionen af 1798, der skulle suppleres.

Videre kom sagen ikke, og Danske Kancelli fik aldrig svar på sin skrivelse af 1804.¹⁴ Endnu omkring 1808 forhandlede sagen, og resultatet blev, at man på Als i de følgende år i nogen grad betragtede tilstandene som provisoriske og så hen til en endelig afklaring af øens jurisdiktionsforhold.¹⁵ De urolige tider lod vel i de følgende år andre sager have forrangen, men spørgsmålet om den blandede jurisdiktion stod åbent, så det kunne danne udgangspunkt for stridigheder eller udnyttede i dem.

Biskop Plum og hertug Frederik Christian.

Det blev skolevæsenet, der kom til at gøre problemet aktuelt påny. Efterhånden som arbejdet med at forbedre almueskolevæsenet i kongeriget og hertugdømmerne skred frem, fik spørgsmålene omkring jurisdiktionsforholdene større praktisk betyd-

ning, og de sprang mere i øjnene. Desuden fik det betydning, at pastor Frederik Ebbesen (1768-1836) i Svenstrup fra 1808 var konstitueret amtsprovst i Nørreherred.¹⁶ Han var en nidkær embedsmand, der på alle måder søgte at hindre, at Als fjernedes fra Fyns stift, og med ham kom en helt ny tone ind i argumentationen omkring øernes blandede jurisdiktion.

I 1812 tilspidsedes problemerne første gang, da Odense-bispen, Frederik Plum (1760-1834), indsendte et andragende til Danske Kancelli om, at det provisoriske reglement af 10. okt. 1806 for almueskolevæsenet på landet i Sjællands, Fyns og Lolland-Falsters stifter¹⁷ måtte indføres på Als med de nødvendige ændringer af hensyn til de lokale alsiske forhold. Mange klager over det alsiske skolevæsen gjorde en sådan foranstaltning nødvendig, skrev bispen.¹⁸

Plum var kendt for sin interesse for skolevæsenet, og netop i 1812 havde kancelliet approberet det regulativ, han havde udarbejdet for skolerne i Fyns stift.¹⁹ I fortsættelse heraf ville han også gerne have skolevæsenet på Als reguleret, men initiativet var ikke Plums alene. Bag ham stod provst Ebbesen, der i virkeligheden ønskede sagen set i et større perspektiv end det rent skolemæssige.

Han havde ordningen af jurisdiktionsforholdene i tankerne, og han ville have reguleringen til at omfatte også hertugens patronatsområde, så Als opfattedes som en helhed. Ebbesen foreslog derfor, at der nedsattes en kommission til behandling af sagen, bestående af amtmanden over Nørreherred, Fr. August v. Linstow, hertugens overinspektør, kammerråd Chr. Petersen, de to provster på Als, provsten på Ærø og tre præster, udnævnt af biskoppen.²⁰

Plum har næppe helt indset konsekvenserne af, at man derved rejste hele spørgsmålet om hertugens myndighed i kirke- og skolesager i Sønderherred. Ebbesen derimod kan ikke have været i tvivl om, at man ville komme til at rulle en lang række vanskelige problemer op; først hertugens kompetence og dernæst hele sagen med den civile og gejstlige ret på Als.

Hertug Frederik Christian (1765-1814) følte sig på dette tidspunkt i skarp konflikt med Frederik 6. og regeringen i København,²¹ og han reagerede omgående og skarpt på Plums og Ebbesens forslag. Da hans overinspektør gennem overretten

*Hertug Frederik Christian
af Augustenborg
(1765-1814),
der indledte den augustenborgske
kamp for skolerettighederne.
(Maleri af Anton Graff fra 1791.
Frederiksborg).*

afæskedes sit synspunkt i sagen, valgte hertugen personligt at afgive svaret for at understrege sagens vægt og give det augustenborgske synspunkt autoritet.

Han afviste, at der kunne være tale om så graverende mangler ved skolevæsenet, som bispnen havde hævdet, og han fremhævede, hvad han selv havde gjort for at ophjælpe almueskolevæsenet i sit distrikt. Hertugen forstod ikke, hvad biskop Plum kunne mene med den blandede jurisdiktion, som på Als stillede sig i vejen for enhver skoleforbedring. En kommission som den foreslåede ville ikke blot være en krænkelse af hans beføjelser som skolepatron, men også en fornærmelse, »når man betænker det forhold, hvori jeg gennem en betragtelig årrække har stået til skolevæsenet i begge kongeriger, en fornærmelse, jeg er mig bevidst ikke at have fortjent«. ²²

I et brev til Plum uddybede Frederik Christian sine anskuelser. ²³ Han fremhævede, at Plums forgænger i embedet, biskop Hansen, havde udtalt sig særdeles positivt om skolevæsenet på de augustenborgske godser. Desuden nævned han, at han havde bestræbt sig på at ansætte uddannede seminarister i de ledige embeder,

ligesom han havde holdt adskillige unge mennesker til bogen »på landets forskellige skolelærerseminarier« for at skaffe duelige lærere. Også lærerlønningerne på de augustenburgske godser tålte efter hertugens mening sammenligning med de fleste andre egne.

Hertugens henvisning til sin indsats og interesse for skolevæsenet, der også havde omfattet forbedringer af almueskolevæsenet,²⁴ var for så vidt motivering nok for hans indignation. Men hans vrede må ses på en dybere baggrund. Frederik Christian følte, at hans patronatsrettigheder var angrebet, og han var i disse år på stadig vagt over for alle forsøg på at beskære de augustenburgske rettigheder. Amtmand v. Linstow skrev i sin erklæring om bispens forslag, at det var kendt, hvordan man fra augustenburgsk side med den største iver afviste al indblanding fra kongelige embedsmænds side. Amtmanden fandt det helt klart, at de hertugelige distrikter havde deres egen forfatning i kirke- og skolesager, og da hans kompetence ikke udstrakte sig til denne del af Als, bad han sig fritaget for at deltage i en eventuel kommission.²⁵

Med Frederik Christians protest var den augustenburgske kamp for kirke- og skolerettighederne indledt. I første omgang fik hans optræden det resultat, at sagen blev stillet i bero. For Plum var det afgørende i 1812 givetvis skolevæsenets tilstand, og på en visitatsrejse i begyndelsen af oktober overbeviste han sig om, at problemerne ikke var så store, som han på afstand havde troet. En ordning var nødvendig, men den lod sig let opnå uden den foreslåede kommission. Hindringerne som følge af den blandede jurisdiktion var kun få, skrev han, fordi de civile embedsmænd var særdeles villige til at samarbejde. Biskoppen nøjedes nu med at foreslå, at en gejstlig, der nød hertugens og amtmandens tillid, skulle kommitteres til at ordne skolevæsenet på Als sammen med den civile øvrighed.²⁶

Visitatsen havde vist bispem, at hertugens skoledistrikt, hvor der undervistes ca. 1000 børn, havde betydelige fortrin frem for det kongelige distrikt, der havde ca. 900 skolesøgende børn. I den kongelige del havde kun 3 af de 11 skoler bygninger, der til fulde svarede til deres bestemmelse. Det var skolerne i Nordborg, Havnbjerg og Dyndved. I hertugens distrikt var der ialt 14 skoler plus biskolen i Mommark under Lysabild skole. Af dem havde

hele 9 smukke og gode bygninger, opført i nyere tid af skole-distrikterne selv med understøttelse fra hertugen. Det var skolerne i Sebbelev, Notmark, Asserballe, Lysabild, Tandslet, Lebøl, Ulkebøl, Kær og Hørup. Kun skolerne i Ketting, Kettingskov, Asserballeskov og Lysabildskov opfyldte ikke bispens krav til bygningerne.

Uden for Nordborg havde det kongelige distrikt kun én seminariuddannet lærer, Jacob Jørgensen, der var substitut for den gamle og uduelige degn Christensen i Guderup. I det hertugelige distrikt var der 6 uddannede seminarister: Andreas Espensen i Tandslet var seminarist fra Blågård og havde i 7 år været andenlærer ved seminariet på Brahetrolleborg; Edvard Rasmussen i Lebøl var også seminarist fra Blågård; Ernst Jacobsen Becker i Asserballe havde med støtte fra hertugen taget eksamen fra Brahetrolleborg; Jens Knutzen i Sebbelev var seminarist fra Tønder; Hans Carstensen i Kær var uddannet på Brahetrolleborg, og Lorentz Lorentzen i Lysabild havde på hertugens bekostning taget eksamen fra seminariet i Kiel. Det er karakteristisk, at de fleste af disse lærere var indfødte alsinger. Plum betegner dem som »duelige til dels udmærkede«.

Mangler havde det augustenburgske distrikt naturligvis også, bl. a. helt uduelige lærere i Ketting, Kettingskov og Lysabildskov, men stort set viste visitatsen dog, at hertugen havde haft ret til at føle sig krænket over talen om de store mangler ved skolevæsenet. Det almindelige omdømme var da også, som pastor Fr. Marquard Meyer i Havnbjerg fremhævede i 1816,²⁷ at skolerne på Als på enkelte undtagelser nær var bedre end den sædvanlige standard i kongeriget. Skolegangen varede oftest ved ud over det 14. år, antallet af skoledage var større end i det øvrige land, og forældrene interesserede sig for børnenes skolegang. Også Meyer fremhævede biskop Hansens positive vurdering af det alsiske skolevæsen, og den havde i de seneste år fundet tilslutning hos den kendte skolemand, biskop P. O. Boisen, Vesterborg, der havde besøgt Als.

Provst Ebbesen og de civile myndigheder.

Skolesagen førtes ikke videre frem i 1812. Amtmand v. Linstow benyttede dog lejligheden til at minde om det formålstjenlige i

omsider at lægge Nordborg amt til Slesvig stift, mens Ærø helt burde frigøres fra det administrative fællesskab med hertugdømmet.²⁸ Provst Ebbesen fortsatte lige så uførtroent sine bestræbelser på at markere sit embedsforhold til Fyns stift, og hans virksomhed var i høj grad med til at skærpe fornemmelsen for de uheldige sider ved den blandede jurisdiktion på Als.

I 1812 var v. Linstow ikke i tvivl om, at provsten stod bag biskoppens forslag, og at det var forklaringen på, at Plum havde berørt forhold, han ikke kendte nok til.²⁹ Både v. Linstow og herredsfoged Fürsen i Nordborg var da midt i stridigheder med Ebbesen, som nok kunne gøre dem ivrige efter at vise provstens stridbarhed og evne til at skabe uro omkring jurisdiktionsforholdene.³⁰

De civile myndigheder havde allerede i flere år beklaget sig over, at Ebbesen kun ville anerkende biskoppen i Odense som den myndighed, han havde pligt til at rette sig efter. I skolesager f. eks. nægtede han at følge henstillinger fra amtshuset i Nordborg. I 1814 havde skoleembedet i Oksbøl stået ubesat i 5 år, og embedet i Elstrup havde været ledigt i 3 år. Skylden herfor blev lagt på Ebbesen, der ikke ville have stillingerne besat, før skolevæsenet var reguleret. Han fandt medhold hos biskop Plum, og bag det hele anede man en langsom skærpelse af problemet om den blandede jurisdiktion.

Det viste sig bl. a. ved, at Ebbesen i sit eget sogn indsatte to mænd af menigheden til hjælp ved bestyrelsen af kirke-, skole- og fattigvæsen i stedet for de såkaldte tolvmand, der i andre alsiske sogne var præstens medhjælpere i den slags sager. Afskaffelsen af tolvmandene i Svenstrup gik tilbage til 1809, da Ebbesen var kommet i konflikt med dem i en fattigsag og i forbindelse med indførelsen af Evangelisk-Kristelig Salmebog. Han undlod derfor at udnævne nye tolvmand ved ledighed og klarede sig med de nævnte to hjælpere.

Ebbesen følte sig så meget mere berettiget til det, som tolvmandene og deres funktion var en praksis, der ellers kun kendtes under det slesvigske kirkestyre. Danske Lov foreskrev to hjælpere af menigheden til støtte for præsten. I Als Nørreherred var tolvmandene antagelig et levn fra den periode, da herredet ikke hørte under Fyns stift,³¹ og da Danske Lov intet foreskrev om deres

valg, var det efter 1730 blevet til, at præsterne på egen hånd, uden at følge faste regler, udnævnte tolvmandene.³²

Ebbesen lagde ikke skjul på, at hans forsæt om ikke at komplottere tolvmandene ved afgang var bestyrket af, at den danske lovgivning ikke kendte dem. Desuden håndhævede han uden vaklen sine rettigheder efter de danske regler som auktionarius ved bortsalg af effekter fra gejstlige dødsboer og ved andre auktioner over præsters ejendom og løsøre. Derved bragtes han især i modsætning til herredsfoged Fürsen, der med slesvigsk praksis som udgangspunkt ville have de gejstlige auktionsrettigheder begrænset og delvis lagt hen til de civile myndigheder.

Alt dette havde spændt forholdet mellem Ebbesen og de civile embedsmænd til bristepunktet. I en skarp kommentar til Ebbesens forsvar for sin handlemåde gav Fürsen i juni 1814 en bidsk karakteristisk af provstens person, der ganske dækker embedsmændenes opfattelse af ham som stridbar, taktløs, inkompetent og umulig at samarbejde med. Ebbesen var lidet trænet i udøvelsen af de fleste af Syrachs og Salomons viseste lærdomme og helt ukendt med, hvad en Knigge tilrådede, skrev Fürsen.³³

Striden om skolen efter 1814.

Dette modsætningsforhold fik betydning, da skolesagen i 1814 blev aktuel. Den 29. juli 1814 kom anordningen for almueskolevæsenet i Danmark, og 24. august fulgte en tilsvarende for hertugdømmerne. Den danske ordning skulle naturligvis gælde på Als, og Danske Kancelli meddelte den til øens præster. Men overkonsistoriet på Gottorp, der skulle sørge for gennemførelsen af anordningen for Slesvig, sendte et antal eksemplarer af anordningen for hertugdømmerne til overinspektøren på Augustenborg og henstillede til ham at lade den publicere ved præsterne i Als Sønderherred.

Det var for så vidt en misforståelse, men kammerråd Petersen lod de tilsendte anordninger gå videre til provst Burchardi, fordi han, som han skrev, intet øjeblik tvivlede på, at Als var en integrerende del af Slesvig, hvorfor reglementet måtte være gældende her. Provsten meddelte ham imidlertid, at præsterne allerede havde fået den danske anordning. Også Burchardi mente, at anordningen for hertugdømmerne burde anvendes på Als, men

han var betænkelig ved uden videre at indføre den, da de gejstlige anliggender jo sorterede under Fyns stift.

Kammerråden valgte da gennem overkonsistoriet at indsende en forespørgsel om, hvilken af anordningerne der skulle anvendes på Als. Han tilføjede, at han fandt den for hertugdømmerne mest passende, fordi den bedst ville opretholde enheden i forretningsgangen. De fleste med kendskab til landet ønskede enhed i administrationen, og alle forstandige måtte derfor foretrække skoleordningen for hertugdømmerne også på Als.³⁴

Følgen af denne henvendelse blev, at indførelsen af en ny skoleordning på Als foreløbig blev udsat.³⁵ Samtidig tog overvejelserne over de blandede jurisdiktionsforhold fart både i centraladministrationen og på det lokale plan. Det Slesvig-Holstenske Kancelli udbad sig nu Danske Kancellis betænkning om, hvordan den i sin tid foreslåede forandring af Als og Ærøs gejstlige og verdslige tilknytning kunne sættes i værk.³⁶ Danske Kancelli afæskede rentekammeret en betænkning, og af den fremgik, at rentekammeret fandt det mest formålstjenligt, at både Als og Ærø blev henlagt under Slesvig stift i gejstlige sager.³⁷

Kancelliet kunne imidlertid ikke mere følge dette synspunkt. Da sagen drøftedes første gang 1803-08 havde en sådan ordning været mulig, men nu havde sagen fået et andet perspektiv, bl. a. fordi de sproglige spørgsmål blev skudt frem i drøftelsen af, om Als burde følge Slesvig eller kongeriget. Efter Holstens indlemmelse i den dansk-norske helstat i 1806 havde man tilstræbt en udvikling frem mod at gøre dansk til administrationssprog i det mindste i det dansktalende Slesvig. I 1810 udstedte Frederik 6. sit reskript om, at det tyske sprogs brug ved gudstjeneste, skoleundervisning og rettergang skulle ophøre, og det danske sprog anvendes, hvor det var almuemands sprog. Året efter kom bestemmelser om, at alle kandidater til embeder skulle anføre, om de fuldt beherskede det danske sprog, og teologiske kandidater fra Københavns Universitet blev ligeberettigede med dem fra Kiel ved ansættelser i hertugdømmerne.³⁸

Bestemmelserne vakte uenighed og debat, og det er i fortsættelse af denne diskussion, vi må se udviklingen på Als, efter at problemerne omkring skolevæsenet var dukket op. Provst Ebbesen og biskop Plum ville drage konsekvensen af den tendens,

der lå i de kongelige påbud fra 1810-11. Den civile øvrighed i Nordborg amt var på grund af modsætningsforholdet til provsten kritisk over for hans argumentation, skønt både amtmand v. Linstow og herredsfoged Fürsen havde en positiv holdning til det danske sprog.³⁹ I kredsen om den unge hertug Christian August (1798-1869), der efter faderens død i 1814 var familiens overhoved, frygtede man, at en fortsat »danisering« ville sætte hertugens fremtidige politiske muligheder på spil. Alt dette fik betydning for drøftelsen af jurisdiktionsforholdene på Als og ordningen af øens skolevæsen.

En del af de alsiske præster delte antagelig de slesvig-holstenske myndigheders ønske om at få Als lagt helt til Slesvig. Det gjaldt i hvert fald pastor Meyer i Havnbjerg. I en lang betænkning, som prins Christian Frederik, guvernøren over Fyn, havde udbedt sig, påviste han veltalende, at skoleordningen for hertugdømmerne bedst ville passe på Als.⁴⁰ Meyer fandt, at så længe der i strid med de almene begreber skulle bestå to jurisdiktioner, kunne man reglementere, så meget man ville, skoleforfatningen og det kirkelige væsen ville dog altid have noget halvt og mangelfuldt ved sig. I hvert fald burde skoleordningen følge den civile lovgivning.

Meyer stod ikke ene med sit synspunkt.⁴¹ Et flertal af de alsiske præster (ialt 9) indgav til Danske Kancelli en forestilling om de vanskeligheder, der flød af den blandede jurisdiktion. De bad om, at myndighederne omsider besluttede sig til, hvordan man ville skabe enhed i administrationen og træffe en passende indretning, så usikkerheden hørte op.⁴² Danske Kancelli kritiserede formelt med rette Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli for uretmæssigt at tolke denne henvendelse som et ønske om at få øen lagt under Slesvig også i gejstlige sager.⁴³ Men i realiteten havde dette dog nok været den løsning, præsterne tænkte sig, fordi den ville betyde de færreste omvæltninger i administrationsapparatet og hverdagen.

Striden om sproget.

Provst Ebbesen og biskop Plum så imidlertid helt anderledes på sagen. Ebbesen indgav en forestilling direkte til kongen, hvori han argumenterede for, at Als burde blive ved Fyns stift,⁴⁴ og bispen understregede sammen med den fynske amtmand i en

skrivelse til Danske Kancelli det betænkelige i at lægge Als til Slesvig stift. De to fynske embedsmænd forlangte at blive hørt, før en endelig ordning blev truffet.⁴⁵ Både Ebbesen og Plum byggede deres argumentation på sproget.

Provst Ebbesen henviste til, at regeringens senere anordninger tydede på, at dens hensigt var mere at danisere de sydlige provinser. Der var da ingen grund til at fortyske Als og da slet ikke på områder, hvor øen altid havde været dansk. Lagde man Als til Slesvig stift, ville det let gå med de gejstlige som med de civile embedsmænd, så alsingerne fik tyske gejstlige, hvis sprog de ikke forstod. De alsiske embeder var gode, og de ville begærligt blive søgt af præster helt ned til Elben.

Ebbesen gjorde sig her til talsmand for et sprogligt, nationalt synspunkt, der måtte virke fremmed på mange af hans samtidige, og som heller ikke uden videre lod sig forene med tendensen i Frederik 6.'s foranstaltninger i 1810-11. De havde stræbt efter at sikre det danske sprog i Slesvig, og det kunne derfor virke inkonsekvent, at Ebbesen på dem ville bygge et argument for at holde Als ved Fyns stift af sproglige grunde. I virkeligheden stillede Ebbesen også videre med sine synspunkter. Det viste sig tydeligt, da drøftelsen af det sproglige greb om sig og også blev bragt offentligt frem.

Det skete, efter at en indsender i Hempels avis et par gange i 1815 lakonisk havde rejst spørgsmålet:

»Hvorledes er Ærø og Als kommet in civilibus under hertugdømmet Slesvig, da de, på Sønderborg og Kegnæs samt Augustenborg nær, in ecclesiasticis hører under Fyns stift?«⁴⁶

Herpå svarede landsdommer Gustav Ludvig Baden i Iversens fynske Avis, hvor han stillede sig i skarp opposition til »vore hypernationale, der vil gøre alt til dansk, indbildende sig, at dette nås ved sproget og ved fælles forfatning«.⁴⁷ Han så i deres færd et forsøg på at få Als lagt til kongeriget også på det civile område.

Baden fremhævede, at det røbede uvidenhed hos den, der hævdede, at man hellere burde søge at gøre det, som var tysk, til dansk, end at gøre det danske tysk. »Thi Slesvig er og bør være ligeså godt dansk, som Fyn eller nogen anden dansk provins, det er.« Der taltes jo dansk af almuens til 2 mil på denne side Slesvig by. Spørgsmålet til de hypernationale måtte være, om man ikke

*Gustav Ludvig Baden
(1764-1840),
herredsfoged og birkedommer
samt notarius publicus i Odense,
deltog i avispolemikken
om det danske sprog på Als.
(Tegning af Paul Ipsen 1789).*

kunne være et værdigt medlem af det danske borgersamfund uden at bruge dansk som sit modersmål. Gjorde man Slesvig mere dansk ved at frarive det dele, der som Als var så nøje forbundet med hertugdømmet?

Landsdommeren gjorde opmærksom på alle de praktiske vanskeligheder, der for alsingerne ville være forbundet med en ændring af lovene ved en skilsmisse fra Slesvig. Specielt ville det volde problemer med pengevæsenet, og han tvivlede — sikkert med rette — på, at beboerne på Als og Ærø ville bytte deres pengevæsen med det kongerigske. Desuden fandt han patriotismen lige så god i det slesvigske som i de danske provinser, og han sluttede med at anklage dem, der råbte, at alt skulle være dansk uden at tænke på de vigtige, ja, stundom farlige følger, det kunne have, hvis denne overgang til dansk fuldførtes efter deres ubetænksomme forslag.

Dette tidstypiske, patriotiske indlæg, der kun forbandt praktisk-politiske, ikke nationale problemer med det sproglige, kaldte herredsfoged Fürsen frem i Hempels avis.⁴⁸ Han havde, skrev han, holdt sig tilbage, fordi han ventede at høre udbruddet: »Ak, se der,

en tysker!«, eller at blive beskyldt for at ville øge sine egne sportler. Men han kunne ikke mere afholde sig fra at deltage i debatten, eftersom der blev lagt an på tyskernes underkuelse på trods af, at mænd som Baden tog »de stakkels, aldeles ikke *de bonne guere*⁴⁹ angrebne tyskere i forsvar og andre vakre mænd, især i hovedstaden, har umaget sig for at udrydde enhver nationalfordom«.

Efter denne indledning, der var holdt i en mere national toneart end Badens indlæg, fremlagde Fürsen hele sit anklagemateriale mod provst Ebbesen og hans stræben efter at øge den administrative forvirring på Als. Provsten svarede med at anmode Danske Kancelli om nedsættelse af en kommission til behandling af jurisdiktionsforholdene, og den kunne da passende også behandle justitsrådets skrivelser i Hempels avis.⁵⁰

Hertil slutter sig en redegørelse fra Ebbesen til kancelliet, hvori han udførligt redegør for sin opfattelse.⁵¹ Mod Baden fremhævede han, at der jo ikke med hensyn til Als var tale om en sprogforandring. Han vendte landsdommerens spørgsmål om og spurgte, om alsingerne ikke kunne være værdige medlemmer af borgersamfundet i hertugdømmet Slesvig under dansk regering, selv om de i kirke- og skolesager havde haft danske love siden arilds tid. »Dertil, mener jeg, må både patrioter, ikke-patrioter og hyperpatrioter allesammen svare: jo, såmænd kan alsingerne så«. Men Ebbesen sigtede videre end til at lade Als blive ved Slesvig med en dansk kirke- og skoleordning.

For ham var det danske sprog på Als og Ærø grunden til, at disse øer var blevet under Fyns stift. Han gik ud fra, at de danske konger, selv om de ikke havde kunnet forhindre, at Als i civile sager henregnedes til hertugdømmet, dog for deres danske undersåtters skyld havde gjort det til en betingelse, at de i de vigtige kirke- og skoleanliggender blev under bispstolen i Odense. Den omstændighed, at indbyggerne ikke forstod mere tysk end fynboer og jyder, havde efter Ebbesens opfattelse formået fortidens konger til at lade Als være en del af Fyns stift, og de samme betingelser gjaldt stadig.

Tilknytningen til Fyns stift var den eneste garanti for, at Als og Ærø altid fik danske præster og lærere. Under Slesvig stift ville øerne let få præster, der ikke magtede sproget, og selv om de blev

tvunget til at lægge sig efter det, ville præsterne og deres familier dog aldrig blive det midtpunkt, som de burde være i et dansk landsbysamfund. Ebbesen tænkte her som ægte rationalist på den lærerige omgang med præsten »in oeconomicis og andre ting«.

Man betænke blot, skrev provsten, hvor ubehageligt en dansk præst med en dansktalende familie ville få det på et tysk sted. »Kender jeg holstenerne ret, ville han snart blive nødt til igen at søge befordring i Danmark og det med rette.« Man måtte da håbe, sluttede Ebbesen, og her kom hans inderste tanke frem, at hele hertugdømmet endog med tiden mere nærmede sig Danmark i kirkeforfatning og anden lovgivning, så forskellen på Als op- hørte af sig selv.

I nøje tråd hermed faldt biskop Plums anskuelser, som han fremsatte dem i 1816 over for guvernementet i Odense.⁵² Biskoppen mente, at udbredelsen af det danske sprog, som lå regeringen på sinde, ville lide afbræk, hvis Als blev lagt under Slesvig stift. Med Ebbesen som kilde anførte han en række germanismer, som tysktalende embedsmænd og præster havde gjort sig skyldige i, når de forsøgte sig på dansk. Han hævdede, at en højtstående embedsmand i Slesvig havde bekendt sit ukendskab til det danske sprog, og der forekom, skrev Plum, eksempler på, at testamenter kunne indeholde noget ganske andet end testators vilje, når de affattedes på tysk af folk uden tilstrækkeligt kendskab til dansk. Den tyske øvrigheds indflydelse gik så vidt, at der i enkelte skoler i Sønderborg og Nordborg amter undervistes i tysk, i hvert fald fandtes der tyske læsebøger.

For Plum stod det sådan, at ombytning af tyske love i et land, hvor dansk er modersmålet, ville have langt færre uheldige følger, end lovændringer ellers havde. Kun de afgørende forskelle i pengevæsenet afholdt ham fra at tage skridtet fuldt ud og tilråde, at Als også i verdslig henseende blev forbundet med Fyn.

Det er givet, at de to gejstlige herrer gik for vidt på visse punkter. Det gjaldt f. eks. påstanden om den civile øvrigheds tysk- heds. Ebbesen havde i sin sidste skrivelse til kancelliet måttet tage det forbehold, at i det mindste erfaringen fra andre dansktalende egne viste, at der var en risiko for, at befolkningen ofte fik tysk- talende embedsmænd, og at det samme derfor kunne ske for gejst- lighedens vedkommende.⁵³ På Als var situationen den, som amt-

manden stærkt understregede, at der ingen embedsmænd fandtes, som ikke kunne dansk. Både for de civile embedsmænd og for præsterne gjaldt, at de alle var født enten i hertugdømmet eller i kongeriget.

De germanismer, Plum og Ebbesen henviste til, var stort set vittigheder, som gennem årtier havde været i omløb. De kunne vel belyse de uheldige virkninger af sprogforholdene i Sønderjylland, men de var på den anden side lette at afvise for dem, der indtog en mere moderat holdning til den sprogligt-nationale side af sagen.

To synspunkter på det sproglige.

Imidlertid var det afgørende, at Plum og Ebbesen så skarpt førte en nationalt betonet argumentation frem. Det virkede udfordrende også på mænd, der principielt indtog en velvillig holdning til det danske sprog, men som ikke tilkendte det sproglige vægt i overvejelserne over det administrativt rimelige. Den skarpe reaktion hos v. Linstow og Fürsen har naturligvis sit udspring i det spændingsforhold, de i forvejen var bragt i til provsten. Men den hænger også sammen med, at den nye tone i debatten pludselig truede med at bringe disharmonier ind i den hævdvundne opfattelse af Slesvigs stilling i det danske monarki. Det tysktalende og det dansktalende befolkningselement blev pludselig stillet op mod hinanden, og man anede en udvikling, der kunne føre til voksende modsætninger og omvæltninger i det tilvante.

Efter Plums og Ebbesens skildring kunne det, skrev v. Linstow, let se ud, som om man i denne egn var omgivet af udlændinge, mod hvilke det var nødvendigt at tage indbyggerne i forsvar. Denne tendens til at så splittelse mellem monarkiets indbyggere anså v. Linstow, der som en selvfølge gik ud fra, at embedsmændene skulle kunne dansk, for en fare. Han så i Ebbesen og hans fornyelser (»Neuerungssucht«) det egentlige ophav til ondet. Sin opfattelse af provstens karrige åndsevner og ringe dannelse lagde v. Linstow ingen skjul på.⁵⁴

Nogle år senere skrev Fürsen til Christian Frederik, at nationalfordomme havde man der i amtet intet kendt til før Ebbesens ankomst.⁵⁵ Herredsfogeden ville af alle sine kræfter bidrage til at udrydde sådanne fordomme, der måtte være enhver brav dansker og slesvig-holstener lige forhadet.

*Fr. August v. Linstow
(1775-1848)
havde som amtmand over
Sønderborg og Nordborg amter
1805-19 udpræget sympati for
hævdelsen af det danske sprog.
(Maleri af F. C. Gröger, 1820.
Privateje).*

Fürsen selv havde ladet sine børn undervise i religion og konfirmere på dansk. Men samtidig var han aktiv for at få genindført tysk gudstjeneste i Nordborg i det omfang, den tidligere havde haft, da 6 højmesser om året var tyske. Han erfarede da, at biskop Plum stod bag den afvisning, de tyske medlemmer af menigheden havde fået på deres andragende, og også her sporede han provst Ebbesen. Provsten skulle strålende (frohlockend) have sagt: »Nu får det nok en ende med den tyske gudstjeneste i Nordborg kirke«.

Også tronfølgeren, der fra sin post som guvernør på Fyn fulgte udviklingen på Als, anså Ebbesen for hovedmanden bag uroen. Han fandt, at provsten udøvede sin gejstlige myndighed egenrådigere end nogen anden provst i noget andet amt eller herred. Det bedste ville være at beskikke en amtsprovst, der nød almen tillid, og man kunne da ikke finde nogen værdigere end provsten i Sønderherred, Burchardi. De alsiske skoleforhold ville så kunne blive bragt i orden.⁵⁶

I hele denne debat har vi et tydeligt eksempel på modsætningen mellem to tidsaldre og to synspunkter, der kom til at støde så

kraftigt sammen nogle årtier senere i Sønderjylland. Den alske strid giver os lejlighed til helt konkret at se den begyndende nationale strid uden det ideologiske tilskud, den får senere i århundredet. Vi kan iagttage, hvordan de indviklede administrative forhold sammen med den særlige sproglige situation og personlige modsætninger gav mulighed for, at to forskellige synspunkter på sammenhængen mellem det sproglige og det administrative kunne støde hårdt sammen. Provst Ebbesens aktivitet var ikke uden fortilfælde. På Ærø havde man kendt eksempler på, at gejstlige embedsmænd stræbte mod at få anerkendt dansk ret i videst muligt omfang.⁵⁷ Men da Ebbesen førte sit synspunkt frem, fik det pludselig sprogligt-nationale konsekvenser. Her dukkede en ny problemstilling op.

Ebbesen og Plum byggede på forståelse af, at det danske sprog i Slesvig var på retræten. Derfor måtte tilløbene til en undervisning i tysk, der efter v. Linstows sikkert korrekte opfattelse kun fandt sted, fordi forældrene ønskede det af hensyn til børnenes fremtidige chancer,⁵⁸ forekomme dem så farlige.

En antydning af en videregående national tankegang har vi i Ebbesens kølige bemærkninger om holstenerne, men man skal næppe hos ham eller hans meningsfæller forestille sig en dansk bevidsthed, der byggede på en klar modsætning til det tyske. For Ebbesens vedkommende må man hele tiden erindre, at hans personlige egenskaber bragte ham i strid med de civile myndigheder, og det fik ham til at tilspidse sine argumenter.

Det interessante ved striden er, at de danskorienterede ikke stod over for en aktiv tysk eller slesvig-holstensk indstilling. Deres modstandere var mænd, der vel følte sig hjemme i det tyske, men ikke så det som en modsætning til det danske. De måtte i virkeligheden betragte Ebbesen og Plum som snævre i deres opfattelse af det sprogliges betydning. Det var Badens indstilling, og det ligger bag v. Linstows tro på, at sproget ikke ville ændres, fordi der skete en ændring af administrationen. Sproget udgår ikke fra oven, men fra folket, skrev han, og der er draget omsorg for, at embedsmændene skal kunne tale dansk.

Tydligst kommer dette synspunkt med accepten af både det danske og det tyske til orde hos provst Burchardi, der også gjorde sig sine tanker »om den patriotiske betænkelighed, at det danske

sprog måtte ophøre at være landets sprog på Als«, hvis kirke- og skolesager blev lagt under Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli.⁵⁹ Han ønskede ikke et sådant afbræk i fædrelandets sprog, men frygtede heller ikke, at det ville ske.

For, mente han, hertugdømmet Glücksborg havde dog haft endnu mindre forbindelse med kongeriget end Als, og alligevel havde til denne dag det danske sprog holdt sig i sognene Broager, Nybøl, Ullerup og Sottrup, hvor det brugtes i kirkerne, skolerne og det daglige liv. Desuden blev den danske litteratur stadig rigere på gode skrifter, fremhævede Burchardi. Derved ville kendskabet til det danske sprog udbredes, og »litteraturefterretningerne aflægger vidnesbyrd om, at danske skrifter kendes i udlandet og modtages med det bifald, hvilket de fortjener«.

For dem, der fastholdt ønsket om, at Als skulle lægges til Slesvig stift, spillede det en rolle, at der med Frederik 6.s forordninger var draget omsorg for, at embedsmændene skulle kunne dansk. Det var for så vidt også en opfattelse, der var mere i pagt med forordningernes mening end de videre konsekvenser, Ebbesen og Plum drog af dem. Når der henvistes til, at det i praksis nogle steder så anderledes ud, end forordningerne krævede, pegede man på, at dansk dog havde holdt sig i hele det nordlige Slesvig.

Embedsmændene i hertugdømmet og i Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli var tydeligvis utrygge ved Ebbesens sproglige argumentation. Det er karakteristisk, at både overretten og kancelliet gjorde meget ud af at vise det uberettigede i provstens påstande. Sproget måtte ikke tillægges hovedvægten over for kravet om en retfærdig og hensigtsmæssig ordning af administrationen.

Ebbesen trak efter overrettens opfattelse en alt for skarp grænse efter sprog og andre tilfældigheder mellem borgerne i én og samme stat. Slige mænds (Ebbesens) tale havde en fordærvelig indflydelse på det gode forhold mellem provinser, der var nært forbundne.⁶⁰

Kancellernes og tronfølgerens opfattelse.

Afvigelsen i opfattelse mellem de slesvigske myndigheder og Slesvig-Holstenske Kancelli på den ene side og Danske Kancelli på den anden var nu tydelig. Danske Kancelli mente, efter bl. a.

*Tronfølgeren,
prins Christian Frederik
(1786-1848),
der som guvernør over Fyn
deltog i drøftelserne af de alsiske
kirke- og skoleforhold.
(Litografi fra 1820
efter Grøgers maleri 1815.
Frederiksborg).*

at have overvejet Ebbesens umiddelbare forestilling, at det var tilrådeligst, at Als og Ærø beholdt de blandede jurisdiktioner som hidtil. Efter skoleanordningen af 1814 skulle almueskolevæsenet bestyres af amtmanden og en amtsprovst, og for at forretningsgangen ikke skulle hindres, skulle efter kancelliets forslag amtmanden over Nordborg amt og overinspektøren over de augustenburgske distrikter korrespondere direkte med Danske Kancelli.⁶¹ Det var for besværligt, at deres skrivelser skulle omvejen over overretten og Slesvig-Holstenske Kancelli, mens provstens gik direkte til kancelliet.

Denne opfattelse kunne Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli naturligvis ikke tiltræde. Da de to kancelliers synspunkter ikke kunne forenes, gik sagen i 1816 til gouvernementet i Odense, hvor prins Christian Frederik underkastede den en grundig behandling. Hans konklusion blev, at Als burde til Slesvig stift, og at Ærø skulle lægges til Fyn i civile anliggender. Dog skulle Ærø beholde sine særlige privilegier, specielt konsumtionsfriheden i købstæderne og skatteansættelsen efter plove. Øen måtte derfor,

som foreslået af amtmanden over Svendborg amt, have sin egen amtstue.⁶²

For skolevæsenets vedkommende tilrådede prinsen, at man på Als indførte ordningen for hertugdømmerne, fordi den bedst passede til de alsiske forhold. Iøvrigt havde biskop Plum ytret, at den med enkelte modifikationer kunne bruges både på Als og Ærø, og anordningen forelå trykt på dansk.

Prins Christian Frederik sluttede sig dermed til det forslag, man først i århundredet var standset ved, og han afviste Plums betænkeligheder med hensyn til sproget. En forudsætning for ordningen måtte naturligvis være, at det danske sprog, hvor det var menigmands sprog, holdtes i hævd af de slesvigske gejstlige og verdslige autoriteter, »som det bør være deres embedspligt og er landsfaderens hensigt«. Når dansk kunne være kirke- og skolesprog på Kegnæs, som lå under den slesvigske superintendent, i alle menigheder på Sundevad, i Tørninglen og overhovedet i hertugdømmets nordlige amter, kunne sproget heller ikke komme i fare på Als:

»Når de gejstlige foresatte i disse landstrækninger ikke forstår dansk, ikke kan gøre sig forståelig for almuen i det danske sprog, når den verdslige øvrighed er i samme tilfælde og ikke ved at oversætte retsforhandlinger eller kendelser for indvånerne på dansk, mens de kongelige forordninger nu gives i begge sprog, hvis over-øvrighed, overretten eller superintendenten ikke forstår dansk, når de skal handle og virke for danske og dansktalende indvånere, så er det en mangel, en højst skadelig fejl, der ved gejstlige som verdslige embeders besættelse vist fortjener regeringens fulde opmærksomhed, men ikke vover jeg på denne grund at tilråde de dansktalende landstrækningers adskillelse fra hertugdømmet Slesvig.

Erfaringen har hidindtil heller ikke fremvist det danske sprogs undergang i disse egne, thi skoleundervisningen og menigmands tale er dansk, og når vedkommende gejstlige og verdslige autoriteter ifølge embedspligt er opmærksomme på, at det danske sprog ikke fortrænges, og det Slesvig-Holstenske Kancelli især ved embeders besættelse som i almindelighed våger over, at landsfaderens vilje i så henseende efterkommes til bedste for de dansktalende undersåtter i hertugdømmerne, så ser jeg ingen fare for

sproget eller dets dyrker i en fremdeles forbindelse såvel i gejstlige som verdslige sager med hertugdømmet Slesvig, til hvilket Als ved sin forfatning og beliggenhed på en naturlig måde hører«.

Disse ord fortjener at kendes, fordi de har gyldighed også for den linie, tronfølgeren senere som Christian 8. søgte at holde i sprogsagen. For ham gjaldt det om at sikre det danske sprog, hvor det taltes, men ikke om at ændre Slesvigs stilling eller i det hele tage skridt, som kunne svække enheden i monarkiet. Man måtte understrege, at det danske måtte og skulle trives inden for hertugdømmets grænser og under dets administration.

Dette synspunkt havde også tilhængere i Danske Kancelli, men kun hos en del af medlemmerne. Da man i 1819 nåede til at udfærdige forestilling til kongen, delte kancelliet sig i to grupper.⁶³ Den ene frarådede af hensyn til sproget en ændring. At lægge Als under superintendenten i Slesvig ville være at adskille en del af rigets oprindelige territorium fra Danmark. Det burde ikke finde sted uden bydende nødvendighed. Det rimeligste ville efter denne gruppes opfattelse være at lægge Als helt til kongeriget. Dog lod man hensynet til øens næringsveje og de omvæltninger, en sådan ændring ville medføre i det borgerlige liv, have så megen vægt, at man tilrådede foreløbig at afvente skolevæsenets reorganisation. Man skulle da beholde den nuværende forfatning med modifikationer og betragte den som midlertidig.

Dermed var i virkeligheden konsekvensen taget af Ebbesens og Plums synspunkter og med formuleringen, at ordningen var midlertidig, holdtes vejen åben for en mere dybtgående ændring af Als' status. Her over for stod imidlertid den anden del af kancelliets medlemmer, som i princippet lå på linie med tronfølgeren. Man tør gætte på, at kancellipræsidenten, Frederik Julius Kaas, og A. S. Ørsted har hørt til denne gruppe.⁶⁴

For disse mænd var den administrative enhed afgørende. De fremhævede, at Plum ikke kunne have betænkt rystelsen i hele den borgerlige tilstand, hvis Als i civile sager knyttedes til Fyn, og mere direkte vendt mod deres kolleger fremhævede de, at ikke blot Als, men hele Slesvig måtte betragtes som en gammel del af riget, som var kommet bort ved forleneringer. Naturligvis var det både stødende og skadeligt, at rettergangen og civiladministrationen forgik på tysk, hvor folkesproget var dansk. Men hvor

*Geheimstatsminister
Frederik Julius Kaas
(1758-1827)
var en støtte for Christian August
i skoleforhandlingerne.
(Maleri af F. C. Gröger,
Frederiksborg).*

beboerne gennem århundreder var vant til det, var det et mindre onde end en pludselig omstøbning af alle tilvante love og bestyrelsesformer.

Desuden gaves der, mente denne del af kancelliet, mildere midler til efterhånden at afhjælpe de sproglige ulemper. Det kunne ske ved ansættelse af embedsmænd, som magtede det danske sprog, og ved, at overrettens og det Slesvig-Holstenske Kancellis medlemmer besad samme evne. En sådan almindelig indførelse af dansk ville ophæve al grund til at adskille Als fra den gamle forbindelse med Slesvig, og man ville undgå ulemperne ved den fortsatte sproglige blanding.

Greb man til den anden udvej — at lægge Als til kongeriget — ville det kunne tolkes, som om kongen nu havde opgivet med tiden at indføre det danske sprog som det officielle sprog, hvor det var folkesprog. Problemet med præsternes sprog var naturligvis alvorligt, selv om det kun havde betydning for de 5 sogne, der lå uden for hertugens patronatsområde. Med den opmærksomhed, der nu vistes sagen, måtte man imidlertid anse grunden til frygt for stærkt formindsket.

Det ville iøvrigt, mente denne gruppe i kancelliet, ikke være vanskeligt at få bevis for, at ansøgerne til præsteembederne kunne dansk nok. Man kunne for folk fra ikke-dansktalende provinser og distrikter kræve en homiletisk prøve i Danmark. På tilsvarende måde kunne så danske, der søgte kald i tysktalende egne, underkastes en tysk homiletisk prøve.

Det alsiske bispedømme.

Her udtryktes klart og konsekvent helstats-synspunktet. Frederik 6. fulgte imidlertid ikke denne opfattelse. Han foretrak at lade spørgsmålet om Als og Ærøs jurisdiktionsforhold stå åbent, uden at man klart kan se, hvorvidt han fulgte indstillingen om med den midlertidige ordning at bane vejen for en nærmere tilknytning til kongeriget. Den kongelige resolution⁶⁵ gik ud på, at øerne foreløbig skulle beholde den gejstlige og verdslige jurisdiktion som hidtil, og samtidig bestemtes, at en kommission skulle overveje, hvordan større enhed kunne bringes til veje i administrationen. Ydermere oprettedes et særligt bispedømme for Als og Ærø.

Denne sidste bestemmelse iværksattes med et reskript af 21. april 1819 til guvernøren i Fyn.⁶⁶ Heri fastsloges også, at den danske anordning for almueskolevæsenet skulle indføres på de to øer med de modifikationer, som amtsskoleledelserne med nogle tilforordnede præster nærmere skulle udarbejde forslag til. Desuden bestemtes, at de alsiske myndigheder, der havde med kirke- og skolevæsenet at gøre, skulle stå i direkte forbindelse med Danske Kancelli eventuelt gennem guvernementet i Odense.

Oprettelsen af det nye bispedømme var vel betinget af ønsket om dels at tage brodden af problemet med tilknytningen til Fyns stift og dels at fremme mulighederne for at behandle Als som en helhed. Desuden lå der i forholdsreglen et forsøg på at tage hensyn til hertugen af Augustenborg, der med uro så på den vending, kirke- og skolespørgsmålet havde taget. I kredsen om Christian August frygtede man, at Als skulle blive lagt til kongeriget. I så fald ville hertugen ikke mere kunne påberåbe sig særlige fyrstelige rettigheder. Han ville blive reduceret til en almindelig adelig godsejer, og det ville indskrænke de politiske muligheder, man i den augustenburgske kreds nærede vage forhåbninger til.⁶⁷

Overinspektør Petersen havde derfor i 1817 på hertugens vegne over for Danske Kancelli erklæret, at han måtte protestere, hvis Ebbesens forslag om en kommission, hvor kongelige myndigheder skulle ytre sig om de augustenburgske distrikter (se s. 15), blev taget til følge.⁶⁸ Petersen henviste til Frederik Christians reaktion på Plums forslag i 1812 og understregede, at hertugen efter overdragelserne i 1756 og 64 i sine distrikter håndhævede patronatsrettighederne med samme autoritet, som oprindeligt tilkom kongen. Den eneste indskrænkning lå i en formel inspektion af bispens over Fyns stift.

Gennemførtes nu det danske reglement for almueskolevæsenet, ville det betyde, at hertugens skolepatronat ophævedes i det omfang, det var overdraget ham, og som han til nu havde udøvet det. Lovens kapitel 6 krævede nemlig oprettet amtsskoleinspektioner, bestående af amtmanden og amtsprovsten. Disse direktioner ville få al den magt, som hidtil tilkom hertugen, og det nyttede ikke, skrev kammerråden, at sammenligne med grevers og friherrers stilling i Danmark, for deres godsområder var en del af de kgl. amter, og det var hertugens godser ikke.

I København havde man næppe klart for sig, at hertugens krav gik videre end til snævert at få garantier for patronatsrettighederne. Derfor mente man, at man ved at oprette et bispedømme kunne pacificere hertugens uvilje mod en ordning af kirke- og skolevæsenet. Ideen til bispedømmet udgik efter alt at dømme fra kongen selv i en ytring til Kaas. Man ville opnå, »at hertugen af Augustenborg ikke med hensyn til gejstlige og skolesager fik med Fyns biskop og tillige med en amtsprovst at gøre, men alene med en biskop, hvorimod han ikke synes at have noget at erindre«. ⁶⁹ Meningen var, at biskoppen over Als og Ærø foruden bispeembedet skulle varetage en amtsprovsts forretninger.

Den augustenburgske skolepolitik.

Sådan havde man altså tolket overinspektørens forbehold. Men da man skred til at nedsætte de kommissioner, der skulle ordne kirke- og skoleforholdene, viste det sig, at den augustenburgske modstand ikke kunne afbødes af, at en biskop blev forhandlingspartner. Til at udarbejde forslag om, hvorledes der kunne tilvejebringes større enhed i lovgivning og administration på Als og

*Hertug Christian August
af Augustenborg
(1798-1869).
Han opnåede
efter en sej kamp i 1825
retten til at udstede et skole-
reglement for det augustenborgske
distrikt på Als.
(Portræt fra ca. 1827.
Frederiksborg).*

Ærø, og behandle den fremtidige bestyrelse af de kongelige kirker på øerne, nedsattes i oktober 1819 en kommission, bestående af amtmanden over Svendborg amt, M. H. Løvenskjold, den nye biskop over Als og Ærø, Stephan Tetens, amtmanden over Nordborg amt, C. F. v. Krog, og hertugens overinspektør, kammerråd Petersen.⁷⁰ Den sidste var kommet med efter overrettens forslag.⁷¹ Hertil kom i april 1820 tre kommissioner til at behandle indførelsen af den danske skoleordning på Als og inddele skoledistrikterne. For Sønderherreds vedkommende bestod kommissionen af biskoppen, kammerråden, provst Burchardi og præsterne Schwensen i Hørup og Sabro i Tandslet.⁷²

Der er ingen grund til her at gå i enkeltheder med kommissionsforhandlingerne, der vanskeliggjordes af den obstruktionspolitik, Christian August og hans rådgivere nu satte i gang. På Augustenborg betragtede man nedsættelsen af skolekommissionen af 1820 som den krænkelse af de hertugelige rettigheder, Frederik Christian i 1812 havde forudset.⁷³ Det gjaldt nu for hertugen om på den ene side at undgå en indskrænkning af sine formentlige rettigheder, på den anden at hindre en klar definition af dem,

så de ikke mere stod som et vagt, uafgrænset begreb, der i tidens fylde kunne bruges som et smidigt politisk instrument.

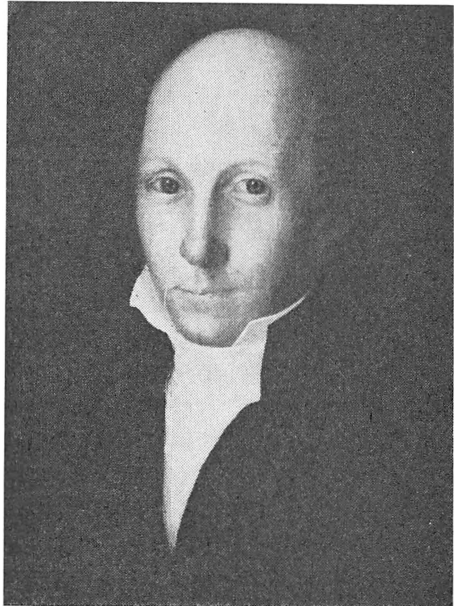
I praksis gennemførtes kampen ved, at hertugen først søgte at få kommissionsforhandlingerne standset under henvisning til, at han selv ville henvende sig direkte til kongen.⁷⁴ Da det ikke førte til det ønskede resultat, protesterede han mod kommissionen og reserverede sine rettigheder for det tilfælde, at der gennemførtes ændringer i den bestående tilstand.

Hertugen lod overretsadvokat Chr. Fr. Jasper i Slesvig udarbejde og indsende protesten. Jasper og den hertugelige sekretær, Bahrt, blev Christian Augusts nærmeste rådgivere i sagen. I protesten hævdedes hertugens patronatsret i de 7 sogne i Sønderherred, heri indbefattet retten til at udnævne degne, skolelærere, organister, gravere o. s. v. Om skolevæsenet hed det, at hertugen i videste mening udøvede direktion over skolerne, og det nævntes udtrykkeligt, at han også anordnede læregenstandene.⁷⁵

Men det blev ikke ved protesterne. Christian August hindrede både kirke- og skolekommissionens arbejde ved at forbyde sin repræsentant at deltage i møderne.⁷⁶ Da det blev klart, at man ikke ved ordningen af den kirkelige administration ville krænke eller begrænse de hertugelige rettigheder, lod han dog hofråd og herredsfoged Petersen, en søn af kammerråden, tiltræde kommissionen om kirkevæsenet.⁷⁷ Petersen nedlagde en højtidelig reservation af de augustenburgske rettigheder, og kommissionen kunne derefter afslutte sin virksomhed med en betænkning, som i enkeltheder anviste veje til at modificere den danske lovgivning, så den passede til forholdene på Als. Bl. a. måtte man regulere præsternes forhold til den gejstlige enkekasse for Fyns stift, hvorfra de alsiske præster jo nu var skilt.

I spørgsmålet om skolevæsenet fastholdt hertugen imidlertid sin afvisning af alt samarbejde om en ordning. En overgang spekulerede han ligefrem på at publicere et reglement for de augustenburgske skoler på egen hånd. De mere besindige i hans omgivelser, især slotspræsten, F. H. Germar, fik ham dog bort fra tanken.⁷⁸

For Nørreherred havde man hurtigt under bispens ledelse forhandlet sig frem til et skoleregulativ, men i Sønderherred kunne, trods bispens pres, intet udrettes på grund af den augusten-

*Stephan Tetens
(1773-1855)
blev 1819 biskop i det ny-oprettede
Als-Ærø stift,
hvor han hurtigt kom
i et skarpt modsætningsforhold
til hertug Christian August.
(Maleri i Ketting kirke).*

borgske modstand. Da kirkekommissionen havde afsluttet sit arbejde, insisterede Danske Kancelli imidlertid gennem prins Christian Frederik på også at få en afgørelse i skolesagen.⁷⁹

I denne situation, hvor det efterhånden udviklede sig til, at de hertugelige rettigheder skulle drøftes og klart defineres, valgte Christian August under indflydelse af Bahrt og Jasper at rejse til København i største hemmelighed og henvende sig direkte til kongen. Hans mål var at få lov til selv at publicere et skolereglement, men det tillod Frederik 6. ikke.⁸⁰ Derimod gav han efter ansøgning fra hertugen sit samtykke til, at Sønderherred fortsat måtte udgøre et eget provsti med en provst, der udnævntes af hertugen med påfølgende kongelig approbation. Desuden erklærede kongen sig villig til at godkende et skoleregulativ for Sønderherred, udarbejdet af hertugen efter drøftelse med Danske Kancelli. Samtidig bestemtes, at kommissionen om skolevæsenet skulle bortfalde.⁸¹

Hertugens skolereglement fik kongelig approbation den 2. marts 1825, og den 25. april kunne Christian August bekendtgøre det og sætte det i kraft. Dermed indførtes et regulativ for

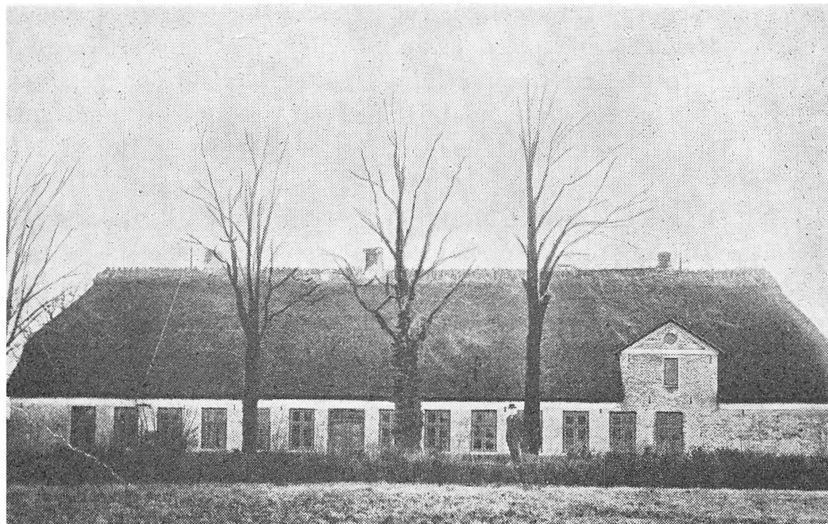
skolevæsenet i Sønderherred, som på visse punkter afveg både fra anordningen for Danmark og fra den for hertugdømmerne. Afvigelserne var vel ikke vidtgående, men dog tilstrækkelige til, at man må sige, at skolevæsenet på Sydals havde et lokalt særpræg.⁸² I sit indhold — f. eks. ved fastsættelsen af læregenstandene — lå regulativet nærmest ved ordningen for hertugdømmerne. Et særtræk var det, at ikke blot lørdag eftermiddag, men også onsdag eftermiddag var undervisningsfri, og at børnene ikke som i kongeriget havde fri i såtiden.

Afgørende for kancelliets samtykke havde været, at hertugens regulativ ikke i princippet afveg fra, hvad anordningerne for almueskolevæsenet stræbte imod, og at hertugen i praksis havde vist, at han med omhu varetog skolevæsenets tarv. Kancelliet nævnede i sin gennemgang af hertugens regulativ, at skolerne i det augustenburgske distrikt allerede var »i en meget god stand«.

Christian August havde lagt vægt på at vise, at han ikke var modstander af faktiske forbedringer af skolevæsenet, kun af måden, man ville gennemføre ændringerne på. Derfor havde han i sin ansøgning til kongen anført, at han i de sidste 7 år havde ofret 5.883 rbd. sølvværdi på skolebygninger, at han årligt gav 769 rbd. sølvværdi til skolerne, og at han på gunstigste vilkår havde udlånt 2.080 rbd. sølvværdi til skolelærerne.

Pengene til skolebyggeriet havde været fordelt på nye skoler i Tandselle 1817 og Lebøl 1819, en lærerbolig i Asserballe 1821, nye skoler i Asserballeskov 1822 og Ketting 1822 samt rum til en 2. klasse i Ulkebøl 1824. Dermed var de fleste af de skoler, Plum i 1812 havde kritiseret, bragt i orden. I udgiften til skolevæsenet indgik også en post på 400 rbd., som de sidste 3 år var betalt til understøttelse af unge mænd fra distriktet, der besøgte seminarier eller fik anden uddannelse.

Ved ansættelsen af en lærer ved den ny skole i Asserballeskov havde Christian August endog taget hensyn til de mange af øens skippere og styrmænd, som boede i Asserballeskov og Kettingsskov. Han pålagde læreren, C. P. Hansen, da denne kaldedes fra Rinkenæs, at skaffe sig de nødvendige styrmandskundskaber, så han kunne bestå styrmandseksamen og klare en elementær undervisning i faget. Desuden stillede hertugen nautiske instrumenter og litteratur til lærerens og skolens rådighed.

Skolen i Asserballeskov, som opførtes med hertugens støtte 1822. Efter Christian August fik skolen navnet Christiansværk. Billedet er fra 1910, men gengiver med ganske få ændringer skolens oprindelige udseende. (Museet på Sønderborg Slot).

Fortsat administrativt virvar.

Med skoleregulativet af 1825 havde hertugen opnået, at hans rettigheder ikke var taget op til nærmere overvejelse, og han havde hindret en kommissionsbehandling af skolevæsenet i sit distrikt. Desuden beholdt han den indflydelse på skolerne, han hidtil havde haft; selv lagde han megen vægt på, at skoleordningens § 1 sagde, at hertugen forbeholdt sig »alle patronatsrettigheder i henseende til skolerne som hidtil«. Med sin karakteristiske selvfølelse stædighed påberåbte han sig i senere stridigheder med kancelliet sin egen udlægning af, hvad patronatsrettighederne indebar. Det fik betydning, da sprogeskriptet af 1840 skulle føres ud i livet.

Før Als Nørre Herred gennemførtes i 1823 en interimistisk regulering af skolevæsenet efter de retningslinier, kommissionen for dette herred var nået frem til. Men der kom til at gå år og dag, før den provisoriske ordning kunne afløses af en permanent.⁸⁸ I november 1821 havde Danske Kancelli sendt Slesvig-Holstenske Kancelli den betænkning, kirkekommissionen havde afgivet, men

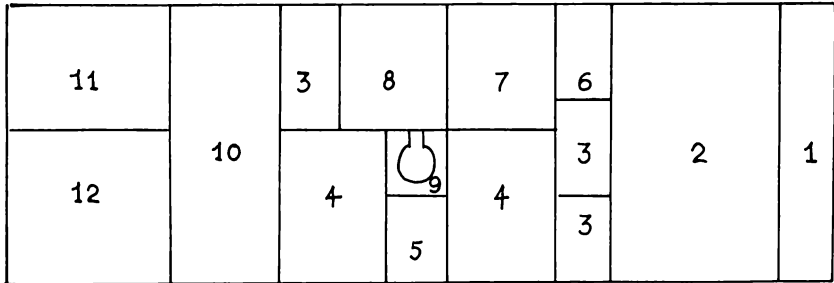
først 1823 forelå overrettens og Slesvig-Holstenske Kancellis meget udførlige kritik af den. Juli 1826 havde Danske Kancelli et udkast færdigt til en anordning, der regulerede den gejstlige administration efter Danske Lov med de nødvendige modifikationer, men derefter kørte sagen fast i det Slesvig-Holstenske Kancelli.

Dette kancelli ønskede omfattende ændringer. Bl. a. krævede det al retsforfølgning, hvor gejstlige personer eller sager berørtes, henlagt til Slesvig. Først i sommeren 1831 afgav det efter mange rykninger og påmindelser sin betænkning.

Det kom derfor til at vare helt til 28. marts 1832, førend Frederik 6. kunne resolve om de gejstlige forhold på Als og Ærø, og 7. nov. samme år forelå omsider en anordning. Den fastslog, at Danske Lov og Christian 5.'s ritual sammen med senere dansk lovgivning skulle gælde for bispedømmet Als og Ærø. Men overalt, hvor den gejstlige lovgivning eller praksis havde forbindelse med den civile lovgivnings eller administrations områder, skulle de slesvigske bestemmelser følges. Præsterne skulle i alle civile søgsmål og i sager om embedsindtægterne henvises til de civile domstole, mens sager vedrørende embedsførelsen blev lagt under en provsteret med appel til landemodet i Odense og højesteret.

Samtidig med denne anordning om de kirkelige forhold udkom med kongelig approbation det skolereglement for Nørreherred, biskop Tetens havde haft klar den sidste halve snes år.⁸⁴ Skolereglementet fulgte nøje i formen anordningen af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet i Danmark. Afvigelserne af hensyn til de lokale forhold var få og ubetydelige. Det danske præg understregedes af bestemmelsen om, at skolelærerembederne ved vakance skulle oplås ledige i Fyns stifts aviser. Men skolekommissionerne organiseredes i lighed med den slesvigske ordning.⁸⁵

Den hede debat og de langsommelige forhandlinger, vi her har fulgt, endte altså med, at Als og Ærø blev et selvstændigt bispedømme, og at Danske Kancelli kom i direkte forbindelse med de slesvigske og hertugelige embedsmænd, der havde med kirke- og skolevæsenet at gøre. Det var en simplificering af forretningsgangen, men ellers skete ingen ændringer i den administrative forvirring. Hovedproblemet, den blandede jurisdiktion, og de kol-

1 = gang, 2 = skolestue, 3 = kamre, 4 = stuer, 5 = forstue, 6 = spisekammer,
7 = køkken, 8 = baggang, 9 = bageovn, 10 = lo, 11 = stald, 12 = lade,
(herunder kælder)

Grundplan af skolen i Asserballeskov efter tegning af Jørgen Bonde, som var lærer ved skolen 1857-1903. Her gengivet efter A. Eriksen: Asserballeskov skole gennem 200 år i „Degn og skole. Glimt fra gamle dages skolevæsen i Sønderborg amt“, 1962.

lisionsmuligheder, der fulgte med den, løstes ikke. Man søgte at sikre øens danskhed, men uden at røkke ved dens placering som en del af Slesvig. Dansk kirkeret skulle derfor — vel hovedsagelig af hensyn til sproget — gælde på Als, men øen blev løst fra Fyns stift. Præsterne havde desuden stadig at gøre med de slesvigske myndigheder og Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli både i embedssager og i forbindelse med publiceringen af love og andre bestemmelser.

Desuden førte stridighederne til, at der nu herskede 3 forskellige skoleordninger på landet på Als. På Kegnæs gjaldt den slesvig-holstenske anordning, mens Sønderherred og Nørreherred havde fået hver sit regulativ. Gennem hertugens stædige modstand mod en samlet ordning af skoleforholdene var der skabt et modsætningsforhold mellem ham og biskop Tetens, og kimen var lagt til en modsætning mellem ham og de centrale autoriteter. Begge dele fik betydning for fremtiden.

NOTER og HENVISNINGER

1. Jensen Kirch Stat, s. 312.
2. smst., s. 1599.
3. smst., s. 1632.
4. smst., s. 1600.
5. smst., s. 324, 1599, 1602 f.
6. smst., s. 1599, 1629, 1632.
7. smst., s. 1624 f.
8. Oversigt over sagens gang (1822) i RA Ty Kanc J.A. S.H.L. Kanc D. 161 I. Als og Ærø bispedømme. Akter vedr. regulering af kirke- og skoleforholdene 1813-33. I. (Herefter citeret Ty Kanc 161 I.).
9. Jensen Kirch Stat, s. 53, 1589.
10. smst., s. 52 f.
11. Wiberg Præstehist III, s. 430.
12. Burchardi t. prins Christian Frederik 27. dec. 1812. RA Kongehusets arkiv, Christian 8., pk. 242: Sager vedr. øerne Als og Ærø's gejstlige og verdslige forfatning. (Herefter citeret Christian 8.'s arkiv pk. 242.). — Burchardi t. kammerråd Petersen 30. nov. 1819 og pastor Claussen t. samme 13. dec. 1819. LA Åb Acta C. IV. Die Herzoglich Augustenburgischen Districte, nr. 93: Regulirung der Gesetzgebung und Administration sowie Schulangelegenheiten auf Alsen . . . 1812-32. (Herefter citeret Acta C. IV nr. 93.). — Om tilsvarende problemer på Ærø se Anne Riising i Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum, 1964, s. 25 f.
13. M. Mackeprang i S Jy Årb 1952, s. 3 ff med yderligere henvisninger. Desuden den i note 8 nævnte oversigt.
14. Da Kanc t. hertugen 29. okt. 1816. LA Åb Acta C. IV nr. 93. — Sml. cancelliets forestilling af 10. feb. 1819, RA Da Kanc 1. Dep. Forestillingsprotokol 1819, nr. 75.
15. Ansøgning fra Ebbesen t. kongen, refereret i en sammenfatning i Ty Kanc fra 1816. RA Ty Kanc 161 II. — Også v. Linstows betænkning af 4. maj 1817. RA Da Kanc 1. Dep. Indlæg nr. 128 til registranten for 1819.
16. Wiberg Præstehist III, s. 237.
17. Reglement trykt hos Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres tilblivelse, aktmæssigt fremstillet, 1914, s. 354 ff.
18. Bispens forslag af 11. juni 1812, RA Ty Kanc 161 I.
19. Da biogr Leks XVIII, s. 421.
20. Ebbesens skrivelse som bilag til Plums forslag, dateret 5. juni 1812, RA Ty Kanc 161 I.
21. Herom Hans Schulz: Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf, 1910, især s. 287 ff, 353 f, 367 ff.
22. Frederik Christians skrivelse t. overretten 25. sept. 1812. RA Ty Kanc 161 I. — Udat. bemærkninger t. kammerråd Petersen, LA Åb Acta C. IV nr. 93. (». . . wenn man die Verhältnisse erwägt in denen ich eine beträchtliche Reihe von Jahren hindurch dem Schulwesen beider Königreiche gestanden habe, eine Beleidigung, welche ich mir bewusst bin nicht verdient zu haben.«).
23. Frederik Christian t. Plum 24. sept. 1812 (afskrift). LA Åb Acta C. IV nr. 93.

24. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818, 1893, s. 237 ff.
25. v. Linstows betænkning 21. nov. 1812. RA Ty Kanc 161 I. — Se også v. Linstow t. kammerråd Petersen 21. sept. 1812. LA Åb Acta C. IV. nr. 93.
26. Plum t. Da Kanc 21. okt. 1812. RA Ty Kanc 161 I. Her findes også sammendrag af visitatsberetningerne, dat. 3. okt. og 10. okt. 1812, samt betænkning over visitatsens resultat.
27. Fr. Marquard Meyers betænkning t. prins Christian Frederik om, hvilket skolereglement, der bør antages på Als, dat. 7. aug. 1816. RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242.
28. v. Linstows betænkning 26. nov. 1812. RA Ty Kanc 161 II.
29. v. Linstows betænkning 21. nov. 1812. RA Ty Kanc 161 I.
30. Hvor intet andet er anført, bygger det følgende på akter i Ty Kanc 161 II, hvor akterne om striden mellem E. og de civile myndigheder er samlet i et særligt læg.
31. Jensen Kirch Stat, s. 1632 ff.
32. Ebbesens redegørelse 23. juli 1813.
33. Fürsens redegørelse 23. juni 1814.
34. Petersens forespørgsel 3. jan. 1815. Ty Kanc 161 I.
35. Overkonsistoriet t. Petersen 14. feb. 1815. LA Åb Acta C. IV. nr. 93.
36. 11. apr. 1815. Kcpt i Ty Kanc 161 I.
37. Da Kanc t. S.H.L. Kanc 30. dec. 1815. RA Ty Kanc 161 I.
38. S Jy Hist IV, s. 53 ff.
39. Om Linstow: S Jy Hist IV, s. 57 f. — Om Fürsen se nedf. s. 18.
40. Som note 27.
41. Chr. Schwensen, Hørup, t. kammerråd Petersen 15. feb. 1816. LA Åb Acta C. IV. nr. 93.
42. Referat i sammenfatning af sagen (ant. 1816) i Ty Kanc 161 II.
43. RA Da Kanc 1. Dep. Forestillingsprotokol 1819, nr. 75.
44. Som note 42.
45. Da Kanc t. S.H.L. Kanc 30. dec. 1815. Ty Kanc 161 I.
46. Fyens Stifts Adresseavis og Avertissementstidende 1815, nr. 121 (11. aug.) og nr. 132 (31. aug.).
47. Iversens fyenske Avis 1815, nr. 131 (4. sept.).
48. Fyens Stifts Adresseavis og Avertissementstidende 1815, nr. 144 (21. sept.).
49. de bonne guerre — d.v.s. i ærlig krig.
50. Som note 42. E's forslag dat. 3. okt. 1815.
51. Ebbesen t. Da Kanc 29. sept. 1815. Afskr. med E.'s hånd. RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242.
52. Skrivelse af 30. okt. 1816. Jvf. skrivelse fra guvernementet t. Da Kanc 23. nov. 1816, der i kopi findes i Ty Kanc 161 II.
53. Som note 51.
54. v. Linstows betænkning 4. maj 1817. RA Da Kanc 1. Dep. Indlæg nr. 128 t. registrant for 1819.
55. Fürsen t. Christian Frederik 22. maj 1823. RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242.
56. Guvernementets skrivelse t. Da Kanc 24. apr. 1816 (kopi). RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242.

57. Anne Riising, anf. a., s. 26.
58. Som note 55.
59. Burchardis betænkning 27. okt. 1815. RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242.
60. Referat af overrettens betænkning og kcpt. t. S.H.L. Kanc's skrivelse t. Da Kanc af 30. juli 1816 i RA Ty Kanc 161 II.
61. Da Kanc t. S.H.L. Kanc 30. dec. 1815. RA Ty Kanc 161 I. — Kopi af kancelliets betænkning af 30. okt. 1816 om Ebbesens ansøgning smst. 161 II.
62. Kopi af guvernementets skrivelse t. Da Kanc 23. nov. 1816 i RA Ty Kanc 161 II.
63. Forestilling af 10. feb. 1819. RA Da Kanc 1. Dep. Forestillingsprotokol 1819, nr. 75.
64. Christian Augusts brevveksling med Kaas (5. nov. 1820 og 26. feb. 1825) og hofråd Bahrts brev t. Jasper 24. apr. 1821 tyder på, at Kaas og Ørsted sympatiserede med hertugens opfattelse af sagen, d.v.s., at Als skulle til Slesvig. LA Åb Acta C. IV. nr. 93.
65. Resolution af 7. apr. 1819.
66. Reskriptet i RA Christian 8.'s arkiv, pk. 242. — Om bispestolens oprettelse se Mackeprangs i note 13 anførte arbejde samt Tage Brummer i Robert Huhle (red.): Bogen om Als, 1956, s. 354 ff.
67. Koncepter af hertugens sekretær, Bahrt, dat. 18. juli 1820 og »Kiel, Johannismarkt 1820«. LA Åb Acta C. IV. nr. 93. — Jeg håber i anden sammenhæng at kunne redegøre mere udtømmende for den augustenburgske politik i disse år.
68. Kcpt. t. Petersens skrivelse 3. jan. 1817. LA Åb Acta C. IV. nr. 93. Her findes også, hvor ikke andet er nævnt, de akter, det følgende støtter sig på.
69. RA Da Kanc Forestillingsprotokol 1819, nr. 74.
70. Kopi af kommissorium af 27. okt. 1819.
71. Skrivelse fra overretten t. Petersen 3. sept. 1819.
72. Kopi af kommissorium af 14. apr. 1820.
73. Oversigt over sagen, udarbejdet af Bahrt 1823 og 1825.
74. Jaspers henvendelse til Ty Kanc 7. juli 1820 (kcpt.).
75. Jaspers protest af 31. okt. 1820 (kcpt.).
76. Befaling til overinspektøren 5. sept. 1820. — Petersen t. Tetens 21. dec. 1820 (kcpt.).
77. Bahrt t. Jasper 22. jan. 1821. — Jasper t. Bahrt 28. jan. 1821. — Afskrift af kommissionens protokol af 11. maj 1821.
78. Jasper t. Bahrt 26. maj og 25. juli 1821. — Jasper t. hertugen 26. maj 1821. — Germar t. Bahrt 14. juli og 6. okt. 1821.
79. Da Kanc t. Christian Frederik 1. juli 1824. — Christian Frederik t. hertugen 3. juli 1824.
80. Som note 73 samt memorandum fra Bahrt 18. dec. 1824.
81. Kgl. resolution 23. feb. 1825. — Kaas t. hertugen 26. feb. 1825.
82. RA Da Kanc 1. Dep. Forestillingsprotokol 1825, nr. 15. — Indlæg nr. 47 t. registranten 1825. LA Åb Acta C. IV. nr. 75.
83. Det følgende bygger på akterne i Da Kanc 1. Dep. Indlæg nr. 47 t. registranten 1825 samt Ty Kanc 161 I.
84. 7. nov. 1832.
85. Anne Riising, anf. a., s. 29.

Lærer Alfred Torps optegnelser fra et ophold i Tønder

Udgivet ved *Peter Kr. Iversen*.

III.

Til orientering for de mange nye medlemmer og læsere meddeles, at de to første dele af Alfred Torps optegnelser findes i Sønderjyske Årbøger 1963, s. 1-57 og 89-152.

1929

8. januar. Frk. Agnes Smidt fra Lundsmark ved Hviding var i dag her i byen for at tale med forskellige, der kunne give hende oplysning om det, der kendetegner hjemmetyskernes væsen og ejendommeligheder; hun vil gerne have Svendsen til at skrive et skuespil med dette grundmotiv. Jeg talte med frk. Smidt hos sygehusinspektør Jacobsens; hun syntes, at både tyskerne og danskerne skulle og kunne lære af hinanden; jeg fremhævede, at dette i hvert fald for tyskernes vedkommende også er tilfældet; hjemmetyskeren bliver ubevidst i den grad inficeret af dansk væsen og tankegang, at de daglig kommer os nærmere og vistnok føler sig vel derved.

10. marts. I forgårs afholdtes byrådsvalg med det resultat, at tyskerne gik tilbage fra 49 til 45% af samtlige stemmer; ikke desto mindre vandt de et mandat — ved et mærkeligt tilfælde: Socialdemokraterne havde en sådan stemmefremgang, at danskerne måtte miste et mandat til dem. Da der imidlertid var to socialdemokratiske lister uden listeforbund (to stridende parter: sagfører Bundgaard og redaktør Petersen), kunne socialdemokraterne ikke fastholde den gevinst, der således gik over til tyskerne. Herefter har vi i de kommende fire år rent tysk flertal (f. t. mod 5 danske og 2 socialdemokrater). Tiden skal vise, hvad dette

flertal skal bruges til; jeg tror egentlig ikke, det vil blive misbragt; dog må man regne med, at de, der eventuelt bliver ansat i byens tjeneste i den kommende tid, alene bliver taget af tyskernes rækker.

12. marts. Den nyvalgte socialdemokrat hævder, at han ikke kan forstå en tysk forhandling, han skal derfor have udtalt, at han vil forlange, at borgmesteren også forelægger sagerne på dansk, hvis han som nu fortsætter med tysk. Dette er jo et meget moderat standpunkt; nu gælder det blot om at finde den rette form, hvorunder kravet kan gennemføres; en stor sprogdebat for åbent tæppe i et byrådsmøde er vi danske ikke interesseret i; da får vi antagelig lidenskabelige scener, der skærper modsætningen mellem de to befolkningsdele, som vi ønsker stadig formindsket ved roligt samliv. For den tyske presse er den slags »gefundenes Fressen«, som der kan leves højt på længe. I den danske byrådsgruppe bør vi søge sagen løst uden offentlig forhandling.

18. marts. I den nyvalgte danske byrådsgruppes første møde i dag fik ovenstående standpunkt i sprogspørgsmålet enstemmig tilslutning, og bankdirektør Andresen og jeg valgtes til at forhandle med redaktør Petersen for at blive klar over hans krav i sprogspørgsmålet og for dermed at få klarhed over, om den danske gruppe bør optage en underhåndsdebat med borgmesteren for at få spørgsmålet løst uden om offentligheden.

Under disse forhandlinger kom borgmester Thomsen ind til os — drivende fuld! Han har vist ikke været meget ædru siden byrådsvalget, hvor han iøvrigt opnåede det enestående høje tal af 800 personlige stemmer (Th. Petersen f. eks. havde 135, hvilket også er et højt tal). På hele valgdagen var han beruset; under stemmeoptællingen, medens de mange personlige stemmer som et tillidsvotum fra hans bysbørn regnede ned over hans hoved, kom han ned i afstemningslokalet så påvirket af spiritus og så støjende, at en mindre højtstående i den lille by var blevet bragt til politistationen. Den tyske lærer Gläser udrød forarget: »Han skulle overhovedet ikke have lov at komme her!« Men det er iøvrigt karakteristisk for tankegangen i Tønder, at der sikkert var mange af de tilstedeværende både tyske og danske, der halvvejs beundrede borgmesteren. Han er i det hele taget afholdt på grund af sin godmodighed, og det store personlige stemmetal må

tages som en tilkendegivelse af, at den tyske befolkning ønsker ham og ikke den tyske redaktør Fr. Andresen (eller den danske Thorvald Petersen) til borgmester.

20. marts. Bankdirektør Andresen og jeg fik ved vor samtale med redaktør Petersen i dag det indtryk, at han ville stille så naturlige og moderate krav og på en sådan måde, at der ikke var nogen grund til for vor gruppe at forhandle med borgmesteren, der iøvrigt i en privat samtale med Andresen havde erklæret, at han gerne skulle forelægge sagen på dansk, når Petersen virkelig ikke forstod tysk.

Redaktør Petersen kan vist ikke meget tysk og siger, at han med vilje ikke har lært sig sproget, fordi han ikke vil give næring for den opfattelse, at man må kunne tysk for at udøve en redaktørvirksomhed i Tønder. Det kan jo være meget rigtigt, men for at få det fulde udbytte af livet her, hvor to kulturer mødes og begge byder os noget betydeligt, må man nu kende begge sprog; dette må særlig gælde for redaktøren inden for det socialdemokratiske parti, som jo netop rummer begge nationaliteter og vil forene dem.

11. april. Tyskernes skolepolitik, rektor Koopmann, henvendte sig i dag til Svendsen og bad om hans råd i anledning af, at han havde taget den beslutning, at hans søn skulle tage sin studentereksamen på en dansk skole, efter at han nu havde taget tysk realeksamen; da Koopmann ønskede, at sønnen skulle på en skole nord på, ville han bl. a. gerne have en skole anbefalet. Koopmann udviklede det interessante standpunkt, at han ikke ønskede sønnen syd på, fordi han var bange for, at de unge, der uddannede sig der, blev fremmede for deres hjemstavn og så efter endt uddannelse måske ikke ville eller kunne (med held) tage en virksomhed op her. Blev de derimod uddannet i Danmark, ville de ikke blive fremmede for deres landsmænd. Desuden er henvendelsen et godt udtryk for den store tillid, som tyskerne viser Svendsen. Men tilfældet leder jo tanken hen på det uløste spørgsmål om højere tyske skoler; vi har hidtil sagt, at det var bedst, om de unge tyskere blev uddannet her i landet, og nu er tyskerne også af den opfattelse, at det er klogest for dem.

12. april. Da vi ved byrådsmødet i aftes havde behandlet de tre-fire første mindre betydelige punkter på dagsordenen, blev

der givet udtryk for det tidligere omtalte sprogspørgsmål, idet redaktør Petersen rejste sig og bemærkede:

»Der er ved behandling af denne sag (levering af sten til Strucks Allé) faldet nogle tyske udtalelser, som jeg må anmode om at få oversat, da jeg ikke forstår tilstrækkeligt tysk; da de tre først behandlede sager ikke var så vigtige, stiller jeg først dette krav nu«. Borgmesteren: »Jeg kan virkelig ikke huske, hvad jeg har sagt, så det vil ikke være let at opfylde hr. Petersens ønske«. Redaktør Petersen: »Borgmesteren må dog kunne give et kort resumé på dansk«. Borgmesteren: »Jeg præparerer mig virkelig ikke således til møderne, at jeg skulle kunne gengive min tale i enkeltheder; men jeg skal forsøge at meddele det vigtigste«. Derefter forsøgte han derpå, men hans »resumé« havde dog ikke meget lighed med hans første udtalelser. Han var heller ikke ædru. Forhandlingen forløb under rolige former, omend den tydeligt nok spændte forventningerne om, hvad der kunne ske. Det er, som om begge parter på een gang føler det som noget pinligt og samtidigt er på vagt, når den slags forhandlinger opstår — hvilket sker yderst sjældent. Hvad selve sagen angår, kan det bemærkes, at borgmesteren fortsat kun forelagde sagerne på tysk. Længere hen på aftenen sagde Petersen derfor ved en anden sags behandling: »Hør, borgmester kunne De ikke lige sige mig indholdet af denne sag på dansk«. Dette skete så, men nogen principiel løsning i retning af, at borgmesteren skulle forelægge sagerne i begge sprog, fik vi således ikke, og det kommer formentlig deraf, at redaktør Petersen ikke ved mødets begyndelse rejste sine krav i sprogspørgsmålet principielt, men stillede sine ønsker fra sag til sag. Nu er borgmesteren jo ligefrem indstillet i den retning, og hvis der ikke sker noget særligt, må man vente, at han i fremtiden kun taler dansk i hvert enkelt tilfælde, hvor det forlanges.

27. april. Amtsskolekonsulenten fortalte i dag, at han havde aflagt besøg ved skolen i Højer. Forholdene har udviklet sig på den skønneste måde; børnene fra de to afdelinger blandes i korridoren mellem hverandre og leger derefter sammen på legepladsen. Ligeledes enes de to afdelingers lærere på bedste måde, og ved den forestående hovedrengøring skulle den ofte omtalte kejserbuste ud (som et symbol vel på de nye fredelige forhold),

*Redaktør
Fr. Andresen,
Tønder.*

skønt Svendsen aldrig har haft noget imod, at busten blev stående som et kuriosum. Udviklingen i Højer er et udtryk for, hvad der sker, når der er fred og ro; så vokser alt sig til rette af sig selv — i vor favør.

28. april. Ved folketingsvalget den 24. ds. gik tyskerne over 1% tilbage af samtlige afgivne stemmer. Dette har naturligvis vakt glæde og fortrøstning i danske kredse; det viser, at tyskernes vinding i 1926 var en konjunktursejr, og at der er bestemte grænser for, hvad tyskerne kan nå, selv med nok så gode organisationer. Hvis nu de økonomiske forhold udvikler sig på en god måde, tør man regne med en fortsat tysk tilbagegang. Jeg tror, at tyskerne har mange af den slags folk, hvis energi kun er levende under medgang, og som slappes og måske helt mister interessen i modgang; fortsat tilbagegang i det tyske stemmetal vil have sin store psykologiske betydning. Mine kolleger på skolen har været meget stilfærdige efter valget, og »Nordsleswigsche Zeitung« har jo bragt meget få valgkommentarer til belysning af tyskernes stilling. Den nye regering, vi nu kan vente, kan gøre meget for at fremme den gode udvikling hernede. — Assimila-

tionen med Danmark — blandt andet ved at føre det store udstykningsforslag igennem, men også ved store kultiveringsarbejders udførelse, hvorved der bliver plads for mennesker og arbejde for ledige hænder — alt medvirkende til at skabe den tilfredshed, som får befolkningen til at leve sig ind til Danmark.

1. maj. Tirsdag den 30. april deltog jeg i et fortroligt møde på Gråsten landbrugsskole, hvor dr. Lausten-Thomsen som indledning til en forhandling talte om »Dansk arbejde i Sønderjylland efter genforeningen«. Hans foredrag var, som en af deltagerne i diskussionen senere sagde, »en lovprisning af Danmark og hvad dansk er«. Han gav blandt andet smukt udtryk for troen på, at Danmarks store arbejde siden genforeningen på rent praktisk område har sine overordentlige store sidevirkninger i national henseende og drager mange tysksindede ad vore veje. I forhandlingen deltog mange af Sønderjyllands bedste mænd; jeg vil gengive enkelte vigtige ting, som fremkom under forhandlingen:

Gårdejer Schmidt, Vojensgård: Tyskernes organisations- og privatskolebevægelse er udtryk for alt for store rammer; der er ikke tilstrækkeligt indhold; de ønsker at opnå dette ved at vinde de »blakkede«, hvis jord de også gerne vil sikre sig. Valget ville have sin store betydning blandt andet ved at virke opmuntrende i danske kredse; kampen om jorden bliver fortsat, her må vi passe på.

Biskop, dr. Ammundsen, Haderslev: Man mærker, at bedst som man tror, at talen om forskellen mellem sønderjyder og tilflyttede danske og især mellem disse og de tysksindede er ved at forstumme, viser den sig igen. Biskoppen gav i den henseende en dame ret, der i et selskab hos ham havde udtalt: »Men hvad gør det også, at vi ikke får denne sammensmeltning fuldt ud at se; enhver af os kan jo se, hvorledes børnene lever sig sammen, og hvad gør det så, at vi bliver overgangstyper«. Vi skal være glade for at få lov til at leve med henede netop i denne tid og betragte det som en ære at tjene her. Jeg kunne ikke et øjeblik tænke mig at vende tilbage og har ikke på noget tidspunkt ønsket, om end jeg må sige, at bevægelserne var ved at falde mig på nerverne. Mange udtalelser fra den tid gjorde mig ondt og overraskede mig; men man må jo forstå, at sønderjyderne i et kort åremål har gennemgået så meget, at mange table målestokken for, hvad der

er muligt, og således kunne tro på Cornelius Petersens forvildede planer.

Pastor Eriksen, Asserballe: Vi skal tænke på i al vor færd at være venlige og naturlige jævne, hvis vi vil vinde befolkningen; i Lysabild virker en tysksindet doktor. Da han har dansk uddannelse, virker han ikke i nogen måde fremmed, og da han tillige er venlig og virkelig tiltalende, er han en meget farlig mand for os. Tyskerne vil sikkert stræbe efter at få akademikere af den type anbragt i Nordslesvig; vi må have vor opmærksomhed henvendt på den sag og tænke på at få dygtige, danske akademikere til at optage en gerning i landsdelen.

H. P. Hanssen: Der har i dag været tale om det uheldige i, at så mange tyske præster og lærere forblev i Sønderjylland. For præsternes vedkommende skyldes det den lange overgangstid, der gik hen, inden genforeningen blev fuldbyrdet; de benyttede da lejligheden til at skabe en gunstigere stemning for sig blandt befolkningen, der så i overordentlig mange tilfælde genvalgte dem ved de følgende præstevalg. Dette er et udtryk for det, som vi oplever også i andre henseender, at man kan være så retfærdig, at man bliver ubillig mod sig selv. - - Blandt hjemmetyskerne står man også over for en udvikling af senere dato; som eksempel herpå kan nævnes Lei, i hvis hjem jeg har været til stede ved en fest, hvor gamle Reimers fra Sønderborg begejstret talte om Danmark og udbragte et dansk leve, der kraftigt besvaredes af de tilstedeværende. Men mange hjemmetyskere vil nok samarbejde med os danske på faglige områder; en del unge tyske er gået ind i de danske landboforeninger, og jeg finder det glædeligt, at man her og der har indvalgt sådanne i bestyrelsen. - - Der er en bevægelse, vi skal passe på, nemlig det stadig forøgede krav om at få timer i tysk i de danske skoler; bevægelsen i denne retning er i en meningsløs grad livlig på Als, og ved den forestående, almindelige revision af undervisningsplanerne må vi passe på overfor krav om ændringer i retning af at indføre tysk eventuelt på andre fags bekostning. Det farlige ligger også deri, at man da i fremtiden må søge lærere til de pågældende skoler, der kan tysk, således at alle de lærere, der ikke kan det, på forhånd bliver skudt ud. Vi skal ikke lade os vildlede af den tyske privatskolebevægelse, selv når den udfolder sig i de nordligste egne; det er

ofte børn, der samles fra en stor omkreds, der går i skolen. Eleverne i Sommersted tyske privatskole har således fået udleveret gratis cykler, fordi de har så lang vej til skole; penge mangler tyskerne jo ikke, heller ikke til sådanne formål. Vi skal være varsomme med indrømmelser til et højere tysk skolevæsen; hvis et tysk privatskolegymnasium får eksamensret, kan de mange »blakkede« tænke, at det er fordelagtigt at sende deres børn på en sådan skole, idet de så senere kan studere både i København og ved et tysk universitet. Desværre må man regne med, at den nye regering i henhold til Herning-overenskomsten vil opfylde de tyske skolekrav. - - I det lange løb er det vor styrke, at det ydre mere og mere præges af, hvad der er dansk. Jeg har ladet foretage en undersøgelse af, hvad hjemmetyskerne læser af blade og tidsskrifter, og det viser sig, at langt den største del læser danske aviser. Til Tinglev postkontor var i 1920 anmeldt 72 tyske aviser; nu er der kun anmeldt en. Og ganske afgjort har de danske illustrerede blade sejret over de tyske, som man jo ikke ser meget til.

Til dette oplyste en yngre præst, at tyskerne stærkt har deres opmærksomhed rettet mod dette forhold, og der er indledt en modaktion. I grænseområdet cirkulerer mapper med tyske blade; på en mappe kan der abonneres mod en ringe betaling. På det område frygter jeg nu ikke konkurrencen, fordi de tyske blade ikke er, som befolkningen ønsker dem — deres indhold er fremmed for befolkningen, hvis bevidsthedsindhold bliver rent dansk efterhånden, og naturligvis virker det tyske sprog også hæmmende; de børn på landet, som ikke netop går i en tysk skoleafdeling, kender som regel lige så lidt til tysk, som børn i det gamle land.

I slutningen af forhandlingen udtalte landbrugskonsulent Hans Hansen, Gråsten, at han på sine mange besøg også hos hjemmetyskerne havde fået det indtryk, at der hersker megen utilfredshed med Vogelgesang på grund af den skrappe måde, han behandler sine låntagere på. - - Om mødet som helhed kan siges, at det vel har sin værdi, omend der blev sagt særdeles meget, som er sagt flere gange før ved lignende fortrolige møder; jeg tror, det nu var mere på sin plads at drøfte løsningen af praktiske opgaver. Kreditforeningsdirektør Callø talte under megen tilslutning

om, at hele det praktiske liv virker så uhyre i vor favør, også i national henseende; der virkes i virkeligheden for os hele tiden, men der virkes bedst i ro; derfor er det godt, at den offentlige drøftelse om tyskerne og nationale opgaver ikke bliver alt for omfattende. Vi kan arbejde i rolig tillid til, at vi må og skal vinde — det er et tidsspørgsmål.

13. maj. Ved byrådsmødet den 10. ds. forlangte redaktør Petersen kun ved et par småsagers behandling dansk oversættelse; der er således fra hans side ikke i mindste måde givet bidrag til en principiel løsning af sprogspørgsmålet. Borgmesteren fortsatte med og vil formentlig også i fremtiden udelukkende forelægge sagerne på tysk.

28. maj. Under et pinseophold i København i anledning af Det radikale Venstres landsmøde indbød H. V. Clausen mig på tur til Frederiksborg Slot for at se Visby-fundene. Det meste af en dag gik dermed — det blev en af de ture, jeg husker; man får ikke let bedre selskab end Clausen. Samtalen blev naturligvis en gennemgang af sønderjyske forhold i fortid og nutid. Clausen meddelte, at det historiske atlas, hvortil jeg sammen med overlærer Skovmand (Løgumkloster) har givet et udkast, nu vil blive udarbejdet blandt andet med Skovmands og min medvirken. Atlasset vil blive for Sønderjylland alene, og 1600 eksemplarer vil blive uddelt gratis til grænseområdets danske skoler. - - Under en omtale af sit ophold ved fredskonferencen i Paris fortalte Clausen, at prins Axel skulle deltage i en frokost hos Poincaré; Clemenceau ville være til stede, og samtalen ville selvfølgelig komme til at dreje sig om Danmarks nye grænse. Prinsen skulle derfor instrueres; i økonomisk henseende var det let (Ø.K.); derimod var det ikke så lige til at overbevise ham om det rigtige i regeringens stilling til grænsespørgsmålet. »En konge udvider sit lands grænser, så langt det er muligt«, sagde prinsen. - - Sammen med Clausen og mig gik et større tysk rejseselskab — tilsyneladende gymnasielærere gennem slottet; føreren gav grundig besked, skønt han gjorde indtryk af også at være fremmed. I genforeningsværelset med Hans Nic. Hansens kongebilleder udtalte han: »Dette værelse kan ikke glæde os tyske, fordi det er en erindring om det land, vi har mistet i Slesvig. Men vi må jo ikke glemme, at der i området var 75% danske stemmer, og at vore

landsmænd der bliver behandlet på den allerbedste måde. Mens de hele tiden har fået 50 kr. i tilskud pr. barn i private skoler, fik i lang tid danskerne syd for grænsen intet tilskud, senere bød man dem fem mark, og først nu er der indtrådt ligestilling. På billederne her ser De den ovenud populære konge tagende det generhvervede land i besiddelse. Slesvigerne havde troet at komme til et land, der flød med mælk og honning, men i så henseende er de blevet skuffet; de har haft megen økonomisk modgang«.

I indenrigsministeriet havde jeg en lang samtale med den nye minister Bertel Dahlgaard, som jeg — i fortsættelse af samtaler før hans ministerudnævnelse — ville interessere for nogle grænsepolitiske opgaver. Jeg fremhævede, at netop denne regering, hvis partier havde æren og ansvaret for den grænse, vi fik, måtte have en ganske særlig interesse i også at styrke grænsen ved kulturelt og økonomisk arbejde. Dette synspunkt anerkendte ministeren fuldt ud og bad mig påpege forskellige opgaver. Jeg udviklede da, hvorledes stillingen lå med hensyn til Det Kongelige Teater og spurgte, om en henvendelse fra Sønderjylland til undervisningsministeren nu ville være det rette. Ministeren udtalte hertil, at sagen havde hans store interesse, og at han derfor ønskede, at den skulle tages op af regeringen. Han ville bringe den på bane i første ministermøde og håbede så, at det i særdeleshed skulle lykkes at interessere undervisningsminister Borgbjerg for den. — Dermed havde jeg opnået så meget, som jeg kunne, i den sag; jeg håber nu, at »de skjulte kræfter«, der virker i teatersager ikke overstiger regeringens. - - Jeg påpegede forskellige kultiveringsarbejder i Sønderjylland, som blandt andet burde udføres ud fra den tankegang, at vi må have liv og bevægelse i grænseområdet, således at sønderjyderne kan leve og arbejde sig sammen med Danmark. Dahlgaard spurgte om, hvad indtryk det ville gøre, at Niels Frederiksen skulle lede det forestående udstykningsarbejde (de 10 mill. kr.). Jeg svarede, at det havde virket godt, fordi befolkningen i sådanne sager — og i særlig grad denne — tænker rent sagligt og ikke partipolitisk. Iøvrigt påpegede jeg, at store kredse knytter deres forhåbninger om den nationale fremtid til de store udstykningsarbejder, som vil give landsdelen en befolkningsmængde som de øvrige landsdele, hvorved det tyske min-

dretals tilstedeværelse selvfølgelig kommer til at rumme en langt mindre fare for Danmark. Den grænsepolitiske spænding kan da ventes afslappet — og vi vil føle os stærke nok til i fuldkommen grad at lade mindretallet leve og udfolde sig, og da vil der være de rette betingelser til stede for, at vi også i langt højere målestok vil kunne se, hvilken rigdom tilstedeværelsen af et nationalt mindretal kan betyde for os, og drage udbytte deraf. — Dette synspunkt bifaldt ministeren i enhver henseende og udtalte, at som rigsdagsmand havde ingen sag (for ham) haft så stor interesse som grænseespørgsmålet; han bad mig om til enhver tid at henvende mig til ham mundtligt eller skriftligt i sønderjyske anliggender. Under vor samtale havde jeg omtalt, at Dybbøldagens midler i alt for høj grad går til opgaver syd for grænsen til skade for danske interesser nord for grænsen. Dahlgaard satte mig derefter i forbindelse med justitsminister Zahle, over for hvem jeg udviklede, at der som betingelse for tilladelse til at afholde Dybbøl-dagen burde forlanges, at en vis del, f. eks. halvdelen, af det indkomne beløb burde anvendes nord for grænsen. Zahle var ganske enig i dette standpunkt og spurgte, om jeg ønskede, at han skulle skrive derom til Grænseforeningen. Det ønskede jeg ikke, men bad ham tage en mundtlig forhandling om sagen, når Grænseforeningen igen kommer for at få lov til at afholde dagen. Den fremgangsmåde fandt Zahle også heldigst, han nedskrev indholdet af mit standpunkt på et papir, der ville blive lagt til sagens akter. — Ministeren udtalte ved afskeden på venligste måde, at han altid gerne ville høre fra mig i sønderjyske anliggender, og at han havde fuld tillid til mig.

30. maj. I går besøgte kongen og dronningen Tønder. Besøget og modtagelsen på Torvet forløb i det dejlige sommervejr på bedste måde. Også de fleste tyske byrådsmedlemmer var kommen til stede og tog meget pænt på sagen. Der var naturligvis opstillet en stor mængde skolebørn, hvoraf de fleste måske var fra de tyske skoler; man ser ved en sådan lejlighed, at det politiske spiller en stadig mindre rolle; de tyske børn fulgte modtagelsen med ikke mindre interesse end de danske og glædede sig som disse, da kongen gik hen imellem dem og talte med enkelte. - - Den tyske avis skriver i dag velvilligt om besøget og kongens tiltalende måde at optræde på.

31. maj. Ved byrådsmødet i går aftes glemte borgmesteren ikke at overbringe en hilsen til byen, som kongen ved taflet på »Dannebrog« havde bedt ham overbringe byen. Han bemærkede, at han havde haft en plads meget nær ved Hans Majestæt, der havde udtalt de bedste ønsker for byens økonomiske fremtid.

6. juni. Amtsskolekonsulent Svendsen og jeg besøgte i dag H. P. Hanssen i Åbenrå, som lige er vendt hjem fra mindretalskonferencen i Madrid. Da vi trådte ind i stuen, sad han ved kaffebordet og var midt i en livlig omtale af de store tyrefægtninger, han havde overværet i Barcelona. — Hanssen taler med ikke mindre livfuldhed om en tyrefægtning end om den interessanteste politiske sag. — Han fortalte, at endog blandt ledende konservative politikere i Tyskland var der ved at fremvokse en forståelse for, at den dansk-tyske grænse kunne der ikke røres ved. Stresemann holder — fortalte Hanssen — hver fredag teaften for udenlandske pressefolk og fremmede magters presseattachéer — til information for disse, som kan stille spørgsmål om politiske anliggender. En af dem havde en aften spurgt, om det ikke var bedre, at mindretallene assimilerede sig. Stresemann udtalte, at det kunne der ikke være tale om f. eks. i Polen, hvor det tyske mindretal er stort, og hvor der er stærke nationale modsætninger til stede; men derimod kunne han udmærket tænke sig, at en sådan assimilation fandt sted med tyskerne i Danmark. — Hvis ikke denne udtalelse var fremsat for at berolige den danske presseattaché, er den jo meget glædelig.

14. juni. En lille skolepige (... af den kendte bondefamilie) fortalte mig i dag, at hun nu næsten kun talte dansk hjemme, fordi de havde fået tjenestepige fra Fyn, der jo ikke kunne tysk. Pigen var dygtig og rar, og hun holdt meget af hende. Samtidig fortalte hendes jævnaldrende kusine ..., at nogle af karlene hjemme også var »fra Danmark«, og at hun derfor også nu talte meget dansk hjemme. — Således fremmes den sproglige udvikling på naturlig måde i det praktiske liv.

16. juni. Genforeningsfesten i går aftes blev særlig vellykket, fordi der var over hundrede gæster fra Odense til stede. Sådanne sammenkomster (et lignende skete i Åbenrå, hvor et stort antal sjællændere var mødt) har naturligvis en god indflydelse i det praktiske genforeningsarbejde. Der er ingen tvivl om, at gæsterne

*Niels Frederiksen
 efter maleri af Agnes Smidt,
 Lundsmark,
 på Jordlovsudvalgets kontor
 i Tønder.*

— der også er her i dag — tager et både forøget kendskab til og interesse for grænseforholdene med sig hjem; en sådan udvikling blandt befolkningen nord på er naturligvis meget ønskelig, og i kommende år vil der antagelig systematisk blive indbudt gæster nord fra til vore genforeningsfester.

19. juni. Folketingsmand Niels Frederiksen, som skal lede det store udstykningsarbejde i grænseområdet, hvortil der er bevilget 10 mill. kr., kom i går hertil sammen med sin kone og tog ophold på »Tønderhus«. Han gav udtryk for mange betænkeligheder ved gennemførelsen; han var bange for, at jorden skulle blive holdt i højere priser, end han af hensyn til de nye brugere kan give, og at resultatet i almindelighed skal blive en stigning i jordpriserne. Dette sidste vil han dog undgå ved tilbageholdenhed og ved størst mulig stilfærdighed i fremgangsmåden — derfor har den lokale presse fået et vink om ikke at skrive noget —, han kan udvise, fordi han ikke behøver at købe noget bestemt eller til nogen bestemt tid. — Nu skal han jo orientere sig og se, hvilke tilbud der kommer. Eet er sikkert — den virksomhed, han nu indleder, imødeses med de største forventninger.

22. juni. Der synes ikke at skulle komme til at mangle med tilbud på jord til Niels Frederiksen; i dag har han været ude og se på en hel del; hans interesse samler sig særlig om store arealer ved Sofiedal og i Nørre-Løgum sogn. Jeg har anbefalet ham et par hundrede hektarer af statens jord på flyvepladsen nord for Tønder; hvis den er tilfredsstillende, kunne han tænke sig, at staten selv opførte bygningerne til en halv snes brug på dette areal. Det ville jo nationalt set have sin gode betydning på dette sted. Jeg kan mærke på Niels Frederiksen, at hans interesse for opgaven er stigende; i eftermiddags, da han på »Tønderhus« gik fra den ene forhandling til den anden, sagde han henvendt til mig: »Det bliver sgu en stor ejendomshandel, denne her; jeg må nok helst blive her hele sommeren.« — Jeg har kørt nogle ture med ham i omegnen og fortalt ham mest muligt om forholdene; han er ikke upåvirket af, hvad han hører og ser — den vestslesvigske byggeskik er han meget optaget af — og håber, at han, når han nu i næste uge slutter denne sin første, foreløbige orientering her og rejser bort, ikke er helt den samme, som da han kom. Opretelse af den ofte omtalte jordcentral afviser han aldeles; han vil lade et eventuelt kontor gro frem sammen med opgaven og ønsker iøvrigt at vække mindst mulig opmærksomhed.

24. juni. I går foretog jeg sammen med Niels Frederiksen og hans hustru en tur syd for grænsen. Nic. Svendsen var også med for at vise os en af de tyske »Siedlungen«, som Niels Frederiksen meget ønskede at se. Vi beså en sådan ved Lytjenholm i nærheden af Langenhorn; her lå 30 nye brug, som Niels Frederiksen imidlertid ikke blev imponeret af. Vi besøgte en af de nye husmænd, som viste os sit hus fra øverst til nederst og fortalte os alt, hvad vi måtte ønske. Niels Frederiksens kritik gik ud på, at bygningerne var alt for dyre, upraktiske og grimme (dårlig villastil), og at brugerne skulle være i besiddelse af en alt for stor begyndelseskapital (ca. 8000 kr. — hos os allerhøjest 2000 kr.). Vi aflagde besøg ved Dannevirke, hvor Svendsen gjorde den bemærkning, at dette forsvarsværk jo ikke havde kunnet sikre os, men nu måtte vi vente, at Niels Frederiksen byggede os et sikkert værn ved den nye grænse. Denne tanke afviste den nøgterne Niels Frederiksen ikke, men udtalte, at det Dannevirke, som han håbede på at få held til at rejse, nok skulle stå.

Stråtækt husmandsbrug i Bjerndrup. Stråtaget er senere blevet udskiftet med „hårdt“ tag.

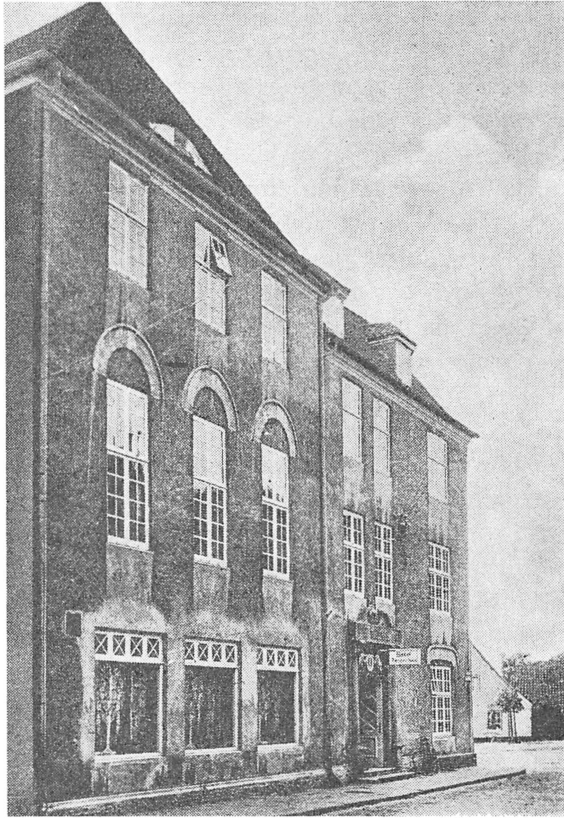
25. juni. Jeg kunne mærke på Niels Frederiksen i dag, at turen syd på havde øvet sin virkning. Han sagde til mig, at han fik mere og mere lyst til at sætte ind i det egentlige grænseområde med stor kraft — »Jeg vil gerne vove et pantherspring her, om jeg så skulle sætte 2 millioner kr. i jord, og selv om den ikke straks kan udstykkes; den kan ligge hen i nogen tid til græsning som nu.« Han talte atter om, at staten skal bygge nogle mønsterbrug og er meget optaget af de gamle huse og gårde, han har set i Hjerpsted; han glæder sig til at komme til at bygge i den gamle stil med røde, hårdbrændte sten og rørtag. »Jeg skal bygge noget her, der fuldstændig skal slå dem syd for grænsen«. Jeg glæder mig, hver gang jeg således mærker Niels Frederiksens stigende interesse for opgaven, og jeg har også alvorligt gjort ham opmærksom på, at hans virksomhed kan blive skelsættende i den nationale udvikling i Sønderjylland. Han mærker nok på dem, han kommer i berøring med, at de stiller store forventninger til resultatet af statens 10 millioner kroners indsats.

17. juli. Jeg kom i dag hjem fra et tre ugers ferieophold i Polen og traf Niels Frederiksen sammen med det øvrige jordudvalg på

»Tønderhus«; han fortalte mig, at der var foretaget en del store indkøb, ialt godt 400 ha., for størstedelen i omegnen af Løgumkloster. Bl. a. er købt en gård i Roost på 100 ha., skønt ejeren og [ikke] mindre hans sønner er anset som ivrige tyskere. Måske vil det vise sig, at de har ret, som siger, at de fleste tyskere vil sælge jord, idet de først og fremmest tænker på pengene.

18. august. Det var opmuntrende at høre den første skoledag efter ferien, i hvilket stort omfang de tyske børn havde været på ferieophold i det gamle land. Særlig glædede det mig at høre en ung pige, som altid synes at have været ret bevidst i sin tyskthed, fortælle om sit ferieophold i Silkeborg, hvor hendes store søsters forlovede boede og var fra (udviklingen mod nord!). Hun var fuld af beundring for byen, som hun ikke på nogen måde fandt kunne sammenlignes med Tønder; den var i hendes øjne både større og meget mere tiltrækkende. Hun sluttede derfor med at sige: »Når min søster nu bliver gift og bosat deroppe, skal jeg nok komme derop igen«. Interessant var det også at høre, hvorledes de børn, der havde opholdt sig på landet i Nordslesvig, omtalte det som noget selvfølgeligt, at folkene der udelukkende talte dansk.

13. august. Jeg har i dag fået oplyst, at Landeværnet har et stort tilbud på tyske landejendomme, hvor det ved hjælp af Lånekassen for Sønderjylland er lykkedes at erhverve otte i de »truede egne«. Forklaringen på dette må jo være den, at tyskerne her ikke er i besiddelse af nogen udviklet nationalfølelse, og det kan man vel heller ikke vente, at de skulle være, eftersom de først i de sidste ti år er kommet med i nationalitetskampen. Hvis der arbejdes i stilhed — d. v. s. uden alt for mange avisartikler (i »Hejmdal«!) om udstykningens nationale betydning, kan der måske opnås en hel del. En større tysk gård, der er brændt i Solderup, er solgt til Den sønderjyske Udstykningsforening, hvilket »Nordschleswigsche Zeitung« naturligvis udtaler sin dybeste beklagelse af. Den tidligere omtalte gård i Roost er solgt til en meget dygtig landmand fra Fyn, Dyrhus ventes solgt til en landmand fra Esbjergkanten (den er overtaget af Handelsbanken), og Niels Skrumsager fortalte mig i søndags, at hjemmetyskeren Otto Johannsen stod i begreb med at sælge sin gård Nørregård (Norderhof) ved Abild til en ung dygtig mand fra Fyn,

Det danske forsamlingshus „Tønderhus“ i Spikergade

der opholder sig hos N. S. på Visby Hedegård. Alt dette er glædeligt, men midt under dette står vi over for den bedrøvelige kendsgerning, at »Tønderhus« igen står foran tvangsauktionen. De nationale foreninger har ikke kunnet støtte os i det nødvendige omfang (og i hvilket vi bestemt mener, at Jepsen Christensen og H. P. Hanssen havde lovet at støtte os, da vi besluttede rekonstruktionen, som vi alene påtog os på grund af disse mænds tilfald). Vi har måttet meddele kreditforeningen, at vi ikke kan klare juni termin, og på torsdag afholdes på dommerkontoret et møde til fastsættelse af auktionsbetingelser m. v. Det er vanskeligt at sige, hvor pinligt dette føles; vi står her overfor en national

skandale. Tyskerne kan rejse det ene prægtige kulturelle centrum nord og syd for grænsen efter det andet, og vi kan ikke oprettholde et dansk forsamlingshus i en by som Tønder, skønt vi med en sum på 15.000 kr. kunne have fået gælden nedskrevet fra 115 til 50 tusinde kr. Disse femten tusinde kr. kunne de nationale foreninger ikke skaffe, skønt Grænseforeningen på een gang fornylig har givet dette beløb til et nyt dansk forsamlingshus i Valsbøl (hvor der for få år siden allerede blev bygget en sal m. v. ved Lorenz Jepsens gård) — dette synes mig en fuldkommen misforståelse af, hvor man bør sætte ind i grænselandet. Men der er mange, der synes at have glemt, at der kun var 27% danske stemmer i Tønder i 1920. Nu er der gået 10 år, og så må alt vel være i orden?! — Men med den slags betragtninger løses sagen jo ikke; vi er blevet enige om at søge auktionen udsat, indtil der foreligger et resultat af vor ansøgning om et statslån på 15.000 kr.

15. august. I går aftes afholdt »Tønderhus«' bestyrelse møde; det var om eftermiddagen lykkedes at få tvangsauktionen udsat i nogen tid, forhåbentlig indtil vi får statslånet bevilliget. På denne sag skal der nu arbejdes på kraft, bl. a. ved en henvendelse til statsminister Stauning. På mandag afholdes et større møde af Tønders borgere, hvor der skal gøres rede for stillingen og et forsøg på at tegne en kapital på indtil 1000 kr. om året til støtte af »Tønderhus«, når gælden kommer ned på 50 tusinde kr.

16. august. Ved henvendelse til jordudvalgets kontor erfarer jeg, at der foreligger ikke så få tilbud om jord fra omegnstyskere, endog fra folk, man skulle forbavses over. Tilbudene kommer enten direkte eller gennem mellemænd. Men priserne er ofte for store, og derfor bliver der ikke altid noget resultat i første omgang.

17. august. Svendsen kom i dag hjem fra den pædagogiske verdenskonference i Helsingør, under hvilken han havde været i ministeriet og forhandlet med kontorchef Barfoed. Det drejede sig om nogle småbevillinger til vigtige skoleformål i grænseområdet. B. var nu mere end før stiv, bureaukratisk og uforstående over for opgaven henede og de særlige forhold. — Han gav dette udtryk ved at sige: »Nu er der gået ti år, hr. amtsskolekonsulent, så vi er vel kommet så vidt, at der ikke skal ekstra foranstaltninger til i Sønderjylland«. Hertil svarede Svendsen: »Hr. kontor-

chef, lad os tale om det om 50 år«. - - Dr. Lausten-Thomsen meddelte ved denne lejlighed, at tilskudet fra staten til Tønder danske bibliotek er skåret ned fra 10 til 7 tusinde kroner. Det ene passer godt til det andet — i dette tilfælde er det særlig beklageligt, fordi biblioteket økonomisk set er meget vanskeligt stillet, fordi det kommunale tilskud, hvorefter statstilskudet automatisk fastsættes, på grund af det tyske byrådsflertal er usædvanligt lille — 500 kr. mod flere tusinde i lignende byer.

19. august. I går afholdtes et møde med danske borgere i Tønder angående »Tønderhus«. H. Jepsen Christensen var kommet til stede og lovede at støtte vor henvendelse til staten om tilskud i form af et rentefrit lån på 15.000 kr. Grev Schack holdt en god tale, hvorefter det blev besluttet blandt den danske befolkning at tegne årlige bidrag til driften af »Tønderhus« i fem år under den forudsætning, at gælden nedskrives til 50 tusinde kroner. Det besluttedes at begynde denne tegning straks, og skønt der kun var ca. 40 personer til stede, tegnedes der dog 700 kr. i fem år. Vor højeste forventning var ialt at opnå 1000 kr., og når tegningen nu fortsættes blandt de ikke tilstedeværende, vil dette mål formentlig let kunne nås. Dette giver jo straks et lysere syn på den truende situation — nu står det til statsministeren at sørge for resten.

25. august. Rektor West omtalte i dag på en spadseretur de tyske krav om et tysk gymnasium eller eksamensrettigheder for et sådant. Han havde på følelsen, at »Hejmdal« og altså H. P. Hanssen var ved at svinge i dette spørgsmål til fordel for kravenes opfyldelse. Jeg fremhævede som min mening, at det var naturligt, om Danmark sagde: »Vi kunne i og for sig godt opfylde jeres ønsker, hvis forholdet var det, at I ikke kræver grænsen flyttet, men da I gør det, vil vi ikke styrke jer ved at give nye betydningsfulde rettigheder. Man understøtter nemlig ikke sine egne modstandere, og I er statens modstandere i dens nuværende udstrækning«. — Jeg fremhævede dog endvidere, at jeg troede, at den politiske udvikling i Europa gjorde det nødvendigt at opfylde de tyske skolekrav, og at det også politisk set var klogt at gøre det for derved at berøve tyskerne deres væsentligste agitationsstof. Desuden: at Danmark kunne føle sig stærk nok til at gøre denne indrømmelse, fordi det tyske mindretal i ikke ringe

grad formentlig vil hensmuldre ved fraflytning, ved blandede giftermål etc. og fordi der i tidens løb vil bosætte sig så mange folk nord fra i dette folkefattige land, at det tyske mindretal vil blive indkapslet og forholdsvist formindsket. Rektor West syntes bedst om det første synspunkt.

1. september. Jeg kom i går hjem fra en rejse til København, hvor amtsfuldmægtig Florander og jeg blev modtaget af statsminister Stauning, hvem vi forelagde ønsket om et statslån på 15.000 kr. til rekonstruktionen af »Tønderhus«. H. Jepsen Christensen og J. P. Nielsen var også tilstede. Efter nogen talen frem og tilbage udtalte statsministeren: »Ja, De må jo have de penge«, og sagde, at vi kunne sige til kreditforeningen, at det var sandsynligt, at vi fik lånet; samtidig betonedes ministeren imidlertid, at det jo til syvende og sidst var finansudvalget, det kom an på, hvorfor han naturligvis ikke kunne sige bestemt, at vi fik det. Afgørelsen kan ikke ventes før i oktober, når rigsdagen træder sammen. — Ved en efterfølgende frokost kom jeg til at tale med J. P. Nielsen om forskellige grænseproblemer og spurgte ham, om han ikke syntes, at det var naturligt, om man fra dansk side ved de kommende forhandlinger i rigsdagen om de tyske skolekrav sagde til tyskerne, at vi ikke kunne give dem eksamensret for deres højere skoler og andre nye rettigheder, så længe de gang på gang erklærede, at grænsen skal flyttes mod nord. J. P. Nielsen sagde hertil, at det var et standpunkt, han godt kunne tænke sig, at man ville hævde. — Senere talte jeg med justitsminister Zahle, hvem jeg gjorde opmærksom på den danske grænsebevogtnings smålighed og pedanteri. Jeg talte også med indenrigsminister Dahlgård om forskellige sønderjyske anliggender, bl. a. Det kongelige Teater's gæstespil hernede, som nu sikkert bliver til alvor.

12. september. Jordlovsudvalget har i dag købt Adelvad, som ejes af en indvandret tysker ved navn Riewe. Arealet udgør over 150 ha. Dette køb må anses for det glædeligste resultat, der hidtil er nået. »Jeg ved nok, at jeg bliver slæbt gennem den tyske avis«, sagde Riewe, da handelen var sluttet.

21. september. I eftermiddags holdtes det årlige fortrolige møde i »Slogsherredshus« i Bylderup. Schmidt, Vojensgård, indledte en forhandling om jordspørgsmål; han var af politiske grunde noget

betænkelig ved de store jordkøb fra statens side. Når den opkøbte jord skulle sælges til nye brugere, ville han meget advare mod at anvende 4. oktober loven af 1919, som han — skønt tilhørende Radikale Venstre — mente ville skabe en ufri bondestand, »og vi må netop have frihed, hvis vi skal fastholde grænselandets jord«. — Jeg skal gengive enkelte udtalelser. Hans Andersen, Kongsbjerg: Vi behøver i øjeblikket ikke at se så mørkt på jordspørgsmålet — Landeværnet mærker ikke til noget stærkt angreb på jorden fra tysk side; men danskerne er i fremgang, idet der jævnlig går en tysk ejendom over på danske hænder. Men den store folkemangel kræver mange nye kræfter — der må og skal komme folk nordfra hened, »men jeg tror ikke, vi skal importere førere; vi skal opsuge dem, der kommer hened til os, så at de kan være med i det grænseværn, som befolkningen her skal yde. Vi skal have sådanne, der vil gå op i folket, som skal være et grænsefolk«.

Folketingsmand Chr. Ernst Christensen: Vi har jord nok — penge nok — men ikke folk nok! Men det er glædeligt at se, hvorledes folk begynder at finde hened. Vi mærker det på Als, hvorledes fynboerne nu bosætter sig hos os, og nord fra ved den gamle grænse sker der ligeledes en tilflytning. Jordlovsudvalget har nu opkøbt ca. 1000 ha jord, som kommer til udstykning i foråret 1930.

Refslund Poulsen: Jeg kunne ønske lidt mere fart i udstykningen og er aldeles ikke bange for »førere« . Den bliver fører, som befolkningen gør dertil.

Peter Gad: Det er ønskeligt at få en stærk tilgang af unge dygtige landmænd nord fra. — Jo flere, jo bedre! Men vi skal helst have folk, som har penge.

H. P. Hanssen sluttede mødet med bl. a. at sige, at når man for tiden ikke kunne sige, at der foregik noget angreb på jorden, var det, fordi tyskerne ønskede et pusterum, men man måtte regne med, at de nok skulle skaffe sig penge til jordkampen i grænseområdet.

23. september. Efter indvielsen af pumpestationen ved Lægan holdtes der en fest i kroen; alle tilstedeværende tyskere med undtagelse af redaktør Fr. Andresen holdt deres taler på dansk, og størningen var udmærket; som arbejdet skrider frem, bliver også

tyskerne mere og mere veniigtsindede over for afvandingen. Noget af det samme gav Andresen udtryk for i sin tale, samtidig med, at han åbent udtalte, at han af politiske grunde egentlig måtte være en modstander deraf, fordi man jo som en af følgerne inåtte regne med en dansk tilvandring til egnen. — Man mærker stadig, hvorledes folk således regner med en forøgelse af befolkningen omkring Tønder.

26. september. På kongens fødselsdag var der i det dejligste september solskin hejst ualmindelig mange flag — for første gang også på fhv. sagfører Todsens hus, der jo nu tilhører staten og benyttes af Jordlovsudvalget. Tiderne ændrer sig! — Det var dagens sensation i Tønder.

10. oktober. Efterårsferien har jeg tilbragt i København, hvor jeg havde nogle sager at ordne. Først »Tønderhus«! Statsministeren havde jo stillet os 15.000 kr. i udsigt, og på grundlag af dette tal var der truffet aftale med kredit- og hypothekforeningen om en gældsnedskrivning fra 115 til 50 tusinde kr. Det var derfor meget ubelejligt, at der meddeltes os fra statsministeriet, at der kun kunne forventes bevilget 10 tusinde kr. Da jeg alligevel skulle til partimøde i København, skulle jeg søge sagen ordnet, og det lykkedes at få pengene, men rigtignok efter et næsten 2 dages ophold i rigsdagsbygningen og megen forhandling med rigsdagsmænd og ministre. Disse sidste mente, at »Tønderhus« meget hellere måtte gå til tvangsauktion, hvor vi da kunne købe det billigt, og så ville staten meget hellere give os penge til restaurering end til kreditforeningen til frivillig akkord. I et nyt ministermøde om sagen bøjede man sig imidlertid for det synspunkt, at man af nationale grunde ikke kan have en tvangsauktion over et dansk forsamlingshus i Tønder. De 15.000 kr. blev da vedtaget, og dermed er der sikret en så stærk gældsnedskrivning, at »Tønderhus« kan holdes. — Samtidig henvendte jeg mig til sagfører Mandal Berthelsen angående en mindre ombygning og restaurering af »Tønderhus«. Han viser dette spørgsmål interesse og vil arbejde hen til, at vi kunne få pengene — ca. 5 tusinde kr. af Dybbøldagen.

Med Det radikale Venstre's ordfører i sagen angående de tyske skolekrav, fhv. kirkeminister, pastor Povlsen, havde jeg en længere samtale, bl. a. foranlediget ved, at undervisningsministe-

riet havde udarbejdet udkast til en ændring af den sønderjyske skolelov. Ændringerne er bl. a. præget af ministerialembedsmandenes lyst til at komme bort fra særlige bestemmelser i den sønderjyske skolelov, særlig de små skolekommissioner. Desuden skulle de betyde en indrømmelse til »Herning-overenskomsten« og indeholdt derfor bestemmelsen, at tyskerne skal være repræsenteret i alle skolekommissioner, inden for hvis område der findes tyske skoler. Da forholdene som bekendt er det, at tyskerne allerede har en sådan repræsentation, og at deres gamle krav er særlige tyske skolekommissioner, kan vi jo ikke fra den kant vente nogen tak for de foreslåede »indrømmelser«, og da det må anses for uklogt, at staten allerede nu begynder at røre ved vor skoleordning, fremhævede jeg overfor Th. Povlsen meget stærkt, at der ikke fra regeringens side burde fremsættes ændringer, som man ganske kunne overlade til pastor Schmidt at stille forslag om. Mine synspunkter tiltrådte pastor Povlsen fuldtud; han var ubehagelig berørt af, at der forelå de omtalte regeringsplaner, som han gennem udenrigsminister dr. Munch vil søge hindret. Vi talte også om eksamensret for højere tyske gymnasieskoler; jeg fremhævede, at Danmark af saglige grunde godt kunne opfylde dette ønske, men ikke af politiske, idet jeg påpegede, at tyskerne ikke burde tilstås en sådan indrømmelse samtidig med, at de demonstrativt har sat kravet om grænseflytning i spidsen af deres program og taler herom ved enhver lejlighed. »Man kan ikke den ene dag forlange statens grænser rykket tilbage og den næste dag forlange store, kulturelle indrømmelser af den samme stat. En anerkendelse af grænsen må være grundlaget for opfyldelsen af nye ønsker. I hvert fald må vi forlange, at førerne holder op med offentligt at tale om grænseflytning«. Pastor Povlsen syntes også at dele dette synspunkt. Vi var enige om, at kravet om særlige tyske skolekommissioner burde opfyldes, fordi vi begge mente, at dette er en naturlig konsekvens af det synspunkt, at hver skole bør have sin egen kommission, således som det allerede er tilfældet på de steder, hvor skolen ikke er delt i en dansk og en tysk afdeling.

I rigsdagen traf jeg folketingsmand J. P. Nielsen, socialdemokrat, (Dynt, Broager), der bl. a. fortalte, at han for nogen tid siden havde været hos den tyske gesandt von Hassel (Tirpitz's

svigersøn), der åbent havde sagt, at han ikke kunne indse, hvilken interesse Tyskland skulle have i at opretholde sit mindretal i Nordslesvig, da det jo var et ganske uægte mindretal. — J. P. Nielsen mente, at det stadig blev vanskeligere for tyskerne at fastholde de tyske arbejderkredse, for hvilke det mere og mere gik op, dels at det tyske mindretal er reaktionært ledet — særlig i forhold til »Republikken Tyskland« — dels at det er urimeligt, at dansktalende folk sender deres børn i tyske skoler. Han fremhævede stærkt, at undervisningen burde ske på grundlag af modersmålet, og at tyskerne ikke burde have nye indrømmelser hverken med hensyn til højere skoler eller særlige tyske skolekommissioner. Dette standpunkt er jo interessant, da socialdemokraterne ifølge »Herning-overenskomsten« i hvert fald til dels er bundet til at opfylde de tyske skolekrav.

22. oktober. Spørgsmålet om en ny dansk folkeskole i Tønder er igen aktuelt, efter at ministeriet har udtalt, at byen efter 1. april 1930 selv må drage omsorg for undervisning af antallet af børn over 250, som nu undervises i seminariets øvelsesskole. Om denne sag afholdtes i går et fællesmøde mellem Tønder amts skoledirektion og byrådets skoleudvalg. Desuden var seminarieforstander Albeck tilstede ved mødet, der under grev Schack's ledelse afholdtes på amtshuset. Borgmester Thomsen udtalte, at han ved samtale med seminarieforstanderen havde fået det indtryk, at der ikke kunne indrettes flere lokaler på seminariet, hvorfor han mente, at byen selv skulle drage omsorg for en skole, som han mente burde ligge i den vestlige del af byen, hvor der ingen skoler findes, og hvor de fleste danske bor. Han havde tænkt sig hertil at anvende den tomme telegrafbygning (tidl. tyske rigsbank), hvis staten ville stille den til rådighed. Dette standpunkt gav de tre skoledirektionsmedlemmer principiel tilslutning, idet direktionen ligeledes havde den opfattelse, at seminariet ikke kunne beholde børnene. Svendsen meddelte, at seminarieforstanderen, der først senere kom til stede ved forhandlingen, havde anmodet ham om snarest muligt at blive fri for de klasser, der lå ud over det antal (7 a 8), der ligger over et almindeligt købstadsskole-system. Da forstanderen kom til stede, skete der imidlertid det mærkelige, at han meget bestemt udtalte det ønske at beholde alle danske børn på seminariet, idet han mente, at en

staldbygning mellem forstanderboligen og seminariet kunne ombygges og indrettes til klasseværelser. Dette standpunkt virkede som en pinlig modsætning til Svendsens udtalelser; da S. selv gjorde opmærksom derpå, udtalte forstanderen, at han ikke før havde tænkt på en ombygning af den nævnte stald. På grevens direkte spørgsmål udtalte jeg, at en ny dansk skole burde ligge i den vestlige bydel, fordi hele udviklingen går i den retning og særlig under henvisning til den foreslåede indlemmelse af den hertil grænsende del af landsognet. Men byen måtte i denne sag også tage økonomiske hensyn, og da forstanderens plan måske blev den billigste, måtte vi formentlig forbeholde os vor stilling, indtil planen forelå udarbejdet. Til dette standpunkt sluttede sig det øvrige skoleudvalg. - - Jeg er ikke i tvivl om, at det også af nationale grunde ville være langt det fordelagtigste at lægge skolen mod vest, netop fordi de andre skoler alle ligger inde i byen. Mange af de mindre nationalt interesserede tyskere ville da fortrinsvis vælge en sådan dansk skole, idet de sikkert mere vil tage hensyn til den kortere skolevej end til skolesproget. Stærkere er modsætningerne nu een gang ikke i ret vide kredse. Men seminarieforstanderen er en herskelysten natur, der gerne vil regere over mest muligt.

24. oktober. To tidligere elever fra den tyske skole . . . har i dette efterår begyndt et tre vintres dagkursus på håndværker-skolen i Odense. Jeg har haft breve fra dem, og de er glade for skolen. Moderen til den ene . . . fortalte mig, at de havde en søn boende i Hjørring, hvor han var bager, gift med en pige fra Ålborg, som han havde lært at kende i sin soldatertid der. En datter var gift og bosiddende i København, og moderen håbede, at denne søn . . . nu måtte få arbejde på Fyn om sommeren i de tre år, uddannelsen i Odense stod på. Jeg tror, man tør sige, at denne families forhold udgør et interessant og karakteristisk udsnit af den almindelige udvikling hernede i retning af orientering mod nord . . .

25. oktober. I en af skolens øverste klasser har jeg en elev i dansk . . ., søn af en ret tysk håndværker. Han er ikke meget begavet — omend flink og villig — men da han kun taler tysk hjemme, har han haft store vanskeligheder i dansk. Men jeg har ikke kunnet undlade at mærke, at hans forståelse af dansk i

enhver henseende har været i livlig udvikling i den sidste tid. I dag kunne han således ene af klassens elever forklare, at »das wurde abgelehnt« ikke alene kan oversættes ved: »det blev afslået« men også ved: »det blev afvist«. Jeg spurgte ham da, hvoraf det kom, at han nu forstod alting, hvortil han svarede, at det var, fordi de nu hjemme havde en svend, som var fra Fyn, og ham talte han meget med — »for han er så flink — og så taler vi dansk«. — Atter her et lille billede på, hvorledes det danske trænger sig frem på alle måder, hvorledes det praktiske livs danske former bryder sig sin vej på tværs af alle tyske organisationsrammer og arbejde for millionbeløb fra den prøjsiske stat. Jeg tror også, at det er ved at blive tyskerne klart, at den danske påvirkning er overvældende stærk og uundgåelig — den er som en stadig stille rindende vandstrøm ned over Sønderjylland. Der afsættes uvægerligt et lag af indtryk i sindene, hvis indhold således bliver mere og mere danskpræget, på samme tid som de tysksindede mere og mere mister deres virkelige kendskab til Tyskland, og de opvoksede unge tyske slet ikke kender Tyskland, men kun levemåde og statsform i Danmark. Det omtaltes også for nogen tid siden i den tyske avis »Nordschleswigsche Zeitung«, hvorledes endog det tyske sprog blev påvirket af det danske; ord som byråd, sogneråd, ejendomsskyld, dommer, politimester o. s. v. bruges uden videre i tysk tale, således at »vore landsmænd fra Tyskland forbavses, når de hører os«. For ovennævnte o. lg. begreber kender de unge tyske efterhånden alene de danske ord og bruger dem i deres iøvrigt tyske tale. Det er heller ikke sjældent, at tyskerne i byrådet bruger former som: »das wurde aber genægtet« eller f. eks. »gedrøftet« o. lg. Denne udvikling er farlig for tyskerne, fordi den foregår så umærkeligt. Jo længere tiden går, des bedre forstår man, hvor uhyre et mindretal som det tyske i Nordslesvig er udsat for svækkelse og påvirkning udefra; ganske særlig fordi afstanden til den dem omgivende danske befolkning, kultur, sæder og skikke er så ringe — ja ofte ikke til stede. Det gælder blot for os om at lade udviklingen foregå i ro, thi kun under modstand har tyskerne mulighed for at oparbejde en levende reaktion mod det danske. Denne ro kan vi heldigvis sige er til stede; kun pressen lader noget tilbage at ønske. Det er ikke altid »Vestslesvigsk Tidende« og »Hejmdal«

viser forståelse for den tanke, at der skal ro til, hvis de to befolkningsdele skal vokse sammen. Det nationale spørgsmål, tyskerne brug af det danske sprog, jordspørgsmålet o. s. v. bør ikke hver dag tages op til drøftelse og beskuelse. Derved vækker vi let mange af dem, der nu sover og arbejder sig ind til Danmark.

26. oktober. Et par træk fra livet i den tyske skole: en 11 års pige . . . fortæller mig glædestrålende, at hun nu kender sangen »Se Norges blomsterdal«, som vi havde talt om. »Hvor har du lært den?« — »Den har jeg lært af vor tjenestepige, hun er fra Fyn, og hun lærer mig så mange danske sange«. En anden pige . . . rejser sig med en gammel »blå sangbog« i hånden og siger: »Heri er så mange kønne sange, og min moder siger, at da hun var ung, sang de altid i den om aftenen, og så kom politiet sommetider ind, for det måtte de ikke«. Man forstår, at det danske også har visse prioriteter i den tyske skoles rækker.

27. oktober. I går afholdt en mindre kreds fra hele landsdelen et møde i Åbenrå angående det sønderjyske teaterspørgsmål. Herunder påpegede repræsentanter fra Tønder og omegn, at et væsentligt antal af de kommende teaterforestillinger måtte være offentlige, for at tyskerne, som gerne går i dansk teater, ikke skal blive udelukket. Hvis der kun bliver foreningsforestillinger, udelukker vi jo hele den befolkningsdel, som netop vi er interesseret i kommer under dansk påvirkning, når det sker ad frivillighedens vej. Disse synspunkter blev ikke forstået af deltagerne fra den øvrige landsdel — end ikke af H. P. Hanssen, der stærkt gav sin tilslutning til, at der kun skulle være tale om foreningsforestillinger, dels for at spare forlystelsesskatten, dels for at hverve flest mulige medlemmer til de danske foreninger. Vi hævdede, at dette sidste ikke var målet, men kun et middel og derfor ikke afgørende her. Det hjalp ikke! Det blev her som ved andre lejligheder klart, at tankegangen med hensyn til vort forhold til tyskerne er meget forskellig i Tønder og Haderslev, hvor man efterhånden synes at regne mindre og mindre med det nationale problem, naturligvis fordi tyskerne er så forholdsvis få. I Tønder er vi ved at blive noget for os selv — det »slesvigske« er nok her mest udpræget, og mange af os, der er kommet nord fra, står vist i nogen grad for at blive opsuget. Måske møder vi slesvigerne på halvvejen i opslagningsprocessen. Jeg kender flere tilfælde på,

at børn, der er født hernede af kongerigske familier, taler sønderjysk og også på anden måde er præget af forholdene her.

10. november. Den 30. oktober holdtes et fortroligt møde på Rødding Højskole. Biskop Ammundsen indledede en forhandling om »Det nationale og det sociale«. I forhandlingen deltog den socialdemokratiske folketingsmand J. P. Nielsen. Højskoleforstander Terkelsen, (»Danebod«) udkastede da det spørgsmål »Hvor går grænseegnens ungdom hen? Mod nord eller syd?« Foranlediget derved tog jeg ordet og svarede: Mod nord! Jeg henviste til, at jeg i min 10 års virksomhed ved Tønder tyske borger-skole vel havde haft at gøre med ca. 500 unge tyske, der i den tid var gået ud af skolen. Disse unge, sagde jeg, er ikke mere i Tønder, kun i ringe antal sydpå, men i store tal spredt over hele kongeriget, hvorfra de fleste sikkert aldrig vender tilbage til grænseområdet, bl. a. fordi de føler sig mere fritstillet på et sted, hvor der ingen nationale modsætningsforhold findes. Jeg nævnedes en del eksempler herpå. Disse forhold, som jeg tidligere har omtalt på dette sted, vakte både forbavselse og glæde, og der blev stillet mig mange spørgsmål i den anledning. Dette førte mig til nogle dage senere at foretage en nærmere undersøgelse af dette forhold i skolens øverste klasse, hvor de fleste drenge har brødre, der før havde gået i skole hos mig. Ligesom tilfældigt spurgte jeg, hvor er din store broder Peter henne? Din broder Jens? o. s. v. Og uvægerligt faldt svarene, han er på Lolland, i Hørved på Sjælland, i Ruds Vedby, i København, Kalundborg o. s. v. Når jeg så spurgte, om broderen nu ikke lavede mange fejl, når han skrev tysk, fik jeg ligeså uvægerligt svaret: »Nu skriver han kun dansk«. Med stolthed fremviste [en dreng, der har en broder], som er elev på Odense tekniske skole, to store fotografier af skolen. Alle drengene så beundrende til. En udbød da: »Jeg tror nu alligevel, at Teknologisk Institut i København er større« — »Hvad kender du dertil?« spurgte jeg. »Der er min broder uddannet som skorstensfejer; ham, der nu er i Kalundborg!« »Min broder har nu gjort to rejser med »Frederik den Ottende«, faldt en anden ind, »han skal være kok«. »Det var ellers et fint skib at komme ud med!« bemærkede jeg, og en dreng tilføjede: »Det er det største skib, vi har« — »Vi har« — i disse ord ligger jo hele denne drengs indstilling over for Danmark. For mig at se befin-

der store dele af den tyske ungdom sig således som på en jævnt rindende strøm, der munder ud i »danske farvande«.

15. november. Ved en sammenkomst af lærere ved Tønder tekniske skole brugte det tyske byrådsmedlem, maler Johannsen vendingen »og så blev han så gal som en tysker«. »Hvad siger De?«, kom det fra lærer Gläser (tysk). »Ja, hvad det siger man jo«, lød svaret. »Aber dass müssen Sie in der Stadtvertretung nicht sagen«, lød Gläsers godmodige formaning.

I Østergade bor over for hinanden den danske broderihandler, frk. Jacobsen og den tyske guldsmedeenke, fru Bødewadt, der driver sin afdøde mands forretning. Frk. Jacobsen fortalte mig forleden, at fru Bødewadt ofte kommer ind og handler hos hende og altid taler tysk, og da hun er kunde, taler frk. Jacobsen også tysk til hende. Men når så hun går over og handler hos fru Bødewadt, taler hun dansk, og da hun så er kunde, taler fru Bødewadt også dansk til hende. Således kan livet forme sig i en by med sproglige forhold som i Tønder.

4. december. I morgen kom det sønderjyske jordlovsudvalg igen til byen angående udstykningsarbejdet. Jeg er spændt på resultatet denne gang; det skal nemlig endelig afgøres, om et tilbud på en stor gård i Udbjerg — . . . — skal modtages. Det er to gange afvist; det kan altså siges, at der sættes alt ind på at få fat på tyskernes jord — ejeren er nemlig tysk — og egentlig er det jo — politisk set — klogt, at vi i flere tilfælde kan påvise det. Imidlertid må det jo siges at være særlig ønskeligt at »komme ind« i Udbjerg, hvor danskhedens svage stilling kendetegnes ved, at der ingen selvstændig dansk skole findes. Da det endvidere forlyder fra god kilde, at een — måske to — af . . . naboer også vil sælge til Jordlovsudvalget, hvis han gør, har jeg for nogen tid siden skrevet til Niels Frederiksen og bedt ham om at gå med til købet i Udbjerg, hvis det er på nogen måde forsvarligt. Nu skal vi altså se, hvad der kommer ud af det. Niels Frederiksen har hidtil været betænkelig ved at købe marskjord til udstykning.

Ved byrådsmødet den 29. f. m. rejste socialdemokraten, remisearbejder Christensen (kongerigsk) sprogspørgsmålet. Christensen, der er den bortrejste red. Petersens efterfølger, har hidtil deltaget i en række byrådsmøder uden at tage del i forhandlinger. I ovennævnte møde udtalte han: »Det er nu efterhånden blevet

mig klart, at jeg ikke kan forstå den del af forhandlingerne, der foregår på tysk. Jeg må derfor bede borgmesteren om også at fremsætte sine forslag på dansk. Dette siger jeg ikke for at irritere nogen — jeg kender nok forholdene her i byen — men jeg må vide, hvad jeg stemmer om. Naturligvis kan jeg heller ikke forstå alt, hvad de øvrige tysktalende herrer siger; men det må jeg jo finde mig i«. Disse bemærkninger blev fremsat på en rolig og meget tiltalende måde, der ikke forstyrrede den gode fred og ro. Borgmesteren udtalte, at Christensens ønske var fuldt ud rimeligt, hvorfor han selvfølgelig ville respektere det. Skulle han engang glemme at oversætte et forslag til dansk, ville han blot bede Christensen gøre ham opmærksom derpå. Denne forhandling viser, at der kan nås ret vidt selv i dette delikate spørgsmål ved en rolig fremgangsmåde. — Christensens henstilling kan godt lidt efter lidt føre med sig, at borgmesteren også bruger dansk foruden ved forslagernes fremsættelse.

7. december. Niels Frederiksen fortalte i går, at der nu er projekteret 108 nye husmandsbrug til opførelse i foråret på den jord, som det sønderjyske jordlovsudvalg indtil nu har købt. Der melder sig nu heldigvis rigeligt med kvalificerede ansøgere både fra det gamle land og hernede fra. Til det nævnte antal nye brug er derimod kun siger og skriver to (2) kvalificerede tyske ansøgere; så foreløbig synes der ikke at være nogen fare for, at de unge tyske i stort omfang skulle være forsynet med kapital syd fra, således at de ville udgøre et uforholdsmæssigt stort antal af de kvalificerede ansøgere. Nogle foruroligende rygter i den retning var for nogen tid siden fremme i pressen.

8. december. Ved et besøg hos H. P. Hanssen i går kom vi til at tale om pastor Schmidts rigsdagstale i anledning af den sønderjyske udstykningslov. Hanssen fortalte da, at dr. Lorenz Christensen, da pastor Schmidt ved behandling af et sønderjysk forslag for et par år siden havde påstået, at tyske ansøgere blev tilsidesat af Hypotheklånefondet, havde skrevet til ham og bebrejdet ham, at han ikke nævnedes navnene på de tilsidesatte i stedet for at klage i almindelighed. Pastor Schmidt havde da svaret, at der forelå to bestemte tilfælde, som imidlertid ikke var egnede til at fremdrages; vedkommende havde fået pengehjælp af »Vogelgesang« — men da de stod til restance med skat og erholdt fattig-

hjælp, havde deres hjemkommuner lagt beslag på pengene. Tilfældene var derfor ikke så heldige at anføre. Hammerich var imidlertid blevet ilde berørt af angrebet og havde meddelt pastor Schmidt, at Hypotheklånefondets kontor og arkiv til enhver tid stod til hans rådighed, således at han kunne foretage sine undersøgelser. Først et par uger efter svarede pastor Schmidt, at han endnu ikke havde haft lejlighed til at benytte sig af tilbudet, men at han senere ville komme. Han kom imidlertid aldrig. Det samme tilbud blev på given foranledning også givet dr. Lorenz Christensen, som kom til stede og intet som helst fandt til støtte for pastor Schmidts påstand i rigsdagen. Tværtimod så han, at en søn af den meget omtalte tyske lærer Hans Olde Petersen havde fået lån til en jordfordelingsgård.

Hanssen fortalte ved samme lejlighed, at der for nogen tid siden var rettet en henvendelse til de fire politiske partier om hjælp til »Flensborg Avis«. Det var ikke blevet til noget, da socialdemokraterne stillede sig modvillige, formentlig fordi bladet fremdeles indtager et ensidigt partipolitisk standpunkt samtidig med, at det foregiver at være neutralt i dansk indrepolitik, hvilket det naturligvis skulle være, når det vil samle alle kredse til støtte. På et vist tidspunkt så det ud til, at bladet måtte standse den 1. januar 1930.

1930

1. januar. Der foreligger flere meddelelser fra Slogs herred og Tinglev om, at stadig flere unge tyskere kommer til stede ved danske møder. Den kendte tyske fører I. B. Jepsen i Tinglev har dertil sagt: »Vore unge må hellere være der end i kroen«. Linjerne udviskes allerede nu »10 år efter«.

2. februar. Ved en sammenkomst hos H. V. Clausen fortalte dr. Lorenz Christensen om forhandlingerne i »Schleswig-Holsteiner Bund« angående de forelagte tyske skolekrav. Han hævdede, at det i virkeligheden var de mådeholdne tyskere, der havde foranlediget disse positive forslag fremsat, mens de uforsonlige hidtil havde holdt sådanne opfyldelige krav tilbage og også ønskede det nu; thi hvis kravene om særlige tyske skolekommissioner, tysk eksamensret for et privatgymnasium o. s. v. blev opfyldt, »wo bleibt dann die Protestgrundlage« havde man meget beteg-

nende tilråbt pastor Schmidt. — De uforsonlige ønsker, at der fordres autonomi. Jeg har sagt til pastor Povlsen og dr. Munch, at man skulle tilbyde det. Pastor Schmidt ville komme i stor forelegenhed ved tilbud om en gave, der ville være farlig for tyskerne. For os ville en sådan ordning intet offer betyde.

14. marts. I den tyske skole holdtes som i alle folkeskoler en ministeriel prøve i skriftlig dansk og regning. De tyske børn var meget optaget af sagen, som de tog på med både alvor og spænding. Atter et bevis på, hvorledes de fleste tyskere er indstillet på en positiv og venlig måde overfor, hvad der er dansk.

15. marts. Ved nyindmeldelse af skolebørn er der indmeldt langt flere (også forholdsvis) til de danske afdelinger i Rens og Jynde vad end til de tyske.

8. april. I går kom jeg forbi en datter af den tidligere — meget tyske — amtsforstander H. C. . . . Hun kørte med sit lille barn i vogn, og idet jeg gik forbi hende, bøjede hun sig ned over barnet og sagde på udmærket dansk: »Kan du ligge stille med dit lille hoved«. 2. generation opdrages altså på dansk.

14. juni. Ved et møde i en mindre kreds, hvoriblandt var landstingsmand H. Jepsen Christensen, blev jeg opfordret til at overtage det ærefulde hverv som skoleforeningens kasserer. Jeg henviste til, at jeg dårligt kunne få tid dertil, men lovede dog at sige ja, hvis jeg derved ikke ville skabe mig store vanskeligheder i mit arbejde på den tyske skole. For at få dette konstateret udbad jeg mig en samtale med overlærer Hansen sammen med lærerne H. P. Hansen og O. Gläser. Vi talte længe frem og tilbage om det, jeg ønskede at få at vide, om man i tyske forældre kredse ville se med mistillid på mig, hvis jeg tog mod opfordringen. Mine kollegers svar gik i den retning, og jeg besluttede da ikke at overtage den tilbudte stilling, der iøvrigt lønnes med 1200 kr., hvilket jeg naturligvis ikke havde oplyst mine kolleger om. Deres svar har således for så vidt ikke været påvirket af den indtægtsforøgelse, som de vel i og for sig gerne så, at jeg fik.

9. september. Redaktør Filskov læste i dag for mig et fortroligt brev fra Flensborg, hvoraf det fremgår, at der forhandles om, at danske skibsværfter skulle overtage Flensborg-Værftet. En sådan ordning ville uvilkårligt få national betydning; men jeg tror nu ikke derpå. De danske skibsværfter har ganske vist gode tider,

men vanskelighederne kan også komme til dem, så de skal være glade, om de kan klare sig selv.

11. november. Jordlovsudvalget har nu endelig købt »Stam-Johannes'« gård i Østerby. Dette er en glædelig efterretning, for de tyske slægtninge havde stærkt regnet med at skulle overtage gården, hvilket ville have betydet en ubehagelig forøgelse af lyskeriet i Østerby, der ikke er uden betydning.

1933

1. januar. For et par dage siden modtog jeg et brev fra indenrigsminister Dahlgaard, der takkede mig for mit arbejde for partiet, hvis kandidat jeg havde været ved valget d. 17. 11. 1932, og for mit arbejde hernede i det hele taget. Jeg svarede derpå bl. a. følgende:

»Men når der er kommet så meget positivt ud af dette, skyldes det i høj grad regeringen og først og fremmest Dem. På årets første dag vil jeg derfor bringe Dem en varm tak derfor. De må ikke tvivle om, at jeg ofte har været betænkelig ved i så høj grad at lægge beslag på Deres opmærksomhed i en travl tid. Men jeg har gjort det i tillid til Deres udtalelse til mig kort tid efter regeringens dannelse, om at jeg hos Dem altid ville finde forståelse for spørgsmål af grænsepolitisk interesse — af betydning for styrkelse af den grænse, som de to regeringspartier ønskede fremfor enhver anden. — At fæstne vor nuværende stilling i Sydslesvig synes mig — er vort slægtleds store historiske opgave, og når love og forhandlinger om krise o. lg. er blegnet i bevidstheden, vil historien melde om, hvordan denne generation og især regeringen tog på vor store rigsopgave, som tidligere slægtled havde længtes efter at få overdraget. — Som Danmark løser opgaven, er den smuk, fordi den uvægerlig har forsoning til følge til eksempel for hele verden — og den er ikke uoverkommelig; thi vi har i den grad de naturlige forudsætninger på vor side, at vi i hvert fald slet ikke behøver at sætte ind med kunstige midler. — Vi skal blot bo og bygge i landet. For chauvinisme er der ingen plads, men efter Danmarks store tab gennem tiderne er det berettiget, at vi ved vor nye grænse siger, nu går vi ikke mere tilbage, — her vil vi blive, thi dette er vort folks grænse! — Jeg siger alt dette i tillid til, at De mener det samme. For mig er dette syn baggrunden

for den gerning, jeg har fået lejlighed til at udøve i Sønderjylland — og bestemmende for mig i stort og småt i det politiske liv. Og netop med henvisning til vor historiske opgave siger jeg Dem nu en oprigtig tak for det henrundne år og ønsker Dem alt godt i det, der begynder i dag.

Deres hengivne

A. Torp.«

2. januar. På en rejse lærte jeg den tidligere tyske marinekaptajn Horst von Pflugh-Harttung — kendt som Karl Liebknecht's morder — at kende. Jeg har i et halvt år vedligeholdt forbindelsen med og fået ham interesseret i dansk-tyske grænse-spørgsmål, hvilket jeg tillægger betydning, da han har forbindelse med de nuværende ledende politikere i Tyskland. Nu til nytår besvarede jeg et brev fra ham med bl. a. følgende: »Allerede har De jo haft lejlighed til på en lykkelig måde at virke retningsgivende med hensyn til to for vore forhold vigtige tyske blade. Og det skulle meget glæde mig, om De ved hjælp af Deres udmærkede forbindelser i Tyskland kunne få lejlighed til at virke videre i den retning, der så afgørende stemmer overens med hele Deres personlige indstilling over for det dansk-tyske forhold. Deres venner er det, som i dag har ledelsen i Berlin, meget ville være vundet, om disse personer fuldtud bibringes forståelse for, at den meste slesvig-holstenske grænsepolitik blot er smålig provinsialisme, der intet har med det tyske riges store interesser at gøre — disse interesser, som i Norden vil blive levende fremmet den dag, man giver til kende, at den afgørelse, som den tusind-årige udvikling af forholdet mellem Tyskland og Danmark skabte i 1920, nu må stå ved magt. — Een gang må vi holde op med at stirre på dette grænseproblem og i stedet finde hinanden til fremme af store fælles interesser. — Om dette skal lykkes beror jo så meget på, om de styrende påvirkes i den rigtige retning. At Deres forbliven i Danmark betyder et udmærket bidrag i den henseende, er jeg ikke i tvivl om.«

13. januar. Jeg besøgte i går H. P. Hanssen, der var fuld af harme over, at en stor tysk gård ved Flensborg fjord (Rinkenæs) ikke var blevet købt, fordi Jordlovsudvalgets indstilling herom ikke var blevet godkendt af landbrugsministeriet, der fandt prisen

for høj. H. P. Hanssen fremhævede, at når gården nu blev købt af Vogelgesang, ville den blive udstykket i en halv snes tyske husmandsbrug ved dansk støtte i henhold til loven. Med tiden ville der blive indrettet en tysk skole, ligeledes med dansk økonomisk støtte. Bortset fra den nationale svækkelse, hvad blev der så af de penge, landbrugsministeriet havde sparet ved ikke at købe. Tilfældet er et bevis blandt mange andre på, at der ikke er tilstrækkelig oversigt over og samvirken mellem administrationens forskellige grene i vor grænsepolitik. Ellers ville man let se, at der intet var at spare ved ministeriets holdning og have købt gården. I et radioforedrag havde H. P. Hanssen angrebet centraladministrationen og ganske særlig landbrugsministeriet. Departementschef Waage var blevet meget pinligt berørt deraf og givet udtryk derfor i et brev til H. P. Hanssen's svigersøn, amtmand Thomsen. Hanssen ville derfor gå op til Waage, når han kom til København, og fastholde sit standpunkt og forsøge at få ministeriet til at bære sig anderledes ad.

14. januar. Der holdtes for et par dage siden et møde i Højer for at søge Højer-banen bevaret. Til stede var medlemmer af kommunalbestyrelsen i de interesserede sogne og byer — og borgmestrene Thomsen og Andersen (Højer) — begge tyske. Man cnedes om at sende en deputation til København for at tale med det pågældende rigsdagsudvalg. Borgmester Thomsen fremhævede da, at de danske repræsentanter skulle slå på den nationale betydning, banens opretholdelse har! Denne for en tysk borgmester overraskende holdning stod man også over for, når der var tale om at virke for bevarelsen af Tønder garnison — da fremhævede han samme synspunkt endog i et byrådsmøde — på den mest selvfølgelige måde.

29. marts. Nazisternes overtagelse af magten har skabt megen uro om grænsen, og man må regne med den mulighed, at nogle af de ivrige nazistiske Sturmabteilungen syd for grænsen en skønne dag i ungdommeligt overmod krænker grænsen og f. eks. marcherer ind i Tønder, hvor der i virkeligheden ikke findes nogen magt til at hindre dette eller til at jage dem ud. En sådan indmarch ville være en national blamage, og det ville være yderst uheldigt, især om ungdommen i Tønder, der ikke har kendt det tyske styre, således fik konstateret, at der også findes andre magt-

faktorer end de danske. På alt dette henledte jeg opmærksomheden i en samtale med en af de officerer, jeg under mine forhandlinger om Tønder garnison har lært at sætte megen pris på, nemlig kaptajn C. Hedegaard i Kolding. Jeg udtalte da min tillid til, at der i hvert fald hurtigt kunne samles de nødvendige tropper for at jage et sådan korps ud af landet. Dette gentog og uddybede jeg senere i et brev til kaptajnen, som kort tid efter igen besøgte mig bl. a. for at sige, at min tillid til, hvad der kunne gøres fra dansk side i den nævnte situation, ikke var berettiget. Om vinteren har vi næsten intet mandskab i garnisonerne, fordi der nu kun foregår rekrutuddannelse om sommeren, og det mandskab, der da er inde, er først i stand til at præstere noget henimod november, når deres uddannelse er endt. Men da de ganske mangler øvelse, ville det være det rene slagteri at føre dem mod våbenøvet mandskab. Kaptajnen mente derfor, at der burde træffes særlige grænseforanstaltninger ved, at der i de sønderjyske garnisonsbyer indkaldtes f. eks. 500 af de hjemsendte såkaldte »a-1 soldater«, som straks skulle gennemgå en befalingsmandsskole og iøvrigt holdes inde, så længe grænseuroen vedvarer. Med et sådant elitekorps ville man kunne skabe nogenlunde trygge forhold ved grænsen. Jeg gav min tilslutning til planen, som jo stemmer overens med regeringens standpunkt, at vi skal have et grænseværn til kamp mod »væbnede korps og organiserede bander«, — som dr. Munch formulerer det. Jeg lovede at forelægge sagen for en af mine politiske forbindelser.

4. april. Om situationen har jeg skrevet følgende brev til professor Aage Friis:

»Tak for Deres af 6. f. m., som jeg modtog straks efter min hjemkomst fra København, hvor jeg havde lejlighed til at tale med Dem om situationen hernede, som De iøvrigt havde omtalt i Deres allerede afsendte brev til mig.

Siden har forholdene jo udviklet sig på en måde, hvis alvor ikke må undervurderes. Indførelsen af det nazistiske styre i Tyskland har blandt tyskere i Nordslesvig skabt en styrket tro på en grænseflytning mod nord — en tro, der rent psykologisk set kan være farlig. Forventningerne i den retning er naturligvis blevet stærkt næret ved borgmester Sievers tale, som bl. a. giver mig anledning til denne henvendelse. Lige efter at talen var holdt, an-

Tønder kaserne, fot. kort efter opførelsen. Alfred Torp havde sammen med red. Fr. Andresen en væsentlig andel i den nye kasernes placering og opførelse.

modede H. von Pflugh-Harttung (Hotel »Phønix«), som De jo har lært at kende gennem H. P. Hanssen, mig om at meddele sig, hvorledes talen havde virket i befolkningen, og hvad jeg iøvrigt mente derom. Hvad jeg svarede i mit udførlige brev, kan De let tænke Dem — det behøver jeg slet ikke at komme nærmere ind på her. Som svar på min fremstilling modtog jeg omgående følgende:

København, den 29. 3. 1933.

Lieber Herr Torp!

Danke für Ihren Brief, mit dessen Gedanken ich vollkommen übereinstimme. Ich bin bereits an der Arbeit. Und möchte Ihnen deshalb einen vertraulichen Tip geben. Wäre es ev. möglich, dass man von offizielle Seite hier in dieser Sache aus dem bekannten Anlass eine mehr oder weniger offizielle Anfrage in der gleichen Richtung wie der Artikel in »Hejmdal« an die hiesige deutsche Stelle richtet? Dies braucht ja — am liebsten — nicht in die

Öffentlichkeit zu kommen. Vielleicht ein Gespräch unter 4 Augen?

Dies ist nur eine Anregung, die ich Ihnen geben möchte.

Mit herzlichem Gruss, in Eile

Ihr

Pflugh-Harttung.«

Jeg tror, man skal stille sig noget reserveret med hensyn til Pf.-H.'s indflydelse; den var i hvert fald sikkert større under den forrige regering, idet han stod mændene i »Herrenklub« og dermed Schleicher nær. Af flere samtaler har jeg dog fået det indtryk, at han har sin gang i det tyske gesandtskab, og at han før regeringsskiftet var emne som tysk presseattaché. Jeg kan derfor ikke afvise en mulighed af, at han har grund til at vide noget om, hvorledes en henvendelse til det tyske gesandtskab vil blive modtaget, og jeg beder Dem derfor om at gøre dr. Munch opmærksom på brevet, som jeg sender til Dem og ikke direkte til ham, fordi jeg over for Dem kan bygge på Deres kendskab til afsenderen. Jeg må iøvrigt sige, at jeg ud fra mine muligheder for at bedømme situationen finder en henvendelse til det tyske gesandtskab påkrævet, men jeg håber rigtignok, at den har fundet sted straks efter, at dr. Sievers' tale var holdt. Men jeg føler mig ikke sikker derpå, fordi en så energisk optræden vel ikke stemmer med dansk fremgangsmåde over for Tyskland i lignende situationer. Jeg regner med tilbageholdenhed fra dansk side — en tilbageholdenhed, der vil være forståelig, men som de mest roligt tænkende mennesker her dog er tilbøjelige til at finde fejlagtig, fordi man mener, at en sådan holdning, der så dårligt stemmer med Tysklands aggressive optræden over for udlandet — f. eks. Sverige — fra tysk side bliver taget som udtryk for svaghed, der blot vil give anledning til endnu mere tysk pågaaenhed. En fast dansk tilbagevisning af Sievers' tale vil derimod formentlig medvirke til at skaffe os den nødvendige respekt hos tyskerne, hvis eventuelle ildesindede planer imod Danmark dog sikkert ikke opgives, fordi vi viser os ydmyge, når vi krænkes på en måde, som Tyskland aldrig selv ville finde sig i.

En anden ting, der optager sindene stærkt, er muligheden for en krænkelser af grænsen fra nazisternes side. Der er jo på gen-

foreningsdagen planlagt en storstilet tysk demonstration syd fra imod grænsen, og der regnes med et masseopbud i det nærmeste grænseområde forbundet med en større flyvermanøvre ved Flensborg. Bølgerne vil da sikkert komme til at gå højt, og man kan vel ikke lukke øjnene for den mulighed, at et nazistisk korps i ungdommeligt overmod går over grænsen og f. eks. marcherer ind i Tønder. En sådan begivenhed ville naturligvis være yderst uheldig; thi selv om vi snart kunne jage flokken ud igen, ville det dog være noget betænkeligt, om byens ungdom således fik demonstreret, at der også findes andre magtfaktorer end de danske. — Men kan vi tilstrækkeligt hurtigt jage urostifterne bort? Det har jeg hidtil ikke tvivlet om; thi i de mange forhandlinger angående Tønder garnison, jeg som byrådsmedlem i det sidste årstid har ført med hærledelsen, bl. a. general With, har jeg fået den oplysning, at der i den tidligere generalkommando i Viborg var udarbejdet planer til en hurtig sammentrækning af tropper i Nordslesvig, hvis grænsen skulle blive overskredet. I et brev til en officer, hvis slægt hører hjemme i Vestslesvig, udtrykte jeg for nogen tid siden min tillid til denne ordnings effektivitet. Han skrev da omgående, at min tillid ikke var berettiget og bad mig nogen tid efter om en samtale. Han rejste her til byen under foregivende af at skulle tale med mig om byens kaserneforhold, men i virkeligheden kun for at sige mig, at under en situation som den tænkte var vor stilling yderst alvorlig. Vi ville aldeles ikke tilstrækkelig hurtigt kunne jage de fremmede bort, fordi vi normalt næsten aldrig har soldater i garnisonsbyerne, der kan tage kampen op mod et våbenøvet frivilligt korps. Som ordningen nu er, kan garnisonsbyerne herved »tages på sengen« af en lille flok. Thi om vinteren foregår der ikke længere rekrutuddannelse, og da består garnisonens hele mandskab kun af ca. 50 garnisonstropper (arbejdssoldater), der blot kan forrette den nødvendige vagttjeneste. Da kan vi altså slet ikke yde nogen modstand på stedet. Og i sommerhalvåret er det ikke stort bedre, thi de rekrutter, vi har inde fra maj til november, kan først være blot til nogenlunde nytte mod slutningen af rekrutuddannelsen, og selv da vil deres værdi være tvivlsom, idet de da under en kamp vil være at sammenligne med skoledrenge, der umiddelbar efter deres udskrivning af skolen selv skulle overtage undervisningen.

At føre dem ud til en regulær våbenkamp mod mænd, der har deltaget i verdenskrigen, ville da betyde nedslagtning af disse unge, ganske uøvede soldater. Da Danmark imidlertid ikke kan foretage en regulær mobilisering i grænseområdet, bør vi i al stilhed indkalde 4 à 500 hjemsendte såkaldte a-1 soldater — altså dem, der er hjemsendt med det bedste vidnesbyrd både for militær dygtighed og god opførsel. Af dem skulle man danne et »sønderjysk kriseværn« eller lg. og straks gå i gang med at give dem den samme uddannelse som befalingsmandselever og så iøvrigt beholde dem inde, indtil uroen drev over. Et sådant korps af det bedste menneskemateriale under daglig fortsat øvelse ville kunne sikre grænsen mod krænkelse af de frivillige korps syd fra, som man må regne med. Udgifterne vil i virkeligheden ikke blive særlig stor, da man desværre må antage, at størstedelen af de påtænkte indkaldte dog går arbejdsløse og altså skal have understøttelse, der kan spares under indkaldelsen.

Jeg bemærkede hertil, at hvis tanken skulle gennemføres, måtte det ske yderst stilfærdigt. Korpsset burde intet navn have, og der skulle ikke afgives nogen officiel meddelelse om dets oprettelse. Man skylder jo — hvis finansudvalget i stilhed kunne enes om sagen — ikke nogen regnskab, og man kunne lade den stedlige befolkning leve i den tro, at der blot var tale om en foranstaltning i henhold til den nye garnisonsordning, som jo nu først skal føres ud i livet. Disse betragtninger var vedkommende helt enig med mig i, og efter at have overvejet sagen, refererer jeg den nu for Dem, idet jeg tilføjer, at det ikke skulle være regeringspartierne fremmed at gennemføre den foreslåede foranstaltning, hvis man mener, der er anledning dertil. Vort parti har altid sagt, at vi ikke skal føre krig, men kun være i stand til at tage kampen op mod »væbnede korps og organiserede bander«. Nu synes vi netop at stå over for disse »korps og bander«, og det er da berettiget at forvente, at regeringen virkelig viser, at den vil gøre det nødvendige for at kunne løse den militære opgave, som den har på sit program. Store dele af den sønderjyske, krigserfarne befolkning, der iøvrigt slet ikke tilhører regeringspartierne, deler regeringens syn på Danmarks indskrænkede militære evner, men de venter sikkert også til gengæld energiske foranstalt-

ninger for at kunne løse den mulige grænsebevogtningsopgave, så man kan se, at der er alvor i regeringens militærpolitik.

Endelig vil jeg benytte lejligheden til over for Dem at omtale sindstilstandene i Nordslesvigs befolkning, efter at nazisterne har sejret. Det må da straks siges, at dette har givet tyskerne en så sikker tro på at komme tilbage til Tyskland, at den samtidig med at synes urimelig, dog kan være farlig nok bl. a., fordi den indgiver dem kraft til handling, der giver sig udslag i oprettelse af flere og flere tyske privatskoler og andre tyske foranstaltninger. Denne tro kan tænde nyt håb blandt de mange svage, der havde indrettet sig på en fremtid i Danmark for sig og deres efterkommere. Nu vækkes med fagre ord erindringen om den »gode tyske tid«, og det går som en stille hvisken fra hus til hus i Tønders små sidegader, hvor de »alteingesessene« småborgere har til huse: »Vi bliver tyske igen — vi kommer igen ind i det store folk med de rige muligheder«. Man oplever, at sådanne folk i fuld alvor siger til deres danske husfæller: »Nu bliver Tønder snart tysk, men så skal vi nok behandle jer godt, for danskerne har været gode mod os siden genforeningen«. — Eller man hører i togene ældre besindige bønder tale om, hvor vidt »udløsningen« kommer straks, eller om der vil gå et par år endnu.

Det værste er, at alt dette har sin stille indflydelse i mange danske sind, der efterhånden vænner sig til den tanke, at grænsen ikke *kan* fastholdes. Man oplever, at folk derfor ikke vil købe ejendomme i grænseområdet, hvor en dansk bebyggelse netop er nødvendig, at et dansk amtsrådsmedlem fra den nordlige del af Tønder amt stiller sig imod vejanlæg i den sydlige del, »som tyskerne alligevel snart tager tilbage«. Det er naturligvis farligt, om en sådan sindsindstilling får lov til at brede sig; thi troen på, at grænsen ikke kan holde, kan let betyde tab af vilje og evne til virkelig at hævde den, når opgøret i form af f. eks. en forventet ny afstemning skulle komme. Er grænsen først opgivet i alles sind, er den halvvejs opgivet i virkelighed.

Overfor dette må Danmark vise, at riget fastholder grænsen, og det kan bl. a. ske ved, at det sønderjyske jordlovsudvalg ikke af et småligt landbrugsministerium hindres i den store opgave at købe jord og oprette nye hjem i grænseområdet. Hvis der foretages sådanne jordopkøb, vil befolkningen se, at Danmark frem-

deles tror på grænsen, og vil da også selv fatte nyt mod til at bo og bygge i landet. Endnu kan håbet og troen let fastholdes og genrejses, for man må naturligvis også regne med, at stormløbet fra syd kan virke som en indsprøjtning, der vækker den slumrende selvhævdelse, således som resultatet også blev af Vogelgesang-mødet i sin tid. Dette erfarede jeg ved et stort idrætsstævne i Haderslev i søndags. Ved den festlige afslutning rejste en efter en af amtets unge bondesønner sig op og udtalte deres harme i anledning af borgmester Sievers' tale. »Vi har længe talt om krise. Nu lader vi den tale fare og siger til tyskerne: Når I løber storm imod grænsen, så skal I få lov at løbe panden imod atter og atter. Det skal vi vise Jer; thi I skal vide, at det ja, vore fædre gav Danmark på afstemningsdagen, det står vi unge ved i usvigelig troskab.« Dette var tonen, og sådanne ord har deres opbyggende værdi, men hvordan går det, når de unge kommer ud til en grå hverdag med små fremtidsmuligheder i en tid, der er ond mod dem, der vil bygge hjem og være sig selv. Ja, da kan modløsheden komme, og da kan lokkende toner om Tyskland med de store muligheder, høje priser på bonden produkter o. s. v. øve virkning. Vi må derfor gøre noget netop for de unge ved, som direktør Hammerich foreslår, at give dem lettest mulig adgang til jord i grænselandet, hvis sikre garanti for en dansk fremtid de som bosiddende bønder da vil blive. Ved opkøb af jord vil man måske støde på vanskeligheder med hensyn til prisen, der ofte har været anset for at være for høj hernede. Mange køb er af den grund ikke blevet til noget, og i visse tilfælde har der vel ikke været stort at sige dertil, idet der naturligvis også skal tages økonomiske hensyn. Men der er desværre også sørgelige eksempler på, at man har opgivet jordkøb, der national-politisk set ville have været af den største værdi for os, og når sådanne køb ikke er blevet gennemført, kan man som årsag bl. a. finde manglende planmæssighed og overblik i Danmarks genforeningspolitik. Så alvorlig, som situationen nu er, bør spørgsmålet om prisen på jord trænges i anden række. Når talen er om at fastholde landsdelen — altså om en eksistenskamp — må vi have råd til at sælge den måske for dyrt erhvervede jord med tab, således at de unge, der skal dyrke den, kan sidde i den økonomiske tryghed, som ikke mindst i Danmarks egen interesse bør præge grænsebefolkningen. Jord-

opkøb er et forsvarsmiddel, om hvis rentabilitet der ikke må tales for meget. Hvem venter udbytte af de store militærudgifter, som en krigerigsk hævdeelse af landet vil medføre. Man er så indstillet på, at der hertil naturligvis må bruges millioner, der aldrig kommer igen. Hvordan kan man da stille sig så uforstående over den tanke at ofre nogle få hundredtusinde på jordopkøb, der for Danmark dog vil betyde en sådan sikring af grænseområdet, som selv det størst mulige militærapparat ikke kunne yde. Hvorledes kan vi overhovedet betænke os på at tage landet i besiddelse og lade bondens børn rejse deres hjem på jorden for dermed at gennemføre og sikre den virkelige genforening. På baggrund af de mange forskærtsede muligheder i Sønderjyllands historie, må vi nu gribe beslutsomt til og løse denne opgave, hvis afgørende betydning alle er enige om.

Hvis vor grænse er ved at blive opgivet i visse svage danske sind, gælder det om, at vi ved vore handlinger med kraft tilkender, at den skal fastholdes. Ved grænsedragningen blev der fra dansk side vist et sådant mådehold, at jeg synes, vi måtte miste vor selvagtelse, om vi da nu ikke også hævdede den med alle forsvarlige midler.

Med ærbødig hilsen

Deres hengivne
(sign.) A. Torp.«

MINDEORD

Lærer Alfred Torps sidste optegnelse er dateret den 4. april 1933. Den begivenhedsrige sommer har ikke levnet ham tid til at skrive dagbogsnotater, og derfor kan vi nu ikke læse hans egne referater af de vigtige forhandlinger og møder, han var med i for at skabe et værn mod den frembrusende nazistiske bølge. Det var planen, at han med udgangen af 1933 skulle tage sin afsked som lærer for at overtage en vigtig post i det nationale arbejde. Men da han den 3. december 1933 var på vej hjem fra en forhandling herom med H. P. Hanssen, blev han, formentlig henfaldet i dybe tanker, udsat for et automobilsammenstød i det uoverskuelige og berygtede Raved-kryds, og han mistede livet herved.

I Sprogforeningens Almanak hylkede vennen, amtslæge, dr. Lausten-Thomsen, hans minde i følgende ord:

»Kun få år fik han lov til at udføre sin gerning, men den blev så omfattende, at danske mennesker mindes ham med stor tak, så sorgen ved hans død blev ikke blot som ved en god dansk mands bortgang, den blev tillige sorg for gerning, der ikke blev udført, men som vi med føje ventede på.

Torps minde vil blive bevaret i Sønderjylland. Vi synes, at vi så dårligt havde råd til at undvære hans kløgt, hans retsind, hans arbejdsevne, hans frisind, hans lyse og smukke personlighed«.

Og før Torps bære blev ført bort fra Tønder til fødebyen Nørre Sundby, holdt amtmand, lensgreve O. D. Schack en tale, der på smukkeste måde karakteriserer Torp som menneske og lærer, og som derfor også skal afslutte hans værdifulde optegnelser:

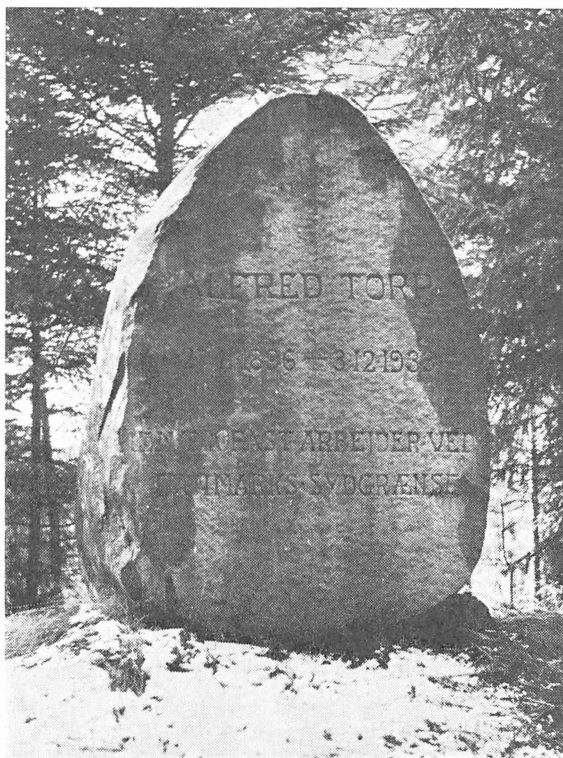
»På skoledirektionens vegne vil jeg mindes og takke den mand, der som dansk lærer ved byens tyske skole ved elskværdighed og retsind vandt børnenes kærlighed og lærernes venskab.

Også på skolevæsenets område nåede hans interesse ud over den egne skolegård.

Interesseret som han var i et sundt og moderne skolevæsen, har han ofte fremsat sine meninger derom, både i fagpressen og på lærermøder. Ved siden af at være saglig var hans opfattelse altid velbegrundet, og hans navn havde derfor en god klang i den danske skoleverden.

Dette er kun en del og næppe den største af det, vi mistede ved lærer Torps uventede bortgang. Byrådet vil savne et dygtigt medlem, der havde en fremragende andel i de for Tønder så vigtige indlemmelses- og kasernespørgsmål, og byen har mistet en nidkær talsmand, når det gjaldt om at føre kommunens anliggender frem i hovedstaden.

Men det, som navnlig, og fra så godt som alle sider, fremhæves om den afdøde, det er hans indstilling overfor grænselandet og de opgaver, han der havde foresat sig, ja, tildels allerede havde løst. Han gik til arbejdet, besjælet af en ren idealisme, men tog fat på det på den sagligste måde. Han kendte Slesvigs historie bedre end de allerfleste og navnlig havde han, da han i 1920 øjnede sin opgave hernede, studeret tiden mellem krigen 50 og 64 som et vigtigt grundlag for en ny og rigtigere opfattelse.

*Mindesten for Alfred Torp i Højbjerg plantage. På stenen læses: „En trofast arbejder ved Danmarks sydgrænse“.
Fot. A. Gabs, 1965.*

Med åbent sind og redelig vilje til at opfatte forholdene, som de var, og ikke som han ønskede dem, studerede han nationalitetsbrydningerne her i landsdelen, syd for grænsen og ikke mindst på rejser i andre lande med lignende forhold. Han var derved allerede nu bleven en autoritet på mindretalsspørgsmålenes område, der mere og mere blev opsøgt af de ofte betydelige repræsentanter fra andre mindretal og andre folk, der ville studere spørgsmålet her, og hans opfattelse og beretninger havde vægt på grund af deres saglighed, grundighed og det sunde omdømme, der prægede dem.

Men denne dygtighed var det ikke alene, der gjorde ham egnet til at bo i en grænseby som Tønder. Her, hvor kærligheden til land eller nationalitet er tilstede, enten den giver sig synlige ud-

slag eller virker som en stille, men stærk understrøm, ville han ikke have kunnet gro, dersom det ikke havde været hans varme fædrelandssind, der havde drevet ham til at blive sit land en hjælper og vejleder på en jordbund, hvor gode hensigter ikke er nok, men et nøje kendskab til forholdene må vejlede den gode vilje.

Derfor kunne han også forstå den tilsvarende nationalitetsfølelse hos den anden side, og han havde lov til at regne med, at hans ønske om at løfte forholdet mellem danske og tyske op i det højere plan, hvor stærkt og godt fra begge sider kan mødes, også ville agtes eller deles af hans tyske medborgere.

Han var rigt udrustet som få til at betyde noget godt her i grænsebyen. Det venlige, rolige og gode, der lå i hans sind, har måske få haft bedre adgang til at blive fortrolig med, end hans tyske skolebørn, og den gråd og sorg, hans død har forvoldt dem, er sikkert så dybtfølt som hos nogen voksen.

De, der fik lov til at følge hans gerning henede, måtte beundre hans tanke og dømmeevne, der var som en klar flamme og var parret med en ganske upersonlig given sig hen til sagen, der lå ham på hjerte. Vi, der således kom i nærmere berøring med ham, kunne ikke andet end blive hans venner og følge hans stræben med stedse voksende forhåbninger.

Ja, det, der syntes at særpræge ham mest, ung som han så ud, og med noget næsten barnlig-renligt over sig, var, at han tiltrods for sin mandige og målbevidste gerning og det meget, han allerede havde udrettet, havde det tilfælles med børnene, han underviste, at han havde fremtiden for sig. Der var få, måske ingen, af hvem man her ventede sig mere — og nu står vi ved hans kiste med savn og bristede forhåbninger.

Derfor tegner vi billedet af hans evner og stræben så rent og skønt, vi formår, for at ungdommen i grænselandet kan være et skønt forbillede rigere.

Men han er nu der, hvor grænsens sang ikke når hen og hvor alt det, der her fyldte og optog ham, svinder bort som skygger. Ville han se tilbage på det, han forlod, så var måske af alt, børnenes tårer det minde, han helst ville tage med sig på det langsomme tog ud af byen, hvis gode danske borger han var.

Så siger vi da farvel, og tag så vor, tag det Sønderjyllands tak, som du tjente så godt, med på vejen.«

Problemer omkring »Præsident« Topff

Af Kaj Rolfsen Nissen.

»Og vi, som dengang allerede var kommet hjem fra krigen, var jo de store begivenheder så meget på afstand, at det kun er de små, vi kan fortælle om, men noget oplevede man da herhjemme også«. Denne bemærkning, fremsat af fhv. gårdejer Ernst Christensen med henblik på Bruno Gustav Eugen Topffs styre af Als i novemberdagene 1918, er et udmærket rygstød, når man sætter sig til at behandle dette emne. Den drager nemlig grænserne om en begivenhed, der ellers nemt kunne forsvinde i den tids umådelige omvæltninger. Den lader en i ro med den lokale hændelse, den er møntet på, og som det her drejer sig om, uden at man samtidig behøver at forsluge sig på hele verdenskrigen og på den tyske revolution.

For hvad der skete på grund af Bruno Topff, det skete på Als og så at sige kun for alsingerne, der jo bogstaveligt talt blev afgrænsede som et selvstændigt folk. De 3 novemberdage ville fuldstændig forsvinde, skulle man betragte dem under storpolitisk vinkel, begivenhederne dengang var for voldsomme til, at dette skulle kunne betyde noget. Der blev ikke skudt, ikke dræbt; de hektiske begivenheder, der alligevel forekom, fik et præg af farce. Det hele var som en smule krusning, der, inden den rigtigt kunne begynde at skimtes, blidt glattedes ud igen.

Men betragtet indefra bliver sagen straks en anden. Man kan endnu i dag ikke komme uden om den, hvis man beskæftiger sig blot en smule med den alsiske historie.¹ Den danner lige som en ujævnhed, man støder imod, når man bevæger sig tilbage i tiden forbi dette punkt. Man opholdes hver gang og synes, man må

Artiklen blev tildelt 1. præmie i den af Historisk Samfunds amtskreds for Sønderborg amt udskrevne konkurrence.

beskæftige sig specielt med dette. Og får man således lyst til at spørge, findes der stadig folk, der oplevede det og kan berette om det skete. Her må især nævnes Ernst Christensen, der har været ualmindelig beredvillig til at viderefortælle sine oplevelser.

Der har været gjort en del ud af stoffet i pressen, der dog ikke altid har holdt sig ganske objektivt til sagen. Desværre er der derved opstået en del unøjagtigheder i overleveringen om Bruno Topffs styre. Spørgsmålet er også vanskeligt, der er en mængde konkret at finde om tiden, og især er der en mængde anekdotestof at hente. Der er nok af fornøjelige ting at berette om, men hvis man direkte stiller spørgsmålet: hvad var der egentlig med Bruno Topff, så er svaret ikke helt ligetil.

Man kan finde mange forklaringer rundt omkring, men de er modstridende og ofte ganske usande. Især hersker der stor tvivl om datoerne og om Topffs afgang fra sit embede. Dette vil jeg senere komme ind på. Desuden er der aldrig foretaget en nøjere sammenfatning af begivenhederne, ej heller er der forsøgt nogen vurdering af det skete. Denne artikel skulle så være et svagt forsøg på at trænge en smule bag om begivenhederne, således at der, hvor tvivl hersker, snarere sluttes med et spørgsmål, end med et svar, idet et spørgsmål vil virke nok så igangsatte. —

Baggrunden og betingelsen for Topffs styre var den tyske revolution. Matrosernes oprør i Kiel satte hurtigt skred i sagerne ud over riget, man kunne hurtigt blive enige om, at kejserdømmet havde levet sin tid ud, og at et nyt styre måtte til. Ideen om arbejder- og soldaterrådene som den øverste offentlige magt blev overalt optaget med begejstring, og mange dage varede det ikke, før arbejderne og soldaterne, de fleste steder ublodigt, var kommet til magten. Mandag den 4. november samledes det første arbejder- og soldaterråd i Kiel, og allerede den 10. blev hele Tyskland under ét udråbt til republik. Den 11. fulgte så kapitulationen.

Om denne første revolutionsdag i Kiel, hvor rådet samledes, melder »Dybbøl-Posten« af 5. november følgende under »Nyeste Efterretninger«:

»Et Arbejder- og Soldaterraad i Kiel. — Det røde Flag paa Krigsskibene.

Kiel, Tirsdag. Om Stillingen i Kiel meddeles: I Gaar har der dannet sig et Arbejder- og Soldaterraad, hvori der ogsaa sidder

*Bruno Topff. 1920.
(Foto: Sønderborg Slot).*

Delegerede for begge de socialdemokratiske Partier. Den offentlige Magt er gaaet over i Arbejder- og Soldaterraadets Hænder, som har paataget sig at sørge for Sikkerhed og Orden i Byen.

Paa Krigsskibene vajer det røde Flag. Officererne har afgivet deres Vaaben.

I Aftes fandt der et Fællesmøde sted af Repræsentanter for det hidtilværende Militærguvernément og for Arbejder- og Soldaterraadet med Statssekretær Haussmann og Rigsdagsmand Noske, som var indtrufne fra Berlin; man drøftede der en Anordning af Tingene. Forhandlingen fortsættes i dag.«

Det røde flag vajer, og matroserne har taget magten fra de officerer, der ønskede, at hele flåden skulle stikke ud i Nordsøen, for at man i rum sø kunne dø en »død i skønhed«. Det blev nu ligefrem en betingelse fra rådets side, at ingen skibe måtte gå til søs! En sådan udskejelse her til slut kunne man dog ikke finde sig i.

Onsdag formiddag har »Dybbøl-Posten« en ny meddelelse om tilstandene i Kiel:

»Soldaterraadet, som Rigsdagsmand Noske er traadt i Spidsen for, har begyndt at løse de organisatoriske Opgaver, som det er stillet over for, i Særdeleshed at ordne den offentlige Sikkerhedstjeneste. Arbejdet foregaar i Fællesskab med de tidligere Kommanderende i Guvernementet. Dæksofficerer, Feltweblere og Underofficerer forbliver i deres Embeder, men staar under Soldaterraadet. Naar Officerer træffes paa Gaden, bliver de tagne i Sikkerhedsarrest. Husejerne har faaet Anvisning om at holde Vinduerne lukkede.«

Man har allerede fået form og hold på revolutionen, og allerede nu har Noske, der skulle komme til at betyde så meget for revolutionen gennem hele dens længde, sat sig i centrum. Man kan udmærket arbejde sammen med officererne, blot disse kan finde sig i at være underordnede og adlyde rådets instrukser. Såvidt er tingene nu kommet i Kiel den 6. november, fra hvilken dato de får en hastig udvikling.² Den 7. november har rådene overtaget magten i byer som Cuxhaven, Eckernförde, Rensborg, Flensborg og Aabenraa. Samme torsdag kommer også Sønderborg med. Og som bølgen således skyllede nordover, forplantede den sig hurtigt ned over og ud over hele Tyskland. Først den 8. november har »Dybbøl-Posten« en meddelelse i spalterne om revolutionen i Sønderborg. Man finder her intet udtryk for, at der i Sønderborg skulle være sket noget, der ikke havde fundet sted i alle andre byer. Man finder ikke Topffs navn, revolutionen synes at gå sin egen anonyme gang som alle andre steder. Også denne meddelelse bør citeres i sin helhed, da den er både interessant og vigtig. Nyheden er nu kommet ind i rubrikken »Omvæltningerne«:

»I Sønderborg har der Onsdags Eftermiddag ligeledes dannet sig et Soldaterraad i Tilslutning til et Møde, der fandt Sted paa Marinestationens Eksercerplads, og hvori ogsaa Medlemmer af den derværende Forstærkningsbataillon deltog. Efter hvad Borgmester Dr. Petersen i Onsdags Aftes meddelte i et Byraadsmøde, har Soldaterraadet overtaget den offentlige Magt i Byen og skal sørge for Opretholdelsen af Ordenen. Roligheden er paa ingen Maade blevet forstyrret. Marineposter med hvide Armbind har besat Banegaarden, Brovagten og Posthuset. Patrouiller drager

gennem Gaden. Civilmyndighederne forhindres ikke i deres Virksomhed. Der er udstedt Forbud mod Udsækningen af Spirituoser, Danseforlystelser og Koncerter.«

Som man kan se, er der stor lighed mellem begivenhedernes udvikling i Kiel og Sønderborg. Rådet får hurtigt og uden stort besvær magten, alting forløber begge steder roligt. Det samme er tilfældet alle andre steder mellem Sønderborg og Kiel. De vigtigste punkter besættes, det kejserlige tyske flag erstattes af den røde fane, officererne må træde i tjeneste som ordonnanser.

Der er den forskel mellem Sønderborg og Kiel, at rådet i Sønderborg var en reproduktion af Kiels. Det er endog sandsynligt, at sammensætningen af Sønderborgs råd var dikteret fra Noske i Kiel. Ihvertfald har nok Topff fået besked om at sætte sig i spidsen for rådet.³ I det hele taget var dette en af grundene til, at revolutionen forplantedes så let og hurtigt. Det gik nogenlunde smertefrit, fordi Noske over alt sørgede for at få revolutionen lagt ind i sikre baner fra starten af. Bestemte mænd blev betroet ledelsen af rådene samt gennemførelsen af revolutionen under opretholdelse af al ro og orden.

Således trådte Oberschneidergast Bruno Gustav Eugen Topff den 7. november 1918 i spidsen for soldaterrådet og den lokale del af den tyske revolution i Sønderborg, skønt han endnu dagen i forvejen havde ligget i sin seng på feltlazarettet, syg af den tuberkulose, der ret snart skulle gøre det af med ham. Begivenhedernes bratte, revolutionære vending gjorde ham i en hast så rask overfladisk set, at han kunne kaste sig ind i sine lederopgaver.

Men hvorvidt Topff var og udgav sig for andet end leder af soldaterrådet, eller om han satte sig fuldstændig ud over dette og opkastede sig til den præsident, han stadig lever som, er et meget stort spørgsmål. Han omtales i dag som »præsident«, og det er denne betegnelse, der har holdt mindet om ham levende, men aviserne fra dengang benævner ham aldrig som andet end »Oberschneidergast« eller »leder af soldaterrådet«. »Dybbøl-Posten« nævner endda overhovedet ikke hans navn før et par dage efter, at han er trådt af, og da kun rent forbigående.

Det er mærkeligt, at en sådan begivenhed ikke skulle have sat sig spor i den altid vågne presse. Ganske vist må man tage i betragtning, at aviserne var under censur, »Sonderburger Zeitung«

nok så meget som »Dybbøl-Posten«, og at de derfor nok tog lidt forsigtigt på det ikke helt eentydige materiale, Topffs lederskab afgav. Men Topff har altså ihvertfald ikke brugt det ellers så gode middel, pressen, til at slå fast, at nu havde man at betragte ham som enehersker og præsident over republikken Als. En antydning af en sådan opfattelse ligger dog måske i annoncen på modstående side, hvor Topff i sin garanti for borgernes liv og gods pludselig anvender jeg-formen.

At Topff havde tiltaget sig mere magt, end man havde tiltænkt ham, fremgik af den kendsgerning, at soldaterrådet faktisk ikke havde noget at skulle have sagt før efter den 9., dagen efter Topffs afgang. Ligeledes tyder det, at der først den 10. blev dannet et arbejdsråd i forbindelse med soldaterrådet på,⁴ at Topff med sine uofficielle magtbeføjelser havde hindret udviklingen i at gå helt, som den var planlagt fra Kiel. Han handlede på egen hånd, da han afspærrede øen og forbød udførsel, og han slettede Noskes navn på et opråb og satte sit eget i stedet, men om dette betød, at han gav sig disse høje præsidentbeføjelser, er højst tvivlsomt.

Hans afspærring af Als kan udmærket forstås sådan, at han simpelthen ville sikre sin lille revolutionære del af riget fra at svinge tilbage til de gamle tilstande igen. At han slettede Noskes navn fra opråbet, behøver ikke at betyde andet, end at han ønskede at understrege, at det var ham, og ikke Noske, der sad som leder af det soldaterråd, der havde hånd i hanke med udviklingen netop i Sønderborg.

Det kunne se ud, som om hans bestræbelser simpelthen var gået ud på at sætte alt på rette plads på det sted, hvor han nu sad. Derfor kunne han også med roligere i sindet trække sig tilbage som leder af rådet, da revolutionen uigenkaldeligt var gennemført over hele riget. Og dette var faktisk, hvad der skete. Topff blev ikke afsat af soldaterrådet eller af nogen international kommission. Soldaterrådet havde faktisk ikke skyggen af magt, så længe Topff sad ved rospinden, og den internationale kommission for Slesvig trådte først i virksomhed i 1920. At Topff trak sig tilbage fremgår klart af en oplysning i »Sonderburger Zeitung« under »Orts- und Kreisnachrichten« den 11. november. Heri hedder det, at soldaterrådet lørdag den 9. november om eftermiddagen afholdt et møde for garnisonen i eksercerhuset ved

Beschlüsse des Soldatenrates.

Die Verpflegung wird in der bisherigen Weise geregelt.

Es ist Sicherheit geschaffen worden, daß eine ordnungsmäßige Nahrung der Nahrung erfolgt.

Den Anordnungen der gewählten Soldatenräte der einzelnen Formationen ist im Interesse unserer Sache Folge zu leisten.

Der Arbeitsdienst in der Gazonstalt, dem Elektrizitätswert, beim Einladen der Säge mit Lebensmitteln ist unbedingt weiter zu leisten, bis eine anderweitige Regelung getroffen wird.

Einstimmig ist vom großen Soldatenrat beschlossen worden, daß der militärische Sicherheitsdienst in der Dittsee voll aufrecht erhalten wird.

Die Ruhe und Ordnung auf den Straßen ist unbedingt zu bewahren. Der große Soldatenrat fordert, daß jedes unbelagte Waffentragen unterbleibt. Munition ist von den Delegierten zu verwahren.

Stoffkassen haben sofort alle Waffen bei der nächsten militärischen Dienststelle abzugeben.

Patrouillen sollen nur auf Anordnung des Soldatenrats gehen.

Sämtliche Anordnungen des Soldatenrats haben die Unterschrift des Vorsitzenden des Soldatenrats zu tragen.

Der Soldatenrat macht es allen Kameraden zur dringenden Pflicht, im eigensten Interesse nur solche gezeichnete Anordnungen zu befolgen, diese aber unbedingt und sofort.

Sonderburg, den 7. Nov. 1918.

Soldatenrat Sonderburg.
ges. Topff.

Ich leiste für das Leben und Gut der Bürger volle Garantie

Die Jagdverpachtung

der Gemeinde Klitting findet am Dienstag den 12. Nov., nachm. 3 Uhr, in „Katorzeenkub“ statt. Die Pachtbedingungen werden im Termin nochmals bekanntgegeben.

Klitting, den 8. Nov. 1918.

Der Gemeindevorsteher.
E. Hansen.

Befehl des Soldatenrates.

Es wird der Zivilbevölkerung zur Pflicht gemacht, Zugsblitze und Kinder vor allem von der Straße fern zu halten. Die Zivilbevölkerung hat nur zu den notwendigsten Befragungen die Straße zu betreten.

Im Interesse der Zivilbevölkerung ist es erforderlich, alles zu vermeiden, was dieselben zum Nachteil gereichen kann.

Jeder Hausbesitzer hat für Schließung der Fenster zu sorgen und ist verantwortlich für eventuelles Schließen.

Zwiderhandlungen werden streng bestraft.

Der Soldatenrat.

Vom 11. d. Mts. ab wird in den hiesigen Geschäften auf die Lebensmittelmarkt

„C November 1918“

125 Gramm Käse

abgegeben.

Der Kleinhandelspreis beträgt für Käse 1,40 M je Pfund.

Warenempfang für die Geschäfte am Sonnabend den 9. d. Mts., nachmittags von 2 Uhr an.

Sonderburg, den 8. Nov. 1918

Der Kriegswirtschafts-Ansichuh.

Magermilch

wird fortan, zunächst in der Geschäftsstelle der Genossenschaftsmeierei, je nach Vorrat abgegeben.

Sonderburg, den 8. Nov. 1918.

Der Magistrat.

Milch für Minderbemittelte.

Unsere Bekanntmachung vom 30. Okt. d. Js wegen Herabsetzung des Preises der Vollmilch von 48 auf 36 Pfennig je Liter für kinderreiche minderbemittelte Familien wird dahin erweitert, daß berücksichtigt werden sollen diejenigen Familien, welche 2 und mehr Kinder haben. Dabei werden wegen der Preisbestimmung auch diejenigen Kinder mitgezählt, welche bis zu 15 Jahre alt sind.

Die Beteiligten werden aufgefordert, sich bis zum 9. d. Mts. im Volkshaus zu melden.

Sonderburg, den 8. Nov. 1918.

Der Magistrat.

Udsnit af „Sonderburger Zeitung“ den 8. nov. 1918. I venstre spalte indrykning af de s. 91 nævnte „Beschlüsse“ - her med Topffs personlige efterskrift.

slottet. I dette aflagde den hidtidige leder af bevægelsen, nemlig Topff, beretning om, hvordan tingene havde udviklet sig, og meddelte, at han på grund af sin sundhedstilstand så sig nødsaget til at trække sig tilbage og lægge sin virksomhed i hænderne på en kommission, der bestod af Feldwebel Behrendsohn, der blev formand, Fubel, der blev næstformand og befuldmægtiget, samt Sarfert, der fik betroet posten som 2. befuldmægtiget.

Således sluttede Topffs regering, og datoerne er nu klarlagte, idet det hele afvikledes i dagene torsdag den 7. november til lørdag den 9. november. I disse tre dage stod Topff som den egentlige leder af flådestationen i Sønderborg og dermed af hele Als. Det var ham, der satte det hele i gang, det var ham, der varetog så godt som hele administrationen og ledelsen, og det med et så stort personligt initiativ og tilsidesættelse af alle andre magtorganer, at man bagefter måtte skrue udviklingen disse tre dage tilbage for at få kontinuitet i tingene. Den 10. november udstedtes nemlig en advarsel, der var underskrevet af Fubel og Sarfert, og som klart tilkendegav, at tingene stod i Sønderborg, som de stod over hele riget, og at der intet uregelmæssigt var sket. Samtidig må dette opråb vel også ses som en understregning af, at nu havde nye ledere for alvor påbegyndt deres opgave. Desuden forkyndte det, at freden var inde:⁵

WARNING!

Deutschland ist zur Republik erklärt; Liebknecht hat auf dem königlichen Schloss Berlin die rote Flagge gehisst.

Die Waffenstillstandsbedingungen mit England sind abgeschlossen. Nach diesem besetzt der Engländer morgen Vormittag 11 Uhr unter roter Flagge Kiel.

Durch diese Ereignisse wird an der bestehenden Ordnung in Stadt und Kreis Sonderburg nichts geändert.

Jede Störung der bestehenden Ordnung wird sofort mit Waffengewalt unterdrückt werden. Den Anordnungen der bürgerliche Polizeigewalt von der Militärmacht unterstützt.

Es droht Niemandem Gefahr, der Ruhe und Ordnung bewahrt.

Sonderburg, den 10. November 1918.

Der Soldatenrat
Fubel Sarfert

Men dette betyder afslutningen af den æra, der her behandles, så jeg vil gå tilbage til udgangspunktet og beskrive lidt nøjere, hvad der skete.⁶

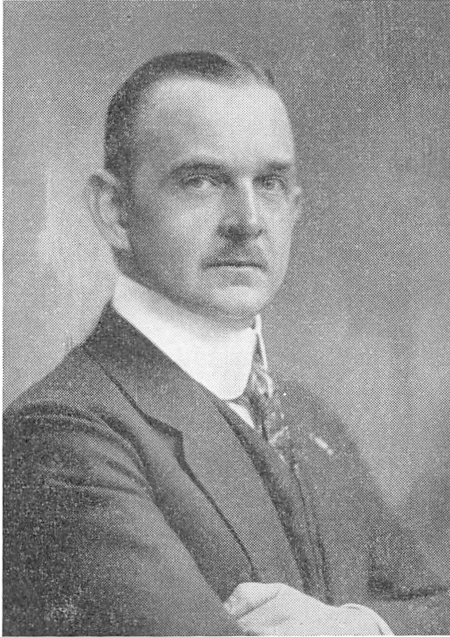
Straks revolutionen slog ind over Sønderborg, sammenkaldte Topff til folkemøde på pladsen neden for kasernen og holdt her, endnu iført sin hospitalskittel, sin første tale til befolkningen, som nu skulle gøres loyale over for et nyt styre. Samtidig overtog han i soldaterrådets navn al offentlig magt og besatte banegård, brovagt og posthus. Borgmester dr. Petersen såvel som landråd Schönberg måtte finde sig i at afgive al magt (og landråden tillige sin bil, som det vil fremgå) og forholde sig forsigtigt rådspørgende lige over for de nye mænd.

Officererne fik, som alle vegne, deres kompetence frataget og måtte enten gå i det nye styres tjeneste — uden beføjelser — eller se at klare sig af vejen, så godt de kunne. Enkelte flygtede ud i Sønderkoven, hvor de, så godt det lod sig gøre, holdt livet oppe, til Topff ikke længere sad ved magten, og revolutionen i det hele taget var gået ind i en roligere fase, hvor man arbejdede på en revolution ved sved, ikke ved blod.

Alt kom på kort tid under skarp kontrol. Der hænger på Sønderborg Slot en bekendtgørelse, hvori det under »Beschlüsse des Soldatenrates«, underskrevet Kiel den 5. nov. af Artelt og Noske, og Sønderborg den 7. nov. af Topff, gøres alment, at der er skaffet ro og orden; denne må bevares, ingen skydning må finde sted, ingen må gå med våben, alle skal arbejde for den fælles sag. Man har desuden at følge soldaterrådets anvisninger, der skal være underskrevet af Noske, hvilket altså i Topffs tilfælde ikke blev overholdt! Arbejdet ved gasværk, elværk, ved togenes indladning og fødemidlers fremskaffelse skal fortsættes uhindret. Alt dette ordnes på sædvanlig måde.

Således lykkedes det hurtigt at få tingene til at glide. Topff selv overvågede alt og ordnede nærmest det hele selv. Syg som han var, var han sprunget på hovedet ind i det meget vanskelige arbejde med at få de nye forhold til at glide og havde taget det meget på sig, der måtte blive at ordne. Hans arbejdsindsats alene må siges at være helt usædvanlig, stort som småt gled gennem hans magre hænder, der da også kun holdt i tre dage.

Han havde nu skiftet sin hospitalskittel ud og fremtrådte med et udseende,⁷ der næsten var en personliggørelse af hans egen

*Landråd Schönberg
1912-1920
(Foto: Sønderborg Slot).*

revolution: Den hvide marinetrøje har han stukket ned i de store, blå bukser; han bærer et par lange, brune læderstøvler. Marinehuen sidder langt bagude på hovedet, dens bændler dasker ned i nakken. Og over hele sin person har han en mægtig, tyk, civil overfrakke, der, da den er et par numre for stor, er smøget op ved ærmerne, så at foret stikker frem om håndledene som manchetter. Hans tuberkuløse skikkelse er således godt indhyllet og beskyttet mod novemberdagene.

Men i hans ansigt afsløres hans konstitution. Det er magert, indfaldent af det lange sygeleje, han er bleg, kun to røde pletter gløder på kindbenene. Panden er dækket af kold sved, så at de sorte hårtjavser klistrer sig til den. Egentlig kan kun hans øjne siges at vidne om den energi, der stikker i ham, de gnistrer af en pludselig opskudt kraftbølge.

Således er hans udseende nok i stand til at skabe respekt ved sin blotte koncentration og vilje. Han har alene ved sin påklædning gjort sig til noget, og denne hans fremtræden plus hans urokkelige måde at tage tingene på har nok betydet ikke så lidt for hans øjeblikkelige succes.

At Topffs opråb lige så lidt som hans udseende savnede appel, kan ses af følgende korte bekendtgørelse, der er stilet til:

Bürger von Sonderburg!⁸

Ihr habt gesehen, dass wir die Ruhe und Ordnung aufrecht erhalten.

Nochmals: Ich erwarte Abordnung, um Eure Wünsche anzuhören.

Der Soldatenrat
J. A. Topff

Der er over alt, hvor Topff selv udkaster noget, en ligefremhed, en tilsidesættelse af al tagen tilløb og en negligeren af enhver form for sideblik og spørgen sig frem. Det er den samme overrumplende fremfærd, vi genfinder i hans varetagelse af de opgaver, revolutionen stiller en leder som ham. Han lader alt ske så hurtigt, så uigenkaldeligt, som var han umådelig nervøs for, at hvis ikke tingene fik deres rette udseende i løbet af ganske få dage, ville det aldrig lykkes at give dem det. Han svang sig på denne måde langt ud over sine beføjelser og lod alt det ske for egen regning, der burde være sket i det tyske folks navn.

Jeg kan kun tænke mig, at grunden til, at han ikke blev standset eller ihvertfald irettesat, var den, at soldaterrådet, der dog ikke burde have siddet dette overhørigt, var i den grad overrumplet af denne mand, at de, der jo var et råd af udnævnte mænd, ikke kunne gribe ind, førend Topff selv havde løbet linen ud og tvunget af sin sygdom måtte give ledelsen videre.

Noget af det første, Topff måtte tage sig af, var besvarelse af spørgsmål fra befolkningen. Han holdt en slags audiens på kasernen. Samtidig med audiensen måtte han tage sig af alt det administrative arbejde, stort som småt, der nu hobede sig op, så der var fuldt op at gøre lige fra starten af.

Audiensen foregik på værelse 23, og det under udfoldelse af al ceremoniel. Døren var bevogtet af to vagtposter med opplantede bajonetter, men dog så tilpas afslappede, at de kunne tage den med ro over hver sin cigaret. Revolutionære var de, derom kunne ingen tvivl herske, deres epauletter var afrevne, det samme var sket for huens kokarde, hvor kun det røde underlag sad tilbage, revolutionens røde underlag.

Inde i værelset må der herske forvirring og travlhed, med alle

de ting, der skal ordnes. Men Topff ved, at de skal gøres, hvis der skal være nogen chance for at overkomme alt, og han kan ikke slappe af, for det er ham, der skal sætte gang i alle de andre. Og det gør man nu engang bedst ved selv at overvåge alt. Omkring to lange borde står, går, sidder og løber underofficerer, menige og andet mandskab, og på dem udkæmpes en hidsig papirkrig.

Og midt i alt dette papir, disse ordrer, bestemmelser, vedtægter, omforandringer o.s.v. o.s.v. foregår så audienserne, som vi har et udmærket billedet af fra Ernst Christensen, der selv har beskrevet, hvordan de gik for sig. Men de lader sig nok fortælle en gang til.

Den første audienssøgende er urmager Bleshøy, der tillader sig at komme med et spørgsmål fra danskheden på Als. Hvordan Topff stillede sig til dem, der var danske af sindelag? Om hans styre ville betyde anderledes betingelser for dem end for tyskerne? Topff, der, som man vil erindre sig, var tysker, og som sådan vel nok betragtede Als som tysk territorium, hvor en vis befolkningsgruppe talte dansk, altså udenlandsk, svarede, at han havde intet imod danskerne, han havde selv arbejdet et par år i Tinglev og kendte dem. Der ville ikke blive vist de to befolkningsgrupper nogen forskel. Han har jo nok ment, at ulighederne måtte man afskaffe, da de under alle omstændigheder ville komme på tværs af revolutionen, og løftet om lige behandling var ihvertfald ikke mundsvejr, for da Topff skulle til at forbyde en avis, blev det ikke »Dybbøl-Posten«, men tværtimod »Sonderburger Zeitung« — men herom senere. Altså: Topff sætter sig ud over nationale divergenser.

Den næste, eller de næste, audienssøgende er to købmænd og mellemhandlere, Kloster og Roth, der stod for leverancerne fra øen til hær og flåde. Denne mellemhandlervirksomhed havde gjort dem noget upopulære, da de nok forstod at udnytte deres privilegerede stilling. Disse to har nu købt et parti kyllinger og kaniner, som de gerne vil have lov til at udføre, inden det er for sent. Der er ganske vist udstedt udførselsforbud, men kan der ikke gives dem dispensation til denne ene leverance? Topffs svar er klart nok: udførselsforbudet gælder dem som alle andre. (Dette udførselsforbud har her oven på krigen ligefrem medført varerigelighed på øen, hvilket naturligvis nok kunne medvirke

Soldaterrådet i Sønderborg.

*Fra venstre til højre ses i øverste række: Zieze, Kruse, Wüstdorff, Krause, Pohl, Otto.
Nederst: Hempel, Scharff, Behrendsohn og Stuck.*

til at gøre Topffs styre populært. En ting som smør var der allerede ved at være rigeligt af!)

Udførsel kunne der altså ikke blive tale om, men Topff har straks en løsning på spørgsmålet: de kan levere deres kyllinger og kaniner på kasernen næste morgen, »lebendig oder tot, das ist egal«, så kan mandskabet få hønsefricassé. Det har de ikke fået i længere tid. Da de to købmænd ovenikøbet får 10 % avance på denne handel, kan også de med stor tilfredshed trække sig tilbage.

Den næste er en kaptajnløjtnant Bode, øverstbefalende for de tre krydsere, der ligger nede i havnen med et mandskab på godt og vel 1000 mand. Hans afdeling skal afsejle til Kiel, og han ønsker at forhøre sig om, hvorvidt man skal sejle under det røde flag eller under det gamle kejserlige flag. Svaret er som altid knapt og præcist: »Die Kaiserlich deutsche Kriegsflotte existiert nicht mehr, von jetzt an fahren wir nur unter der roten Flagge!«

Bode drejer omkring uden buk og går lidt stiv ud. Han er i civilt antræk, sandsynligvis har han foretrukket det frem for sin ribbede uniform. Han er ikke fri for at virke en lille smule komisk, hans skikkelse passer kun dårligt til de klæder, den nu stikker i.

Næste ind ad døren er en flyver, der lige har sat sit hydroplan ned på Alssund. Han kommer løbende ind med plakater fra Noske. Topff tager ivrigt imod dem, læser dem interesseret igennem, streger i hast Noskes navn ud, føjer sit eget under og beordrer opråbet trykt i 200 eksemplarer og ophængt på alle vigtige steder i byen.

Der er orden i sagerne, og snart efter er dette sket. Overalt i byen kan man nu læse følgende:

BEFEHL DES SOLDATENRATES!

Es wird der Zivilbevölkerung zur Pflicht gemacht, Jugendliche und Kinder vor allem von der Strasse fern zu halten.

Die Zivilbevölkerung hat nur den notwendigsten Besorgungen die Strasse zu betreten.

Im Interesse der Zivilbevölkerung ist es erforderlich, alles zu vermeiden, was derselben zum Nachteil gereichen kann.

Jeder Hausbesitzer hat für Schliessung der Fenster zu sorgen und ist verantwortlich für eventuelles Schiessen.

ZUWIDERHANDLUNGEN WERDEN STRENG BESTRAFT!

Der Soldatenrat Sonderburg

gez. Topff.

Men audiensen er endnu ikke afsluttet. En ung alsinger, Ernst Christensen, har under den forudgående del af audiensen forholdt sig rolig i et hjørne for at få det hele med, så han kan fortælle videre, hvordan det foregik! Han har i nogen tid været hjemsendt fra krigen, da han havde fået armen såret, men har nu fået genindkaldelsesordre. Han skal stille i Flensborg den 11. november. Han kommer for at spørge, hvad han skal stille op med denne indkaldelse, som tingene nu står? Topff er igen hurtig og klarer sagen med et: »Geh nach Haus zu Mutti, Kamerad, Sie können wir nicht mehr brauchen, Sie kommen nicht mehr in den Krieg.« Hvilket var et ganske glædeligt udfald på den sag.

Man kan alene af denne audiens slutte, at Topff var en mand med hurtig dømmekraft. Han forstod at få tingene sat på plads

og at undgå forsinkelse af vigtige ting, samtidig med at han ikke lod sig forsinke af uvigtige. Hans afgørelser og svar var præcise og hurtige, han syntes næppe at kende til tøven. Det var næsten som noget planlagt, som noget der altid havde eksisteret på bunden af hans sind og nu blot trådte frem som en kendsgerning.

Man kan tænke sig, at han altid har gået og luret på denne chance (og vel også havde arbejdet sig frem mod den, siden det netop blev ham, der udpegedes til leder af rådet), man kan forestille sig ham i den rolle, han altid har gået og indstuderet og memoreret på, og som han nu pludselig, ved skæbnens tilbøjelighed, har fået lejlighed til at spille. Og han spiller den på fortrinlig vis, uden vaklen, og overbeviser fuldstændig sig selv som sine omgivelser.

At han forstod at dupere folk, ville stå klart for den, der kunne have set ham komme kørende ned ad Perlegade. Fredag den 8. november var Topff rundt i byen for at aflægge bankerne et besøg, og til det formål havde han anskaffet sig den eneste bil, der var i køreklar stand på hele Als, nemlig landråd Schönbergs Opel. Dette har nok frydet en del borgeres, ihvertfald dansk-sindede borgeres, hjerter, eftersom landråden ikke stod alt for højt i deres agtelse. Hans politik var ikke helt efter befolkningens tarv.

I denne Opel, med de skinnende bremsesiddende udenbords, sad Topff alene på bagsædet, tronende for at fylde og se ud af mest muligt. Fra køleren vajede en rød fane, og bag på vognen på bagagebæreren stod to soldater med opplantede bajonetter, noget uvante med at holde sig oprejst på en bil, der kørte med god fart hen over toppede brosten. På forsædet ved siden af chaufføren sad endnu en soldat med opplantet bajonet, så i det store og hele var det en slet ikke dårligt iscenesat demonstration.

Topff kom kørende oppe fra Perlegade og gjorde nu holdt foran Folkebanken, som han begav sig ind i for at kontrollere kassebeholdningen. Da det var overstået, kørte han tværs over gaden til Schleswig-Holsteinische Bank (hvor Handelsbanken har haft til huse indtil fornylig), hvor det samme fandt sted. Derefter kørte han videre ned ad Perlegade på vej til nye opgaver.

Snart efter tilkaldtes direktørerne for banker og sparekasse for på soldaterrådets anvisning at betale en bestemt sum af beholdningen til rigets styrelse. Der var orden i sagerne.

Den samme orden ønskede revolutionslederne at finde hos pressen, der helst skulle udtrykke sig forsigtigt og diplomatisk, og ihvertfald ikke måtte skrive imod revolutionen. Det, der skete, var i det hele taget et noget kildent spørgsmål at komme ind på, og »Sonderburger Zeitung« havde på dette punkt ikke taget sig nok i agt. Det havde aftrykt en artikel fra »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« af fyrst Bülow om kejserspørgsmålet, og den var faldet Topff for brystet.⁹

Derfor havde han torsdag aften henvendt sig på redaktionen for at få nøjere klarhed over den artikel. Da redaktørens svar (og forsvar) ikke havde stillet hans harmdirrende vrede, havde han hamret sin pistol i bordet og afgjort sagen på sin sædvanlige korte manér: »Räsonnieren Sie noch! Verboten!«

Det blev dog ikke ved dette. Fredag formiddag protesterede redaktøren endnu en gang, og han må have protesteret på rette sted, for forbudet blev indskrænket til, at der indførtes forcensur over bladet. Dog: fredag aften var Topff der igen. Censuren var ham ikke nær nok, han forlangte under trussel af forholdsregler, såsom standsning af bladet, beslaglæggelse af trykkeriet til egne formål etc., at bladet skulle stille sig ubetinget under hans magt. Nu blandede landråd Schönberg sig dog i striden, og ved hans mellemkomst lykkedes det at undgå voldsomme forholdsregler. Kun forcensuren blev opretholdt. Allerede tirsdag den 12. november ophørte den.

Der var voldsomt røre i vandene. Redaktøren for »Sonderburger Zeitung« var naturligvis rasende over Topffs indblanding i bladets interne forhold og erklærede bagefter, at man naturligvis ikke på nogen måde havde kunnet finde sig i den påtænkte samvittighedstvang. Det gik nu altså ikke så vidt, men man kan ikke nemt forestille sig, hvad redaktøren kunne have gjort for at forhindre en standsning af bladet. Landråden var ganske vist villig til at intervenere, men han havde dog til syvende og sidst kun magt som mellemmand, som den der kunne forsøge at få parterne til at komme, om ikke godt, så dog tåleligt ud af det med hinanden.

I »Dybbøl-Posten«, der helt slap for den slags mellemspill, sporer man kun en svag forundring over det skete. I en notits den 9. november nævnes, at »Sonderburger Zeitung« er udkommet under soldaterrådets forcensur. Det bemærkes, at det åben-

bart drejer sig om et undtagelsestilfælde. Man er på »Dybbøl-Posten« ikke helt klar over, hvad der egentlig er sket, ihvertfald forstår man ikke baggrunden. Direkte censur af bladene synes ifølge dette ikke at have været helt almindeligt.

Topff var og blev noget for sig selv, meget opfarende, når det gjaldt, hidsig indtil det uoverlagte og opsat på at få tingene rettet ind, sådan som han selv havde forestillet sig, det var bedst. Hvad han havde sat sig i hovedet, skulle gennemføres. Nu forhindre hans sygdom ham i at gå længere i dette avisspørgsmål, men hans behandling af sagen satte dog sine spor.

Bruno Topff må have arbejdet så godt som uopholdeligt i de tre dage, han styrede det hele. Når han ikke direkte arbejdede, kørte han rundt på Als med hele sin eskorte og holdt taler i forsamlingshuse, og hvor man ellers kunne få tag over hovedet. Hans taler har vi ikke bevaret noget af, men det skulle ikke være så svært at slutte sig til deres omtrentlige karakter. Deres formål og indhold har jo været den samme som i hans opråb og i hans hele fremtræden, så på den baggrund kan man gætte sig til en hel del. En god del retorik har de vel indeholdt, store ord frem sagt på en stor måde, en skarp og præcis formulering af de opgaver, revolutionen stillede ham såvel som folket, det mål, man stillede imod, de midler, man burde tage i anvendelse. I det hele taget regnede de vel i skyndingen i højere grad med det store, mere uforpligtende, overblik end med nøjere hensyntagen til detaljerne.

Men foruden denne formålsrettede propaganda må hans væsen have haft en anden virkning, nemlig i charmerende retning, på en måde, der kunne få folks sind til at vende sig sympatisk mod ham og i nogen grad acceptere ham. Han blev populær, og dette må dog skyldes hans offentlige fremtræden, disse møder, hvor han talte, og hvor han på en eller anden måde kunne berolige sindene og måske få tingene til at se bedre ud, end de i virkeligheden var (et ægte statsmandstræk).

I og for sig er det uforklarligt, men hans fremtræden på skuepladsen gav folk et andet udtryk i ansigtet. Det var ikke længere kun nød, angst og sult, der satte sine spor, man fik roligere ansigtsudtryk. Det var, som om der i disse tre novemberdage var en enkelt mand, der tog alle de byrder på sig, han kunne bære, og lukkede af mod omverdenen, for at ikke nye skulle slippe ind.

Han ligefrem skabte en oase af lettelse, en lille pause, hvori man kunne komme sig så vidt, at man ovenikøbet kunne more sig over det, der skete.

Men havde Topffs regering denne beroligende indvirkning på befolkningen, så ødelagde den til gengæld ham selv. Hans forsøg på at skabe lettelse og ro inden for hans grænser, den store energi, han måtte forbruge hertil, sled de sidste kræfter af ham. Han var syg i forvejen, og tre dages hektisk slid skulle ikke gøre det bedre. Han var faktisk færdig, da han måtte give afkald på at lede revolutionen videre ad sin vej og lægge styret over i andre hænder.

Så måtte han da lørdag eftermiddag meddele, at han ikke så sig i stand til at forestå styret længere. Hans sygdom tillod ham ikke at fuldende. Hans post blev overdraget hele tre mænd, og dette kan man enten se som tegn på, at arbejdet virkelig var for stort selv for en stærk, rask mand, eller som en forholdsregel mod, at en enkelt mand igen skulle begynde at tage sig så voldsomt energisk af sagerne, som Topff havde gjort det. Man syntes vel, man var bedre tjent med en lidt roligere fremgangsmåde og en knap så pistolhævende hånd.

Det kunne man nu også bestemme, som man ville, Topff var ikke længere i spidsen for sagerne, revolutionen fortsatte ad andre baner, under andre mænds ledelse. Og efterhånden er vel noget af magten igen sivet ud i de organer, der før sad inde med den.

Topff selv kunne bagefter med rolig samvittighed se tilbage på, hvad han om torsdagen havde lovet befolkningen:¹⁰

»Ich leiste für das Leben und Gut der Bürger volle Garantie«.

Han havde gjort sit til, at man kunne beholde, hvad man havde, og ovenikøbet få mere til, og der var ikke affyret et skud. Revolutionen var i sig selv en af de nemmere, når man tager de store, vilde revolter i betragtning, og Topffs læggen sig imellem tjente kun til at gøre den endnu mere acceptabel, om ikke ad anden vej, så dog ad smilets.

Nu Topff er ude af spillet, bliver det noget nemmere at bedømme spørgsmålet: præsident eller ikke?

Der kan vist ikke være tvivl om, at Topff tog uventede konsekvenser af sin lederstilling. Alt taler for, at han virkelig overskred sine beføjelser, man må nok holde fast ved, at han var en

slags selvstyrer i hine tre dage. Han stillede sig i positur, så alle kunne se ham, og så at vi endnu i dag kan se ham, og denne sin attitude gjorde han så overbevisende, samtidig med at han benyttede så gode midler til at indprente den, at man måtte tro den. Han fik sig i tre dage svunget op i anselig højde, men måtte ganske vist også betale dyrt derfor. Han benyttede så at sige arbejdet på sin post til at arbejde sig ud over den og blive noget på det egentlige formåls bekostning.

Men dette gør ham jo ikke straks til præsident. Der er som sagt intet, der tyder på, at man dengang opfattede ham som sådan. Han var blevet noget, revolutionen havde stillet ham på en post, hvorfra han kunne beordre og bestemme, men at han derfor var præsident over republikken Als, må betragtes som usandsynligt.

Ganske vist kunne han have fået impulser til noget sådant fra Bajern, hvor nogle alvorlige uroligheder havde ført til, at Bajern var blevet udråbt til republik.¹¹ Dette varede dog ikke længe, men ideen kan selvfølgelig godt have nået Topff. På den anden side må man holde fast ved det faktum, at revolutionen på Als så ganske fulgte mønsteret fra alle de andre steder. Man gled ind i bølgen af lokale revolutioner, dannede sit arbejder- og soldaterråd og overtog magten uden nævneværdig uro — i Sønderborg som alle andre steder. Kun sad her Topff og løftede sig rent personligt ud over de begivenheder, der fulgte med revolutionsbølgen.

Og dette må man vel anse for det sandsynligste, at Topff intet øjeblik tænkte på at skabe sin egen republik, men nok på at bruge begivenhederne for sig selv, ved hjælp af dem hæve sig op til et navn, mens han nok tog vare på begivenhederne derved, men ikke drømte om, at de skulle så højt op som han selv. At han skulle nå helt op til et præsidentnavn, var selvfølgelig ikke ringe, men dette behøvede langtfra at betyde, at der samtidig skulle eksistere en republik.

Ihvertfald må det bestemt udelukkes, at der fra Topffs side har været spekuleret i en selvstændig statsdannelse, der skulle eksistere videre ud i fremtiden, altså at man helt skulle rive sig løs som en republik med Topff som overhovede. Dette har intet virkeligt hold i det, der faktisk skete. Hvordan skulle han have planlagt en fremtidig selvstændighed for uden videre efter tre

dages forløb at give den over i andre hænder? Hvordan kan man forklare, at han lod tre gode skibe med en besætning på 1000 mand glide sig af hænde, hvis han virkelig havde planer om at skabe sig sit eget rige? En sådan brøler ville ingen statsmand have gjort sig skyldig i, og Topff havde vitterlig visse evner. Kaptajnløjtnant Bode fik blot besked om at skifte flag og så sejle, men disse skibe ville dog have været en betydelig magt i Topffs hænder. Det faldt ham blot intet øjeblik ind at lægge dem under sin egen kommando, hvad han jo nok havde gjort, hvis han havde i sinde at forsøge sig med en selvstændig stat.

Desuden vidner hele hans optræden nok om, at han vil stille sig i positur, men slet ikke om, at han sætter så meget ind på sin egen person, som det havde været nødvendigt, om han ville have befolkningen til at godkende sig som dens fremtidige overhovede. Han skabte jo ikke hetz om sin egen person, blot opmærksomhed, og dette skaber ikke præsidenter, der må mere til! Man må derfor holde fast ved, at Topff på ærlig vis tog sig af de sager, revolutionen pålagde ham, og derudover, af grunde, vi nok vil få svært ved at udforske, sørgede for at skabe sig et navn, man ikke straks skulle glemme.

Sluttelig kan fortælles om Topff, at han straks efter at have givet sin lederpost fra sig, blev alvorligt syg og måtte indlægges på sanatoriet i Silkeborg. Der kom han sig så vidt, at han kunne vende tilbage til Sønderborg (ikke til sin fødeby, der var Potsdam!) og nedsætte sig som skræddermester i en lille forretning bag Kosmorama. Allerede to år senere stod han det ikke ud længere, den 9. november 1920 (2-årsdagen efter sin afgang) døde han på Krigsinvalideskolens Hospital i Sønderborg.¹² Han var da 34 år gammel.

Ved sin død var han en lille, glemt mand, der gik bort i stilhed og ubemærkethed, så at man i dag ikke engang ved, hvor han er begravet. Han var ved sin død for så vidt allerede glemt, men bliver husket i dag, fordi der et sted i historien forekommer den uregelmæssighed, der fanger vor opmærksomhed.

NOTER og HENVISNINGER

1. Se f. eks. »Bogen om Als«, under kap. Fremmedherredømme og Genforening, side 525-27.
 2. Disse datoer er hentet fra »Dybbøl-Posten«s fortløbende oplysninger om revolutionens fremadskriden.
 3. Noskes indflydelse har været betydelig. Mangfoldige opråb og instrukser kom direkte fra ham. Flere af dem hænger nu på Sønderborg Slot.
 4. »Dybbøl-Posten« den 10. november 1918.
 5. Denne »Warnung« kom både som opslag og i aviserne. Et eks. af opslagene hænger på Sønderborg Slot. »Dybbøl-Posten« havde advarslens ordlyd trykt den 10. november.
 6. Se også »Bogen om Als«.
 7. Beskrivelsen af Topff og hele »audiensen« plus adskillige detaljer om Topffs gøren og laden i disse dage bygger på Ernst Christensens mundtlige beretninger.
 8. Findes på Sønderborg slot.
 9. Jeg har ikke kunnet undersøge, fra hvilken dato denne artikel er, men »Dybbøl-Posten« har den 12. november en længere redegørelse om forholdene omkring censureringen af »Sonderburger Zeitung«.
 10. Nemlig i »Sonderburger Zeitung« fra den 8. november.
 11. Om dette har »Dybbøl-Posten« allerede den 8. november en notits.
 12. Iflg. personregisteret for Sønderborg.
- NB. Det må sluttelig bemærkes, at Ernst Christensen selv har skrevet om Topffs fremtræden i Danebod Højskoles årsskrift fra 1928.